T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYH VASFİ'NİN NAHV-I OSMANÎ ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

OSMAN TAŞTAN

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. NURSEL ÖZDARENDELİ

EDİRNE 2009

ÖN SÖZ

Nahv-ı Osmani, Şeyh Vasfi tarafından 1901 yılında rüşdiye mektebi(ortaokul) talebelerine nahv (söz dizimi) ilmini öğretmek amacıyla yazılmıştır. Eserde, Arapça, Farsça ve Türkçe lisanlarının kuralları ve özellikleri verilmiş, bunlar birbirleriyle kıyaslanmıştır. Yapmış olduğumuz çalışmayla, eserdeki Osmanlıca dil bilgisi terimlerinin günümüz Türkçesindeki karşılıklarını bulup günümüzde bu terimlerin nasıl tanımlandığını ve nasıl karşılandığını, bir terimler sözlüğü şeklinde hazırlamaya çalıştık.

Ortaokullar için hazırlanmış bir ders kitabı niteliğinde olan eserde Arapça ve Farsça tamlamalara sıkça yer verilmekle birlikte daha çok Türkçe kelimeler kullanmıştır. Fakat dil bilgisi terimlerinin çoğu Arapçadır. 128 sayfadan oluşan metinde önce nahv'ın açıklanması verilir ve ardından tamlama, isim tamlaması, sıfat, sıfat tamlaması, cümle, cümle çeşitleri, cümlenin öğeleri, fiil çatıları şeklinde devam eder. Cümle bilgisi ile ilgili açıklama ve örnekler bittikten sonra bunlarla ilgili birkaç sayfadan oluşan cümle tahlili örnekleri verilmiştir. Eserin sonuna ise noktalama işaretleri, bunların nerelerde kullanıldıkları ve bunlarla ilgili örneklere yer verilmiştir. Ancak bir yandan bunlar yapılırken diğer yandan Türkçe nahv kaidelerinin Arapça ve Farsça şekilleri de verilir. Burada şunu da belirtmek gerekir. Şeyh Vasfi'nin eserini nahv ilmi açısından incelediğimizde içerik olarak günümüz cümle bilgisine göre oldukça yetersizdir. Bazı söz dizimi konularına hiç değinilmezken bazılarına da çok basit bir biçimde değinilmiştir. Mesela, günümüz cümle bilgisinde üzerinde en çok durulan konulardan biri olan kelime gruplarına değinilmezken, cümle çeşitleri konusunda da sadece isim cümlesi, fiil cümlesi ve şart cümlesi ile sınırlı kalınmıştır. Bunun sebebi kanımızca Nahv-ı Osmani adlı eserin bir ders kitabı olarak hazırlanmış olması ve hitab ettiği öğrencilerin ise rüşdiye (orta okul) talebeleri olmasıdır.

Yapmış olduğumuz çalışmada Şeyh Vasfi'nin "Nahv-ı Osmanī" adlı gramer kitabını iki bölümde inceledik. Birinci bölümde eseri transkripsiyonlu olarak çevirdik. Metnin yazıya aktarımında da sayfaları asıl metindeki düzeninde yazıp numaralandırdık.

İkinci bölümde de Osmanlı Türkçesinin dil bilgisi kurallarını Türkçe, Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarını öğreterek vermeye çalışan “Nahv-ı Osmanī” adlı eserde kullanılan dil bilgisi terimlerini tespit edip günümüz Türkçesindeki karşılıklarını vererek bir sözlük oluşturduk. Osmanlı Türkçesi–Türkiye Türkçesi şeklinde yapılan terimler sözlüğünde, terimlerin, günümüz Türkçesiyle karşılıkları verildikten sonra, eserdeki tanımlarının ve örneklerinin verildiği yerlerin sayfa numaraları belirtilmiştir.Çalışmamızın sonuna da transkripsiyonlu olarak çevirilen eserin orijinal metninin fotokopisini koyduk.

Böylece 19.asırda Arapça ve Farsçanın etkisinde kalan Osmanlıcadaki dil bilgisi terimlerinin günümüz Türkçesinde nasıl karşılandığını, Arapça ve Farsçadan dilimize giren bu terimlerin dilimizi nasıl etkilediğini belirlemeye çalıştık.

Bu çalışmada eserdeki dil bilgisi terimleri bir indeks şeklinde verilmiştir. Terimlerin karşısında bulunan, parantez içindeki rakamlar ise sayfa numaralarını belirtmektedir.

Çalışmalarım esnasında bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, değerli vaktini benden esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç.Dr. Nursel ÖZDARENDELİ’ye, beni bu çalışmaya teşvik eden Oğuzhan DURMUŞ’a ve hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan değerli eşim Yasemin TAŞTAN’a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Osman TAŞTAN

Edirne, 2009

ÖZET

Tezin Adı: Şeyh Vasfi'nin Nahv-ı Osmanî Adlı Eserinin İncelenmesi

Hazırlayan: Osman TAŞTAN

Çalışmamızda Osmanlı Türkçesi dönemi cümle bilgisi özelliklerini ihtiva eden Şeyh Vasfi Efendinin Nahv-ı Osmanî adlı eserini inceledik. 1901 yılında Şeyh Vasfi Efendi tarafından yazılan Nahv-ı Osmanî adlı eser orta okullara okutturulmak üzere hazırlanmış bir ders kitabıdır. Yaptığımız bu çalışma; "Ön Söz", "Giriş", "Bölüm I", "Bölüm II", "Şeyh Vasfi Hayatı ve Eserleri", "I. Bölüm", "II. Bölüm", "III. Bölüm", "Sonuç" ve "Kaynakça" kısımlarından oluşmaktadır. Tezimizde Nahv-ı Osmanî adlı eserin çevirisi transkripsiyonlu olarak yapılmıştır. Ardından eserdeki cümle bilgisiyle ilgili terimler tespit edilmiş ve bu terimlerin Türkçe karşılıkları bulunarak bir gramer terimleri sözlüğü oluşturulmuştur. Çalışmanın sonuna ise transkripli olarak çevirilen eserin orijinal metni eklenmiştir. Kaynakça kısmında ise tez için yararlanılan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nahv-ı Osmanî, nahiv, Şeyh Vasfi, gramer terimleri, söz dizimi

ABSTRACT

Name of the Thesis: Research on the work of Şeyh Vasfi’s Nahv-ı Osmanî
Prepared by: Osman TAŞTAN

In our research Şeyh Vasfi's Nahv-ı Osmani which contains the sentence examples of Ottoman Turkish is examned. Nahv-ı Osmani, written by Şeyh Vasfi in 1901, is a coursebook designed for the secondary schools of that time. The index of our research contains these parts: "Preface", "Entrance", "Chapter I", "Chapter II", "The Life and Works of Şeyh Vasfi", "Chapter I", "Chapter II", "Chapter III", "

In our research Şeyh Vasfi's Nahv-ı Osmani which contains the sentence examples of Ottoman Turkish is examned. Nahv-ı Osmani, written by Şeyh Vasfi in 1901, is a coursebook designed for the secondary schools of that time. The index of our research contains these parts: "Preface", "Entrance", "Chapter I", "Chapter II", "The Life and Works of Şeyh Vasfi", "Chapter I", "Chapter II", "Chapter III", " "Conclusion" and "The Sources". In the research the Thesis: Research on the Work of Ottoman Grammars Şeyh Vasfi's Nahv-ı Osmani.

Translation of the book is achieved via transcript parts. Later, when the terminology is fiured and the Turkish equalances of the unknown parts are found, a dictionary is designed. Along with the translation of the work, the original text is also attached to the research. In the sources part, the information about the source books can be found.

Key words: Nahv-ı Osmani, nahiv, Şeyh Vasfı, grammar terminology, syntax.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Dil bilgisi, dilleri bütün cepheleriyle konu edinip inceleyen bilimin adıdır. Arapçada sarf ve nahv ilmi, batı dillerinde ise gramer olarak adlandırılır. Bir dili seslerden cümlelere kadar, ihtiva ettiği bütün dil birliklerini, geniş bir şekilde mana ve vazife olarak inceleyen ilme dilbilgisi denir. Dil bilgisi, diğer birçok kuralın aksine belirli bir grup tarafından hazırlanmayıp, o dili kullanan insanların zaman geçtikçe gerekli kuralları yaratmalarından veya varolan kuralları dilin gelişimine değiştirmelerinden oluşur.

Dil bilgisi incelediği dil unsurlarına göre kendi içinde bölümlere ayrılır. Dilin seslerini inceleyen kısmına ses bilgisi (fonetik), yapı yönünden kelime ve şekilleri konu edinen kısmına şekil bilgisi (morfoloji veya sarf), kelime ve şekillerin çıkış yerlerini, yani menşelerini araştıran kısmına menşe veya türeme bilgisi (etimoloji), kelime ve şekillerin aralarındaki münasebetler ile cümleleri inceleyen dalına ise cümle bilgisi veya söz dizimi, sentaks veya nahv, dilin anlam oluşturma mekanizmalarını inceleyen dalına ise semantik denmektedir. Dil ancak bu saydığı unsurlarla tamamlandığı gibi, dil bilgisi de bu unsurlardan teşekkül etmektedir. Bu bölümlerin hemen hepsi dilbilgisi içinde ayrı ayrı incelenmelerine rağmen, birbirlerinden kat'i çizgilerle ayrılmazlar ve daima birbirlerine karışırlar. Bu itibarla dil bilgisi bir dili bütün cepheleriyle bir bütün olarak ele alıp inceleyen ilmin adıdır.

İnsanoğlu tarihi akış içinde, zamanla biriken bilgiler sayesinde hemen her şeyi inceleme ve araştırma mevzuu yapmış, dillerin sırrını çözmeye çalışmış ve böylece yeni bir ilim dalı ortaya çıkarmıştır. Dillerin incelenmesi, Eski Yunan ve Hintlilerden başlayarak dillerin bağlı olduğu kaideler tesbit edilmeye çalışılmış ve bu kaidelerin ortaya çıkardığı bilgiye de gramer bilgisi denmiştir. Buna paralel olarak her dilin kelime hazinesi toplanmış neticede sözlükler ortaya çıkmıştır. Gramer sayesinde dillerin doğru okunup yazılması gerçekleşmiştir.

Dil bilgisi çok eski ilimlerdendir. Grekçeden, Latinceye, oradan diğer dillere yayılmıştır. En eski gramercilerin Hintliler olduğu bilinir. M.Ö. 1. asırda batıda dil bilgisinin kurucusu Aristoteles kabul edilir. Aristo, grameri, mantığın aynası haline

getirmiştir. Dionysos M.Ö. 1. asırda Dilbilgisi Sanatı adıyla ilk dilbilgisi kitabını yazmıştır. M.S. 4. asırda Romalı Donatus'un yazdığı dilbilgisi kitabı, batıda yıllarca okutulmuştur. Bunların dışında İskenderiye dil mektebinin gramer ve lugat konularında mühim yer tuttuğu görülür. İslami devirde görülen dilbilgisi çalışmaları daha çok bu mektebi taklit etmiştir. Emeviler devrinden itibaren İslam aleminde pekçok gramer ve lugat yazılmıştır. Türkiye'de 1858 yılında rüşdiyelerin açılması ile okutulmaya başlanır. On sekizinci asra kadar filozofların elinde kalan dil, onlar tarafından şekilci mantığın sözdeki şekli olarak mütalaa edildiği gibi, düşüncenin de değişmez kanunlarına bağlılığı şeklinde değerlendirilmiştir. Böylece dil bilgisi yalnız gramerin değil, aklın da temsilcisi olmuştur. Fakat 19. yüzyıldan sonra dilin apayrı bir müessese olduğu, kendi kanunlarına bağlı, canlılığa sahip bulunduğu fikri ortaya çıkmıştır. Yine bu asırda diller arasındaki akrabalıklar tesbit edilirken, dillerin ayrı aileler meydana getirdiği keşfedilmiştir. Böylece dilleri inceleyen, karşılaştırmalı gramer ortaya çıkmıştır. Ayrıca gramerin; bir dilin tarihini ve zaman içindeki değişme ve gelişmesini inceleyen tarihi gramerin yanında, bir dilin veya lehçenin belirli bir zamandaki durumunu konu edinen tasviri gramer gibi çeşitleri vardır. Bunun yanında bütün dilleri karşılaştırarak, sınıflara ayıran, onların iç ve dış kanunlarını araştıran bilgi koluna da umumi lengüistik denmektedir. Ayrıca dillerle uğraşan ve bir dil üzerinde araştırmalar yapan dil bilginine de lingüist adı verilmektedir.

Türkçe ilk dilbilgisi kitabı, bugün elde bulunmayan Kaşgarlı Mahmud'un 11. asırda yazdığı Cevahirü'n-Nahv adlı eseridir. Ebu Hayyan'ın Arap diliyle, Arapça dil bilgisi metoduna göre düzenlenmiş eseri Kitabu'l-İdrak li Lisani'l Etrak (yazılışı 1312 baskı 1931) ilk Türk dilbilgisidir. Osmanlı Türkçesinde yazılmış ilk dil bilgisi kitabı ise; Bergamalı Kadri'nin Müyessiret-ül-Ulum (1530) adlı eseridir.

On dokuzuncu asra kadar bütün dil bilgisi kitaplarında Arap dilbilgisi metodu izlenmiştir. Türk dilinin yapısı, kaideleri bu usule göre tesbit edilmiştir. Kimisinde Arap, kimisinde Fransız dilbilgisi metoduna uyularak yazılan, Osmanlıcanın yapısını anlatan eserler şunlardır:

- Ahmed Cevdet ve Fuad paşaların Medhal-i Kavaid (1851),
- Kavaid-i Osmaniye (1865),

- Kavaid-i Türkiye (1875),
- Abdullah Ramiz Paşanın Lisan-ı Osmani'nin Kavaidini Havi Emsile-i Türki (1866),
- Ali Nazmi'nin Lisan-ı Osmani (1880),
- Selim Sabit'in Nahv-ı Osmani (1881),
- Abdurrahman Fevzi'nin Mikyasül-Lisan Kırtasü'l-Beyan (1881),
- Manastırlı Rıfat'ın Külliyat-ı Kavaid-i Osmaniye (1885),
- Şemseddin Sami'nin Nev-Usul Sarf-ı Türki (1892),
- Necib asım'ın Osmanlı Sarfı (1894).

Fransız lisanının metodunu uygulayan yazarlar ve eserleri:

- Şeyh Vasfi, Mufassal Yeni Sarf-ı Osmani (1901),
- Mufassal Nahv-ı Osmani (1901);
- Hüseyin Cahid Türkçe Sarf u Nahv (1908);
- Ahmed Cevad, Lisan-ı Osmani (1912);
- Anton Tıngır; Türk Dilinin Sarf-ı Tahlisi.

Şeyh Vasfi'nin Osmanlıcanın gramerini anlattığı "Nahv-ı Osmanī" adlı eseri de bu dönemde (19.yy) yazılmış, Arap ve Fars dil bilgisi kurallarını Türkçedeki kurallarla karşılaştırarak ele alan bir ders kitabıdır. Yapmış olduğumuz çalışmayla bu eseri transkripli olarak çevirerek eserdeki dilbilgisi terimleri ile günümüzdeki dilbilgisi terimlerini karşılaştıran bir sözlük oluşturmayı amaçladık. [1]

[1] Arş. Gör. Çimen ÖZÇAM "Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları, Bibliyogrfya Denemesi" , Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim 1997, S.110, syf.121-163
Prof. Dr. Mustafa Özkan "Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım" Ekim 2006, syf .23-26
Prof.Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Osmanlı Türkçesi Grameri III, Alfa yayınları 2005, Syf.446-460
Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK 2007, Syf. IX- XXII
Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Türkçe El Kitabı, Bizim Gençlik yay 1995. Syf. 114-116

ŞEYH VASFİ HAYATI VE ESERLERİ

ŞEYH VASFÎ, Ali (1851 - 1910 İstanbul). Babası, İstanbul Draman'daki Kefevî Tekkesi şeyhi Mahmud Raşid Efendi'dir. İlköğrenimini babasından aldı. Fatih Camii imamlarından Hoca Mustafa Efendi ve Gelibolulu Hoca Tahir Efendi'nin derslerine devam etti. 1866'da babasının ölümü üzerine 15 yaşındayken babasının yerine tekkenin şeyhliğine getirildi. Çeşitli okullarda (en çok Fatih Rüşdiyesinda) Kavaid-i Osmaniye (Türkçe) ve Mekteb-i Kuzat'da Kitabet-i Resmiye (resmi yazışma, kompozisyon) dersleri verdi. Tercüman-ı Hakikat, Saadet ve Mürüvvet gazetelerinde şiir ve makaleleri yayımlandı.

Meclis-i Meşayih azalığında bulundu. Öldüğünde Draman Camii haziresinde babasının yanına defnedildi. Edebiyatımızda şiirlerinden çok makaleleriyle tanınan Şeyh Vasfî'nin, Berkî mahlâsını kullandığı şiirleri de vardır.

Tanzimat edebiyatının ikinci yarısında Mualim Naci ile Recaizade Mahmut Ekrem arasındaki eski-yeni edebî tartışmalarında eskiyi savunduğundan Muallim Naci'nin yanında yer aldı.Cezebat adlı eserinin başında Arap ve Acem edebiyatlerını öğrenmeksizin yalnız Avrupa edebiyatını öğrenmenin şair ve yazar olmaya yetmeyeceğini savundu. Bu dönemde "eski" edebiyatın kesin savunucusu ise Eihac (Hacı) İbrahim Efendi ve onun etrafındaki sanatçılardı. Şeyh Vasfî, Halil Edîp, Faik Esat (Andelîb), Müstecâbilizâde İsmet, Mehmet Celâl, Ahmet Rasim**,** Sâmih Rıfat gibi sanatçılar "Hazine-i Fünûn", "Resimli Gazete", "Musavver Malûmat", "Musavver Fen ve Edeb", "İrtika" gibi dergi ve gazetelerde Servet-i Fünûn'a karşı sert eleştiriler yönelttiler.

Mualim Naci'nin çok yakın dostu ve hayranıdır, Edebi kültürünün mühim bir kısmını ona borçludur. Mualim Naci öldükten sonra 1896 yılında "Yadigar-ı Naci" adlı kitabı Naci'nin gazete ve mecmualarda kalan şiirlerine çocukluğunda söylediği şiirlerin de ilavesiyle yakın dostu Şeyh Vasfi tarafından neşrolunmuştur.
Tevfik Fikret ,Cenab Şahabettin ,Neyzen Tevfik gibi dönemin sanatçıları, Şair Şeyh Vasfi'den çokça etkilenmişlerdir. Özelikle ilk şiirlerinde Tevfik Fikret ,Cenab Şahabettin'de bu şairin etkisi büyüktür. Ancak Şeyh Vasfi dönemin önemli sanatçılarını bu kadar çok etkilemesine rağmen gerek kendisi gerek eserleri çok ön

plana çıkmış değildir. Kendisi dönemin orta düzeyde bir şairi olarak kabul edilir. Dolayısıyla kendisi ve eserleri hakkında yeterli bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

Nahv-ı Osmanî 1901(Hicri 1314) yılında yazılmıştır. 128 sayfadan oluşan eser Arap alfabesiyle yazılmıştır. Rüşdiye Mektebi öğrencilerine ders vermek maksadıyla hazırlanan eser Karabet matbaasında (İstanbul) basılmıştır.

Eserleri: Feyz-âbâd (Büyük İslam ediplerinin seçilmiş eserlerinin tercümeleri ile çeşitli şiirlerini içerir, 1891), Barika (Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiirlerinin bazılarının tercümeleri), Külliyât-ı İslamiye, Cezebât (cezbeler,şiirler, 1885), Şöyle Böyle (Muallim Naci ile Şeyh Vasfi'nin o dönem şiirimizle ilgili görüş alışverişlerini ortaya koyan on iki mektupluk eser ve Mesud Harabatî imzası ile, 1885), Levâmî (Pırıltılar 1890), Bedayî (Güzel Buluşlar 1892), Sevatı (1893), Metali (1896), Münşeât-ı Şeyh Vasfî (1898), Riyâhin (Sâdî ve Mevlânâ'dan, 1898), Muharrerât-ı Şeyh Vasfî (Şeyh Vasfi'nin yazıları 1908), Muhâdarat, Sarf-ı Osmanî (1899), Nahv-ı Osmanî(1901).[2]

[2] Yeni Türk Ansiklobedisi (Ötügen Yayınları) Cilt 12, Syf. 4593
Resimli Türk Edbiyatı Tarihi II, Nihad Sami Banarlı, MEB Yayınları, syf.987, 1025, 1041
Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi 1997, Syf. 599
Büyük Larousse Ansiklopedisi, Milliyet, Cild 23 Syf. 12115

BÖLÜM I

a. Problem :

Dil bilgisi; bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden kısacası dilleri bütün yönleriyle konu edinip inceleyen bilim dalıdır. Arapçada sarf ve nahv ilmi, batı dillerinde ise gramer olarak adlandırılır. Bir dili seslerden cümlelere kadar, ihtiva ettiği bütün dil birliklerini, geniş bir şekilde mana ve vazife olarak inceleyen ilimdir. Dil bilgisi, diğer birçok kuralın aksine belirli bir grup tarafından hazırlanmayıp, o dili kullanan insanların zaman geçtikçe gerekli kuralları yaratmalarından veya varolan kuralları dilin gelişimine değiştirmelerinden oluşur. Dil bilgisi incelediği dil unsurlarına göre kendi içinde bölümlere ayrılır. Dilin seslerini inceleyen kısmına ses bilgisi (fonetik), yapı yönünden kelime ve şekilleri konu edinen kısmına şekil bilgisi (morfoloji veya sarf), kelime ve şekillerin çıkış yerlerini, yani menşelerini araştıran kısmına menşe veya türeme bilgisi (etimoloji), kelime ve şekillerin aralarındaki münasebetler ile cümleleri inceleyen dalına ise cümle bilgisi veya söz dizimi, sentaks veya nahv, dilin anlam oluşturma mekanizmalarını inceleyen semantik denmektedir.

Şeyh Vasfi tarafından 1901 yılanda yazılan Nahv-i Osmanî, Osmanlıca sözcük ve şekiller arasındaki ilişkiler ile cümle yapısını inceleyen bir eserdir. Bu eser de aynı dönem yazılmış benzer kitaplarda olduğu gibi genellikle Osmanlıca temelinde, Arap gramerinin tasnif ve kalıplarına göre yazılmıştır. Terimleri de Arapça terimlerdir. On dokuzuncu asra kadar bütün dilbilgisi kitaplarında Arap dilbilgisi metodu izlenmiştir. Türk dilinin yapısı, kaideleri bu usûle göre tesbit edilmiştir.

Dil yaşayan bir varlıktır ve dolayısıyla sürekli bir gelişim içerisindedir. Bu gelişim süreci içinde dilin geldiği son noktayı anlamak ve kavrayabilmek için tarihi süreç içindeki seyrini bilmek gerekmektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Nahv-i Osmanî Osmanlıca temelinde Arap gramerinin tasnif ve kalıplarına göre yazılmış olsa da Türkiye Türkçesi Gramerinin bugün geldiği noktayı anlamak için önemli bir

çıkış noktası olacaktır. Bu çalışmamızda yapacağımız incelemeler ile bu noktayı aydınlatmaya çalışacağız.

b. Amaç :

Amacımız yapacağımız çalışma ile eski yazılı metni transkribe ederek eserin birçok kişiye ulaşmasını sağlamak ve günümüz Türkçesi ile mukayese ederek Türkiye Türkçesi Gramerinin tarih içindeki gelişim sürecini ortaya koymak olacaktır.

c. Önem :

Dil bir milleti millet yapan öğelerin başında gelir. Dil kültürün vazgeçilmez bir unsurudur. Türk Dili de bizi başlangıçtan sona kadar bir millet halinde koruyan birbirimize bağlayan eski ve köklü bir dildir. İşte bu dili yaşatmanın yollarından biri dili tarihi gelişim süreci içinde ortaya koyarak yeni nesillerde bir dil bilinci yaratmak ve bu yolla dili bütün yönleriyle kavramalarını sağlamaktır.

d. Sınırlılıklar :

Çalışmamızdaki öncelikli amaç eserin günümüz Türkçesine çevrilmesidir. Eser içeriğindeki gramer terimlerinin karşılıklarının bulunması zaman ve imkânların elverdiği ölçüde yapılacaktır.

e. Tanımlar:

Nahiv: Cümle bilgisi, sentaks. Kelimelerin birbirine rabt, izafet ve amel eylemeleriyle ilgili olan kaideleri içine alan ilim. Nahiv ilmi ile Arapça kelimelerin yeri ve usulü bilinir, yani cümle tahlili yapılır.

BÖLÜM II

YÖNTEM

a. Araştırma Modeli:

Araştırma ve tarama modelindedir.

b. Evren ve Örneklem:

Nahv-i Osmanî isimli eserin eski yazılı metni çalışmamızda çıkış noktası olacaktır. Eser transkribe edildikten sonra içeriğindeki gramer terimlerinin karşılıklarının bulunmasına olanak sağlayacak olan son dönemde yazılmış gramer kitapları çalışma evreninin içerisindedir.

c. Verilerin Toplanması:

Araştırmanın temelini teşkil eden Nahv-i Osmani isimli eserin eski yazılı metni elimizde bulunmaktadır. Eser günümüz Türkçesine çevrildikten sonra içindeki gramer terimlerinin karşılıklarının bulunması için son dönemde yazılan muhtelif gramer kitapları incelenecektir.

(1)

Naḫv-i ʿOs̱mānī

Mekātib-i Rüşdiye Üçünci Senesine Maḫṣūṣ

Maʿārif-i ʿumūmiye neẓāret-i celīlesi cānib-i ʿālīsinden ʿumūm mekātib-i rüşdiyede oḳundırılmaḳ üzre ḳomisyon-ı maḫṣūṣuñ tensible Şeyḫ Vaṣfi Efendiye tertīb etdirilmişdir.

Neẓāret-i celīleniñ mühr-i resmīsi ve imżā-yı maḫṣūṣ bulunmayan nüsḫalara saḫte naẓarıyla baḳılır.

İstanbul

(Ḳarabet) Maṭbaʿası – Bāb-ı ʿālī Caddesinde

1314

(2)

(Ṭābiʿ ve Nāşiri)

ʿUmūm mekātib-i Mülkiye ve ʿAskeriye-i şāhāne Kitabcısı

Ḳarabet

(3)

Naḥv-i ʿOs̱mānī

Naḥv-i ʿOs̱mānī – Kelimeleriñ uṣūl-i terkībini bildiren ʿilme dinür.

(Terkīb)

Terkīb – Bir kelimeye bir veyā daha ziyāde kelime ʿilāve olunaraḳ ḥuṣūle gelen hey'ete taʿbīr olunur.

Terkībī teşkīl iden kelimeler beyninde bir nisbet bulunur, o nisbetde ya tam veyā nāḳıs olur.

Birer mis̱āl:
Güneş parlaḳdır.
Güzel çiçek.
(Güneş parlaḳdır) bir terkibdir. Bu terkīb "güneş" kelimesiyle "parlaḳ" ṣıfatı ve "dir" edatından teşkīl edilmişdir. Güneşe parlaḳlıḳ nisbet olunuyor, işte bu nisbet, tamdır. Çünki bunda ḥükm vardır.
(Güzel çiçek) de bir terkibdir. Bu terkīb "güzel" ṣıfatıyla "çiçek" kelimesinden teşekkül etmişdir. Çiçege güzellik nisbet olunuyor. Faḳaṭ bu nisbet nāḳıṣdır. Çünki bunda ḥükm yoḳdur. [3]

[3] "Nisbet" kelimeleriñ maʿnen birbirine baġlanmasından ʿibāretdir. "Ḥükm" de "bu böyledir" veya "böyle degildir" dimekdir.

(4)

“Terkīb-i tam” muḫāṭaba fā’ide-i tamme iden terkībe dinür. “Terkīb-i nāḳış”, muḫāṭaba fāide-i tamme ifāde itmeyen terkībe ıṭlāḳ olunur.

Aṣıl oldığı içün evvel emirde terkīb-i tamlardan baḥs̱ edilmek iktiżā ederse de żabṭ-ı mesā’il ḫuṣūṣunda şākirdāna daha suhūlet baḫş olacağından – Terkīb-i tamları te’ḫīr ile – terkīb-i nāḳışlardan bede’en olunması münāsib görüldi:

(Terkīb-i Nāḳış)

Terkīb-i Nāḳış – İki ḳısımdır : Terkīb-i iżāfī, terkīb-i tavṣīfī.

(Terkīb-i İżāfī)

– İżāfet –

İżāfet – Bir kelimeyi diger bir kelimeye rabṭ idüb beynlerindeki münāsebeti beyān eylemekden ʿibāretdir ki bu kelimelerden birine mużāf, digerine de mużāfun ileyh dinür ve böyle mużāf ile mużāfun ileyhden teşekkül iden mürekkebāta (Terkīb-i İżāfī) nāmı virilir.

Lisānımızda (Türkī – Fārisī – ʿArabī) olmaḳ üzre üç dürlü (Terkīb-i İżāfī) cereyān ider.

–1—

Türkce Terkīb-i İżāfī

Üslub-ı Türkī üzre cereyān iden terkīb-i iżāfīlerde mużāfun ileyh evvel, mużāf ṣoñra gelir.

(5)

Mis̱āl:

Aḥmediñ kitabı.
İbrāhim Aġa Çayırı.
Maḥalle iẖtiyarı.
Baġçe divārı.
Çınar aġacı.
Göñül evi.
Vişne erigi.

İşte bu mis̱allerde mużāfun ileyh olan (Aḥmed – İbrāhim Aġa – maḥalle – baġçe – çınar – göñül – vişne) kelimelri evvel, mużāf olan (kitab – çayır – iẖtiyār – divār – aġaç – ev – erik) kelimeleri de ṣoñra gelmişdir.
Şu mis̱allerden añlaşıldıġı üzre mużāf ile mużāfun ileyh beyninde ḥāṣıl olan münāsebet üç nevʿ dir :

Birincisi iżāfet-i lāmiyedir ki mużāfun ileyh, mużāfıñ cinsi olmamaḳla berāber temellük ve iẖtiṣaṣ maʿ nāsını ifāde ider.

– İżāfet-i Lāmiye –

Türkce iżāfet-i lāmiyelerde mużāfun ileyhiñ āẖirine sākin ise ḥarekelenerek (kef), mużafıñ āẖirine de kez̠ālik sākin ise ḥarekelenerek (ya) żamir-i iżāfīsi ʿ ilāve olunur.

(6)

Mis̱āl :
Divārıñ ṭaşı.
Aġacıñ dalı.

Bu mis̱allerde mużāfun ileyh vāḳiʿ olan (divār – aġac) kelimeleriniñ āḫirlerine sākin olduḳlaından ḥarekelenerek birer (kef), mużāf vāḳiʿ olan (ṭaş – dal) kelimeleriniñ āḫirlerine kez̠ālik sākin olduḳlarından ḥarekelenerek birer (ya) ʿilāve ḳılınmışdır.

Eger mużāfun ileyhiñ āḫirinde ḥurūf-ı med, ḥurūf-ı imlādan biri veyā hā'-i resmiye bulunursa (kef) den evvel bir (nun), mużāfıñ āḫirinde de kez̠ālik Ḥurūf-ı med, ḥurūf-ı imlādan biri veya hā'-i resmiye bulunursa żamir-i iżāfīden evvel bir (Sin) ʿilāve ḳılınır.

Mis̱āl :

Oṭanıñ perdesi.
Deryānıñ ṣafāsı.

Birinci mis̱alde mużāfun ileyh olan (oṭa) kelimesiniñ āḫirinde ḥurūf-ı imlādan (he) bulundıġından (kef) den evvel bir (nun), mużāf olan (perde) kelimesiniñ āḫirinde de hā'-i resmiye bulundıġından żamir-i iżāfīden evvel bir (sin) ʿilāve ḳılınmışdır.

İkinci mis̱alde mużāfun ileyh olan (deryā) kelimesiniñ āḫirinde ḥurūf-ı medden (Elif) oldıġından (kef) den evvel bir (nun),

(7)

Mużāf olan (ṣafā) kelimesiniñ āḫirinde kez̠ālik ḥurūf-ı medden (elif) bulundıġından żamir-i iżāfīden evvel bir (sin) getirilmişdir.

Ḳāʿide – İżāfeti-i lāmiye olan terkīb-i iżāfīler, bir şey'e ʿalem veyā ism-i cins olaraḳ istiʿmāl olunduḳları zaman mużāfun ileyhden (Kef – niñ) ḥaz̠f olunur.

Mis̱āl :

Çoban çeşmesi.

Ḳapu ḥalḳası.
Baġçe divārı.

(Żamā'ir-i şaḫṣiyeniñ mużāfun ileyh haller)

Żamā'ir-i şaḫṣiyeler, mużāf olamayub mużāfun ileyh olurlar, müfred-i ġāib żamiri olan (o) kelimesi mużāfun ileyh oldığı zaman āḫirindeki (vav) ḥarf-i imlāsı ḥaẕf ve (elif) şekline ḳonulduḳdan ṣoñra (nıñ), cemʿ-i ġāib żamiri olan (anlar) kelimesi de mużāfun ileyh oldığı zaman āḫirine (kef) ʿ ilāve olunur.

Bunlara mużāf olacaḳ kelimeye, āḫiri sākin ise ḥarekelendikden ṣoñra (ya) żamir-i iżāfīsi ilḥāḳ idilir.
Mis̱āl:

Anıñ kitabı.
Anlarıñ kitabı.

(8)

Āḫirinde ḥurūf-ı med, ḥurūf-ı imlādan biri veyā hā'-i resmiye olursa żamir-i iżāfīden evvel bir (sin) ʿ ilāve ḳılınır.

Mis̱āl:

Anıñ ḥoḳḳası.
Anlarıñ ḥoḳḳası.

Żamir muḫāṭabıñ müfredinde, cemʿinde (kef) getirilir. Faḳaṭ bunlara mużāf olacaḳ kelimeniñ āḫirine müfredinde, (kef), cemʿinde (ñiz) ʿ ilāve olunur:

Seniñ sözüñ.
Siziñ sözüñüz.

Żamīr-i mütekellimiñ müfredinde, cemʿinde (mim) getirilir. Faḳaṭ bunlara mużāf olacaḳ kelimeniñ āḫirine müfredinde (mim), cemʿinde (miz) ʿilāve olunur:

Benim sözüm.
Bizim sözümüz.

(yazmaḳ, çizmek) gibi maṣdar-ı aṣlīler ne mużāf, ne de mużāfun ileyh olabilirler. Faḳaṭ maṣdar-ı te'kīdīler ile maṣdar-ı taḫfīfīler mużāfda, mużāfun ileyh de olurlar.

(9)

Mis̱āl :

Anıñ oḳumalıḳğı
Anıñ oḳuması
Yazmaḳlığıñ faʿidesi
Yazmanıñ faʿidesi

ṣiğaʿ ṣileler , mużāf olurlar mużāfun ileyh olamazlar

Mis̱āl :
Anıñ yazdığı
Benim gördüğüm
Seniñ añlayacağıñ
Benin añlayacağım

-Tenbih-

Türkçe terkib-i iżafilerde mużāfun ileyhin mużāfe takdimi vacib olmaḳla beraber nazımda żaruret-i vezinden ṭolayı mużāf takdim mużāfun ileyh teʿ ḫir olunabilir

Mis̱āl :

İsim-i muʿterife merhamet mürvettir
Ḳarın afu ola gelmiş ḫaṭası insanıñ

İşte bu beytde mużāf olan (ḫaṭa) kelimesi Mużāfun ileyhe olan (insan) kelimesine żaruret-i vezinden ṭolayı taḳdim ḳılınmışdır. yaʿni żaruret-i vezinden ṭolayı (insanıñ ḫaṭası) dinilemeyub (ḫaṭası insanıñ) dinilmişdir

(10)

2- Mużāfun ileyh olan żamir-i şaḫṣīler eks̱eriyā ḥaẕf olunur. (Aḥmed Efendi çalışḳandır – Aḫlāḳı da güzeldir – Ḫocamız ġayretlidir – Saʿyiñiz hebā olmaz) ʿibārelerindeki (Aḫlāḳı – ḫocamız – saʿyiñiz) mużāf olub mużāfun ileyhleri ḥaẕf edilmişdir. Bunlar : (Anıñ aḫlāḳı – Bizim ḫocamız – Siziñ saʿyiñiz) taḳdīrindedir.

Temrin: Aşağıdaki terkibleriñ iżāfetleri ve naṣıl kelimelerden ve ne yolda teşekkül etdikleri ve āḫirlerinde bulunan żamīr-i iżāfiyeleriñ nevʿleri gösterilecek:

(Kitabıñ yazısı – Yazı ḥoḳḳası – Ṣu bardağı – Mangal maşası – Benim ʿaḳlım – Anlarıñ kitabları – Oḳumanıñ nihāyeti – Pencereniñ camı – ʿOs̱manıñ gelmekligi – Anıñ çalışdığı – seniñ añladığıñ – ʿÖmeriñ çalışması – Havanıñ açılacağı – Ḳalemiñ

ucı – Oṭanıñ ṭavanı – Bizim evimiz – Anlarıñ pederi – İbrāhim Aġa çayırı – Zoḳaḳ ḳapusı – Ḥaṣır süpürgesi)

Aşağıdaki ʿibārelerde mużāfun ileyhleri maḥẕūf olan mużāflar gösterilerek mużāfun ileyhleri taḳdīr edilecek:

(11)

(Semtimiz güzeldir – Evimiz yüksekdir – Çalışmaḳlığım yolundadır – Taḥṣīl-i muʿārefe hevesim pek ziyādedir – Pederim cömerddir – Biraderlerim ẕekīdir – Arḳadaşlarım terbiyelidir – Muʿallimiñiz kimdir – İmtihanıñız oldı mı ? ʿAmucañ Burusadan geldi mi ? – Maḫdūmı mektebe devām ediyor mı ? ʿAḳlı var ise terk itmesün.)

İkincisi iżāfet-i beyānıdır ki mużāfun ileyh, mużāfıñ cinsini veyā aṣlını bildirir.

Türkcede iżāfet beyāniye iki dürlüdür.

1- Mużāfun ileyhiñ āḫirinde (kef, niñ) bulunmaz. Lākin mużāfda (ya) żamīr-i iżāfīsi bulunur.

Miṡāl :

Çınar aġacı.
Burusa şehri.

İşte bu miṡāllerde mużāfun ileyh olan (çınar – Burusa) kelimeleri, mużāf olan (aġaç – şehr) kelimeleriniñ cinsini bildirdiginden iżāfetleri beyaniyedir.

Bu nevʿ iżāfet-i beyāniyelerde dāima mużāfun ileyh eḫaṣṣ, mużāf eʿamm olur.

(Çınar aġacı) terkibinde (çınar) kelimesi eḫaṣdır. Çünki her aġaca (çınar) dinemez (aġac) kelimesi eʿammdır. Çünki ne aġacı olursa olsun aġac dinür. Aġac mefhūmı altında

(12)

Her cins aġac mündericdir. Elma olsun, armud olsun, ne cins aġac olursa hepsine aġac nāmı virilir. Faḳaṭ elma aġacına armud, armud aġacına da elma nāmı virilemez.

2- Ne mużāfun ileyhiñ āḫirinde (kef, niñ) ne de mużāfıñ āḫirinde żamir-i iżāfī bulunur.

Mis̱āl:
Altun saʿat.
Gümüş ḳupa.

Bu mis̱allerde mużāfun ileyh olan (altun – gümüş) kelimeleri. Mużāf olan (saʿat – ḳupa) kelimeleriniñ aṣlını bildirdiginden iżāfetleri beyāniedir.

Bu nevʿ iżāfet-i beyāniyelerde mużāf ile mużāfun ileyhden her ikisi min vech-i eʿamm, min vech-i eḫaṣdır. Çünki altundan hem saʿat hem de başḳa şey yapıldıġı gibi saʿat de hem altundan, hem de başḳa şeyden yapıldıġından eʿamm olur. Faḳaṭ (Altun saʿat – Gümüş ḳupa) terkiblerinde (altun – gümüş) kelimeleri (saʿat – ḳupa) kelimelerine, kez̠ālik (saʿat, ḳupa) kelimeleri de (altun – gümüş) kelimelerine taḫṣīṣ itdiklerinden eḫaṣdırlar.

Üçüncisi iżāfet-i teşbihiyedir ki eks̱eriyā mużāf, mużāfun ileyhe baʿżan da mużāfun ileyh mużāfa beñzedilir.

Mużāfun ileyhiñ āḫirinde (kef, niñ) bulunmaz. Faḳaṭ mużāfıñ

(13)

Āḫirinde żamīr-i iżāfī bulunur.

Mis̱āl:
Göñül köşkü.
Limon ayvası.

Birinci mis̱alde göñül kelimesi köşke, ikinci mis̱alde ayva kelimesi limona beñzediliyor.
Kendisine bir şey teşbih edilene müşebbebe: kendisi bir şey'e teşbīh olunan müşebbih dinür. Bu ṣūretde birinci mis̱alde (köşk) müşebbebe, (göñül) müşebbih, ikinci mis̱alde de (limon) müşebbebe (ayva) müşebbih olmuş olur.

–Tenbih–

Terkīb-i teşbihlerde mużāfun ileyhiñ āḫirine iżāfet-i lāmiyelerde oldıġı gibi (kef, nıñ) getirilemez.

Mes̱elā: (Maʿrifet güneşi) bir terkīb-i teşbihdir. "Maʿrifet" müşebbih, "güneş" de müşebbih-i bihdir. (Güneş gibi olan maʿrifet) dimek olur. Müşebbih yaʿni mużāfun iley olan (maʿrifet) iñ āḫirine (kef) ʿilāve idilerek (maʿrifetiñ güneşi) dinemez.

Temrin: Aşaġıdaki terkīb-i iżāfīleriñ iżāfetleri gösterilecegi gibi muḫālif-i ḳāʿide bir terkīb varsa taṣḥīḥ olunacaḳ:

(14)

(Çınar aġacı – Deñiz ṣuyı – Demir ṣanduḳ – Pārisiñ şehri – Göñül āyinesi – Kestāne aġacı – Taḥta mināre – Billur kāse – Edirne şehri – Mudanya ḳażāsı – Kiraz aġacı –

Geliñ aġacı - Maʿrifetiñ güneşi – Ṭaş divār – Ḳaplıca ṣuyı – Demir kürek – Elmas küpe – Dut erigi – Serçe ḳuşı – Ekmek ayvāsı – Kiraz elması – Sögüt aġacı)

Fārisī Terkīb-i İżāfī

Fārisī uṣūliyle yapılan terkīb-i iżāfīlerde – Türkceniñ ḫilāfına olaraḳ – Mużāf-ı evvel, mużāfun ileyh ṣoñra gelir. Mużāfıñ āḫiri meksūr oḳunur:

Reng-i gül.
Draḫt-ı servi.
Kilid-i zer.
Āyine-i dil.

Bunlar Farsī uṣūliyle yapılmış birer terkīb-i iżāfī olub (renk – draḫt - kilid- āyine) kelimeleri mużāf, (gül – serv – zer – dil) kelimeleri de mużāfun ileyhdir.

Türkcede oldıġı gibi Farsīde de iżāfet (lāmiye – beyāniye -

(15)

Teşbīhiyye) olmak üzre üç dürlüdür.

(Reng-i gül) terkībiniñ iżāfet-i lāmiye, (Draḫt-ı serv) ile (Kilid-i zer) terkibleriniñ iżāfetleri beyāniye, (Āyine-i dil) terkībiniñ iżāfeti de teşbīhiyyedir. Bunlar Türkceye (Gülüñ rengi – Servi aġacı – Altun kilid – Göñül āyinesi) diye taḥvīl olunur.

Ḳāʿide – Mużāf olacaḳ kelimeniñ āḫirinde yā’-i memdūde veyā hā’-i resmiye bulunursa bir hemze ilḥāḳ idilüb meksūr oḳunur.

Küşte-i dil.
Ḫāne-i müftī.

Birinci terkibde mużāf olan (küşti) kelimesiniñ āẖirinde yā’-i memdūde, ikinci terkibde mużāf olan (ẖāne) kelimesiniñ āẖirinde de hā’-i resmiye bulundığından bunlara ber vech-i meşrūh birer hemze-i meksūr ʿilāve ķılınmışdır.

Ķāʿide – Mużāf olacaķ kelimeniñ āẖirinde ḥurūf-ı medden “elif” veyā “vav” bulunursa bir “ya” ʿilāve olunub meksūr oķunur:

Ġıdā-yı rūḥ.
Arzū-yı ṭabiʿat.

Birinci terkibde mużāf olan (ġıdā) kelimesiniñ āẖirinde elif ve de, ikinci terkibde mużāf olan (arzu) kelimesiniñ

(16)

Āẖirinde vav-ı memdūde bulundığından bunlara ber vech-i meşrūḥ birer yā’-i meksūre ilḥāķ idilmişdir.

– Tenbih -

Mużāf, ʿArabca bir kelime olub da āẖirinde elif-i memdūde bulunursa – bir ḥarekeli olmadıķca – maḥẕūf olan hemze iʿāde edilmez. Mes̱elā (ʿUrefā-yı ümmet – Ṣafā-yı dil) terkīb-i iżāfiyelerinde mużāf-ı vāķiʿ olan “ ʿUrefā-yı ümmet- ṣafā) kelimeleriniñ maḥẕūf olan hemzeleri iʿāde edilerek (ʿUrefā ümmet- Ṣafā dil) dinilmez. Faķaṭ āẖirinde elif-i memdūde bulunan bir ḥarekeli ʿArabī kelimeleriñ mużāf ḥallerinde maḥẕūf olan hemzeleri iʿāde edilir.

Bā’-i Bismillah.
Hā’-i hūz.

İşte bu mis̱allerde mużāf olan “bā – hā” kelimeleriniñ hemzeleri iʿāde edilmişlerdir.

Āḫirinde elif-i maḳṣūre bulunan “daʿvā - ʿİsā - maʿnā” gibi ʿarabī kelimeler, Farsīde yā’-i memdūdeli kelimeler mes̱elli “daʿvā - ʿİsā - maʿnā” ṣūretlerinde istiʿmāl olunduḳlarından lisānımızda böyle kelimeler mużāf olduḳları zaman iki ṣūretle de ḳullanılırlar:

(17)

ʿArablar gibi oḳunursa āḫirindeki elif-i maḳṣūre, elif-i memdūdeye taḥvīl idilüb bir yā’-i meksūre ʿilāve olunur.

Maʿnā-yı beyt.
Daʿvā-yı fażīlet.

Eger ʿAcemler gibi telaffuż olunursa – āḫirinde yā’-i memdūde bulunan kelimeler gibi – bir hemze-i meksūre ilḥāḳ idilür.

Maʿnā-i beyt.
Daʿvā-yı fażīlet.

Bu ikinci ṣūret naẓma maḫṣūṣ gibidir.

–Tenbih—

Yā’-i memdūde-i müşedde ile nihāyet bulan ʿArabī kelimeler, mużāf olduḳları zaman “ya” ları eks̱eriyā muḫaffef, baʿżan da müşedded olaraḳ ḳullanılır.

Muḫaffef olaraḳ istiʿmāl olundığı vaḳt, mużāf ḥālinde – sā’ir yā’-i memdūdeli kelimeler gibi – āḫirine bir hemze’-i meksūre ʿilāve idilir:

Mes̱nevī’-i Mevlānā

Müşedded olaraḳ ḳullanıldığı zaman, mużāf ḥālinde yā’-i mezkūre – āḫirleri hā-i resmiye ve ḥurūf-ı medden ḫālī olan kelimeler gibi – meksūr oḳunur:

(18)

Veliy-yi niᶜmet.
Semiy-yi nebī.

Üṣlūb-ı Farsī üzre yapılan terkīb-i iżāfīlerde:
[İżāfet-i lafẓıye olsun, maᶜneviye olsun mużāfıñ ḥükmi cemᶜ, tes̱niye nunlardan mücerred olaraḳ bulunmaḳdır.]

Ḳāᶜide-i ᶜArabiyesi yürimez. yaᶜni [Senīn ᶜÖmerleri- Cenāḥeyn ḥaḳīḳat ve mecāz] mevḳiᶜinde mużāf olan “Senīn- cenāḥeyn” Kelimeleriniñ āḫirlerindeki nunlarıñ ısḳāṭıyla [Seni ᶜÖmerleri- Cenāḥi ḥaḳīḳat ve mecāz] dinilmez. Faḳaṭ “ibn” kelimesiniñ cemᶜ-i müz̠ekkeri olan “benīn” kelimesi mużāf oldığı vaḳt āḫirindeki “nun” isḳāṭ olunur:

Benī Hāşim.
Benī beşer.

Farsī terkīb-i iżāfīlerde mużāf, mużāfun ileyhiñ her ikisi Farsī, ᶜArabī veyā biri Farsī, biri ᶜArabī olabilirse de mużāf ve mużāfun ileyhden hiç biri Türkce ism-i cins olamaz bināen ᶜaleyh [Ḳapuyı mescid – Mirāt-ı göñül] gibi terkibler yañlış ᶜaddolunur. Faḳaṭ Türkce ism-i ḫaṣlar ile maᶜnāsı makṣūd olmayan Türkce ism-i cinslere ᶜArabī, Farsī kelimeler ḳāᶜide’-i Farsiye üzre mużāf, mużāfun ileyh olabilir:

Şehr-i İstanbul.
Lafẓ-ı diken.

(19)

Birinci mis̱alde "İstanbul" kelimesi her ne ḳadar Türkce ise de ism-i ḫāṣ oldıġından Farsī uṣūlüyle mużāf, ikinci mis̱alde de "diken" kelimesi her ne ḳadar ism-i cins ise de maʿnāsı maḳṣūd olmadıġından Farsī uṣūlüyle mużāf ile vāḳiʿ olmuşdur.
Bu ṣūret lisānımızda şiʿre maḫṣūṣ gibidir. Nes̱irde böyle yerlere [İstanbul şehri – Diken lafẓı] dinilir.

Ḳāʿide – Mużāf olacaḳ kelimeniñ āḫiri – ḥurūf-ı muttaṣıladan oldıġı zaman – buña mużāfun ileyh olacaḳ kelimeniñ evvelki ḥarfine bitşdirilmez:

Ḫāk-i pāy.
Pāy-i taḫt.

Bu terkibleri [Ḫākipāy- pāyitaḫt] ṣūretinde yazmaḳ muġāyir-i ḳāʿidedir.

Temrin: Aşaġıdaki terkibleriñ iżāfetleri taʿyīn ve naṣıl yapıldıḳları taʿrif ḳılınacaḳ ve muḫālif-i ḳāʿide yazılanlarıyla teşekkül idenleri gösterilecek:

[Mühr-i ʿadālet – Kāşāne-i emīr – Cild-i kitāb – Şems-i ḥikmet – Nehr-i Nil – Şehr-i Şirāz – Şehr-i Edirne –Bab-ı mescid – Nehr-i Ṭunā - Dıraḫt-ı gül – Aġac-ı çınar – Müfti-i belde – Bāb-ı ʿilm – Żiyā-yı şems – pāy-ı divār - Nihāl-i gül – Ḳāmet-i serv – Būy-ı ʿıṭr -

(20)

Şecere-i ṭūbā – Mūsā-yı devrān - ʿİsā-yı zamān – Mürġ-i dil – Kenār-ı deryā – Saṭḥ-ı baḥr - ʿİnāyāt-ı Yezdān – Ṭıynet-i insān – İnkişāf-ı ezhār – Miḥrāb-ı mescid – Ḥarf-i vāv – Ḥesāb-ı ebced – H̱aṭṭ-ı taʿlīḳ – H̱ilāf-ı ḳāʿide – Ẕeyl-i risāle – Semt-i ḳıble]

ʿArabca Terkīb-i İżāfī

Üslūb-ı ʿArabī üzre yapılan terkīb-i iżāfīlerde daẖi Fārsī terkīb-i iżāfīler gibi Türkceniñ ẖilāfına olaraḳ mużāf-ı evvel, mużafun ileyh ṣoñra gelir.

ʿArabcada cereyān iden terākib-i iżāfiyeden lisānımızda istiʿmāl idilenleri bir vech-i ātī teşkīl olunur:

Mużāf, isim veyā ṣıfat olub ḥarf-i taʿrīf dinilen "el" lafẓından ẖālī bulunaraḳ āẖiri mażmūm oḳunur. Mużāfun ileyh ṣıfat olamayub isim veyā isim ḥükmünde bir kelime olub ḥarf-i taʿrīf ile maṣdar bulunur.

Mis̱āl:

Şeceri'ṣ-ṣanevber.
Nāfiẓu'l-kelem.

Birinci mis̱ālde hem mużāf hem de mużāfun ileyh isimdir. İkinci mis̱ālde ise mużāf ṣıfat, mużāfun ileyh isimdir.

(21)

–Tenbih—

Mużāfun ileyh olacaḳ kelimeniñ birinci ḥarfi, ḥurūf-ı şemsiyeden ise ḥarf-i taʿrifiñ ne elifi, ne lamı oḳunur:

Dāru't-taʿlīm.
Kerīmü'ş-şeym.

Bu mis̱āllerde mużāfun ileyh vāḳiʿ olan [taʿlīm – şeym] kelimeleriniñ ibtidālarını teşkīl iden "te – şin" ḥarfleri ḥurūf-ı şemsiyeden olduḳları içün evvellerinde bulunan ḥarf-i taʿrifiñ ne elifi, ne de lamı oḳunuyor. Bunlarıñ mużafları olan [dār – kerīm] kelimeleriniñ āẖirleri, żammeleriyle berāber ḥurūf-ı mez̠kūreye çarpılıyor.

Eger mużāfun ileyh olan kelimeniñ birinci ḥarfi, ḥurūf-ı ḳameriyeden ise ḥarf-i taʿrifiñ elifi oḳunmayub faḳaṭ lamı oḳunur.

Nūru'l-hedy.
Mā'i'l-baḥr.

İşte bu mis̱allerde mużāfun ileyh vāḳiʿ olan [hedy – baḥr] kelimeleriniñ ibtidālarını teşkīl iden "he - be" ḥarfleri ḥurūf-ı ḳameriyeden olduḳları içün evvellerinde bulunan ḥarf-i taʿrifiñ elifi oḳunmayub yalñız lamı telaffuẓ olunuyor. Bunlarıñ da mużafları olan [nūr – ma'] kelimeleriniñ āẖirleri żammeleriyle berāber lam-ı mez̠kūreye çarpılur.

– Mühime –

Cihāna müteʿalliḳ kelimeleriñ – ʿArabī ḳāʿidesi üzre mużāf-ı vāḳiʿ olduḳları zaman – āẖirleri meftūḥ oḳunur:

(22)

Baʿde'l-ḳabūl.
Fevḳa's-semā.
Taḥte'l-baḥr.
Ḳable'l-ḥükm.

Elif-i maḳṣūreli kelimeleriñ de elifleri oḳunmayub elifden evvel vāḳiʿ olan ḥarfleri keẕālik meftūḥ oḳunur.

ʿİsa'z-zamān.
Maʿnā'l-beyt.

Āḫirinde yā'-i muḫaffefe'-i memdūde bulunan [ḳadı – müfti] gibi kelimeler daḫi üslub-ı ʿArabī üzre mużāf olduḳları zaman yāları oḳunmayub yādan evvel vāḳiʿ olan ḥarfleri meksūr oḳunur:

Ḳadı'l-ḳużāt.
Müfti'l-enām.

Mużāf-ı vāḳiʿ olub da āḫirinde yā'-i memdūde'-i müşeddide bulunursa yāları mażmūm oḳunur:

Maḳżu'l-merām.
ʿArabu'l-ʿibāre.

Temrin – Aşağıdaki terkiblerde mużafları̃ naṣıl oḳunacaḳları gösterlecekdir.
[Şemsü'lḥaḳ – Meccānü'ledeb – Merʿu'l-icrā - Maʿnu'l-küttāb – Emīru'l-ceyş]

(23)

ʿArabī terkib-i iżāfīler, üslub-ı Türkī, üslub-ı Farsī üzre mużāf, mużāfun ileyh vāḳiʿ olabilir:

Dāru’t-taʿlīmiñ muʿallimini.
Muʿallimīn-i dāru’t-taʿlīm.

Mühime

Mużāfıñ mużāfun ileyhi cer itmesi yaʿni mużāfun ileyhiñ āḫirini meksūr oḳutması ʿArabīye maḫṣūṣ bir ḳāʿidedir. Bunuñ terākib-i Farsiyede ḥükmi olamaz.

Bināen ʿaleyh ʿArabī terkibleri ḳāʿide’-i Farsiye üzre bir mużāfa mużāfun ileyh olduḳları zaman cüz’-i evvelleriniñ āḫiri meksūr oḳunmaz.

Peyġamber-i āḫirü’z-zaman.
Elṭāf-ı rabbü’l-ʿālemīn.
Cenāb-ı seyyidü’l-kevneyn.

Bu terkiblerdeki: [peyġamber – elṭāf – cenāb] kelimeleri mużāf, [āḫirü’z-zamān – rabbü’l-ʿālemīn – seyyidü’l-kevneyn] terkibleri de mużāfun ileyhdir. Kelmāt-ı meẕkūre terākib-i mebḥūs̱-ı ʿanhānıñ cüz’-i evvelleriniñ āḫirlerini meksūr oḳutmaz. yaʿni [āḫir – rab – seyyid] kelimeleriniñ o āḫirini meksūr oḳudaraḳ [Peyġamber-i āḫiri’z-zaman – elṭāf-ı rabbi’l-ʿālemīn

(24)

Cenāb-ı seyyidi’l-kevneyn] ṣūretine ḳoyamaz. Bu kelimeleriñ āḫirleri yine mażmūm oḳunur.

Müẕekker Mü'ennes̱

ʿArabca kelimeler ikiye ayrılur. Bir ṭaḳımına müẕekker bir ṭaḳımına da mü'ennes̱ dinür. Müẕekkerlik, mü'ennes̱lik ʿArabcaya maḫṣūṣdur. Bu ḫaṣṣa Türkcede, Farsīde yoḳdur.

– Müẕekker –

Müẕekker – Medlūli yaʿni delālet etdigi şey erkek olan ve ʿalāmet-i te'nis̱den ḫālī bulunan kelimāta dinür. O kelimeniñ medlūli ya ḥaḳīḳaten erkek olur ya olamaz. Medlūli ḥaḳīḳaten erkek olana mis̱āl:

Rical : erkek
Eb : baba
Aḫi: erkek ḳardeş.
İbn: oġul.
Dīk: ḫorus.
Cemel : erkek deve.
Ḥumar : merkeb.
Ḥaṣṣān: ayġır.

Medlūli ḥaḳīḳaten erkek olmayub erkek iʿtibā edilene mis̱āl:

(25)

Ḫaṭ : yazı, çizgi.
Ḳarṭās : kaġıd.
Şecer : aġac.
Ḥacer : ṭaş.
Beyt : ev, iki mıṣraʿdan mürekkeb naẓm.
Mekteb
Kitāb
Ḳalem

– Mü’enneṡ –

Mü’enneṡ – medlūli yaʿni delālet itdigi şey dişi olan kelimeye dinür. Mü’enneṡ olan kelimeleriñ medlūli ya ḥaḳīḳaten dişi olur, ya olmaz.

Medlūli ḥaḳīḳaten dişi olanlara “mü’enneṡ-i ḥaḳīḳī” dinür.

Ümme : ana.
Aḫte : ḳız ḳardeş.
Bint: ḳız.
Nāḳe : dişi deve.
Remke: ḳısraḳ.
Atan: dişi merkeb.

Medlūli ḥaḳīḳaten dişi olmayub faḳaṭ dişi iʿtibā edilenlere “müenneṡ-i iʿtibārī” dinür.
Müenneṡ-i iʿtibārī iki ḳısımdır: Ḳıyās, semāʿī.

(26)

(Mü’enneṡ-i Ḳıyāsī)

Müenneṡ-i Ḳıyāsī – ʿAlāmāt-ı te’niṡden biri bulunan kelimeye dinür. ʿAlāmet-i te’nīṡ ikidir: Tā’-i te’nīṡ, elif-i te’nīṡ.

–Tā’-i Te’nīṡ –

Tā’-i Te’nīṡ – Aṣıl kelimeden olmayub ṣoñradan ʿilāve idilen tāya dinür ki dāḫil oldıġı kelimeniñ āḫiri ḥurūf- munfaṣıladan ise şu [te], ḥurūf-ı muttaṣıladan ise bu [te] ṣūretle yazılır.

Ṣalātü’l-maġrib.
Raḥmetullah.

– Tenbih –

Tā’-i tes̱niyeniñ māḳabli ikiden ḫālī degildir: ya meftūḥ bulunur veyā elif olur.
Eger tā’-i te’nīs̱iñ māḳabli meftūḥ olursa lisānımızda ya noḳṭaları atılaraḳ hā’-i resmiye şekline ḳonur veyā tā’-i ṭoblaya tebdīl olunur:

ʿİbāre
Ḥimāye
Ḥikmet

Eger tā’-i te’nīs̱iñ māḳablinde elif-i ġayr-ı melfūẓa bulunursa dā’imā tā’-i toblaya taḥvīl idilerek ḳullanılır:

Ḥayāt : dirilik.
Ṣalāt : namaz, peyġambere duʿā.

(27)

Dehā : (dāhī)niñ cemʿi. Dāhī : ġāyet ẕekī
Velāt: “velī”niñ cemʿi.

Tā’-i te’nīs̱e, “tā’-i zāide”de dinür.

İstirṭād

Baʿżı ʿArabī kelimeleriñ āḫirinde tā’-i mebsūṭa bulunur ve isminden daḫi añlaşılacaġı üzre uzun yazılır. Bu tā, zā’id olmayub nefs-i kelimeden bulundıġı cihetle hiçbir zaman hey’etine ḫalel gelmez, yaʿni dā’imā [te] ṣūretinde resm bulunur.

Lisānımızda eñ ziyāde müztaʿmel olanları şunlardır :
[Bint – iltifāt – s̱ebt – s̱übūt – s̱ebāt – is̱bāt – sebt – semt – ṣamt – sükūt – iskāt – ṣayt vaḳt – mīḳāt]

[Āyāt - muʿcizāt – ebyāt] gibi cemʿler ile [Aẖt – bint – heyhāt – ẕāt – ceberūt - ʿankebūt] kelimelerindeki tālar da dā'imā böyle uzun yazılır.

Tā'-i mebsūṭaya, "tā'-i ṭavīle" de dinür.

(Elif-i Te'nīs̱)

Elif-i Te'nīs̱ – İki nevʿdir: maḳṣūre, memdūde.

– Elif-i Te'nīs̱-i Maḳṣūre –

Elif-i Te'nīs̱-i Maḳṣūre – Kelimeniñ āẖirine eks̱eriyā [ya] şeklinde yazılub elif gibi oḳunan ḥarfe dinür:

(28)

Daʿvā
Fetvā

Ḳāʿide – Elif-i te'nīs̱-i maḳṣūre üç ḥarfli kelimelerde aṣlına naẓaran yazılır. Kelimeniñ aṣlı yā'-ī ise [ya] şeklinde. Vāvī ise "elif" şeklinde resm olunur:

Hüdā
ʿAṣā

Ḥarfi üçden ziyāde olan kelimelerde kendinden evvel yā olmadıḳca “ya” şeklinde yazılır:

Aʿlā
Müsteṡnā

– Tenbih –

Ḥurūf-ı aṣliyeden maḳlūb olan elif-i maḳṣūreler ʿalāmet-i te’nīs̱ ʿadd edilemez. Meṡelā [Maʿnā – müsemmā – Muṣṭafā] kelimeleriniñ āḫirlerindeki elif-i maḳṣūreler, ḥurūf-ı aṣliyeden maḳlūb olduḳları içün ʿalāmet-i te’nīs̱ degildir.

Eger kendinden evvel ya bulunursa “elif” şeklinde resm olunur.

S̱üreyyā
Dünyā
ʿUlyā
Ḳażāyā

(29)

(Elif-i Te’nīs̱-i Memdūde)

Elif-i Te’nīs̱-i Memdūde – kendinden ṣoñra bir hemze bulunan ve üst ṭarafdaki ḥarfiñ fetḥasını yuḳarıya çeken elife dinür :

Ṣaḥrā’
ʿUlemā’

– Tenbih –

ʿAlāmet-i te'nīs̱ olan elif-i memdūdeler, ḥurūf-ı aṣliyeniñ ẖāricindedir. Mes̱elā : [Binā' – semā' – ibtidā' –istiʿfā'] kelimeleriniñ āẖirindeki elif-i memdūdeler, ḥurūf-ı aṣliyeden maḳlūb olduḳları içün ʿalāmet-i te'nīs̱ degildir.

Elif-i te'nīs̱e, "elif-i zā'ide" dinür.

Lisānımızda elif-i memdūdeli kelimeler – ʿalāmet-i te'nīs̱ olsun olmasun – hemzesiz istiʿmāl olunurlar : [ṣaḥrā - ʿulemā – semā – binā – ibtida - istiʿfā] gibi.

(Mü'ennes̱-i Semāʿī)

Mü'ennes̱-i Semāʿī – ʿAlāmet-i te'nīs̱den ẖālī oldıġı ḥalde mü'ennes̱-i iʿtibār edilen kelimeye dinür. Beş nevʿdir:

1- Tāsiz olan ḳadın isimleri : [Meryem – Zeyneb] gibi.
2- Tāsiz olan ḳabīle, memleket isimleri : [Mażar – Mıṣr] gibi.
3- Ḥurūf-ı hecā isimleri : [Elif – ba – tā …]
4- Tāli, tāsiz cemʿler : [evāẖir – acūbe] gibi.
5- Luġat kitablarında mü'ennes̱ iʿtibar olunan kelimeler.

(30)

Ketb-i luġatde mü'ennes̱ iʿtibā idilen kelimeler de iki ḳısımdır:
İttifāḳı, iẖtilāfı.

-İttifāḳı-

İttifāḳı – Lisān-ı ʿArabīde dā'imā mü'ennes̱ iʿtibār olunan kelimelerdir. Bunlardan lisānımızda müztaʿmel olanları şunlardır:

[Eżbaʿ - Arż – Erneb - efʿā – ebhem- bi'r - taʿlib – cehennem – caḥīm – ḥarb – ḫamr - derʿ dār – delü – ẕehb - ẕirāʿ - rīḥ – sen - saʿīr – saḳr – sāḳ – serāvil – şems – şimāl - ʿayn - ʿaṣā - ʿaḳreb - ʿarūż - ʿankebūt – felek – faḫẕ – fars – ḳadem – ḳavs – ketf – kā'is – kef – kebd – milḥ – mancınıḳ – nefs – nār - naʿl – yed – yemin –yesār]

– İḫtilāfı –

İḫtilāfı – Lisān-ı ʿArabda baʿżan mü'enneṡ, baʿżan müẕekker iʿtibār edilen kelimelerdir. Bunlardan da lisānımızda müstaʿmel olanları şunlardır.

[Avān – ḥāl – raḥm – sekīn – silāḥ – selm – sebīl – żaḥī – ṭarīḳ - ʿanḳ – ḳader – ḳafa – līṡ – misk]

– Tenbih –

Lisānımızda ittifāḳıyesi de, iḫtilāfiyesi de dā'imā müẕekker olaraḳ istiʿmāl olunur. Yalñız [nefs] kelimesi ekṡeriyā mü'enneṡ, baʿżan

(31)

Müẕekker. [yed] kelimesi de ekṡeriyā müẕekker, baʿżan mü'enneṡ olaraḳ ḳullanılır.

Temrin – Aşağıdaki kelimeleriñ hangileri müẕekker, hangileri mü'enneṡ olduḳları taʿyīn olunacaḳ:

[Cemrā – Ḥalīl – ġulām – ḥadīḳa – ḫıżrā – ḫaṭve – yed – bi'r – ḫaṭa - daʿvā-yı defter – duḥa – vav – raḥmet – ḫāle – dücāce – ḫāl –aḫte – şā'ibe – şabka – iṡbāt – vaḳt – şerefe - şuʿbe – şems – lisān – Şām –ṭarīḳ – Mekke]

(Tes̱niye – Cemʿ)

ʿArabcada – Türkceniñ, Farsīniñ ḫilāfına olaraḳ – ikiden ziyāde delālet iden kelimeye “cemʿ” dinür. İkiye delālet eylerse “tes̱niye” taʿbīr olunur.

“Tes̱niye”

ʿArabī müfred kelimeleriñ – gerek müẕekker ve gerek mü’ennes̱ olsun – āḫiri meftūḥ ḳılınaraḳ “ya, nun” veyā “elif, nun” ʿilāve edilen ve iki şaḫṣa veyā iki şey’e delālet eyleyen kelimeye dinür. Mes̱elā [racüleyn – racilān] [şecereyn –şecerān] kelimeleri tes̱niye olub “racül-şecer” kelimelerinden yapılmışlardır ki iki erkek, iki aġac demekdir.

“Elif, nun” ile yapılan tes̱niyeler, lisānımızda pek az ḳullanılır.

(32)

Tes̱niye yapılan kelimeniñ aṣlı müẕekker ise, “tes̱niye müẕekker”, mü’ennes̱ ise “tes̱niye mü’ennes̱” dinür.

Mes̱elā müfred müẕekker olan [ʿāḳıl-kitāb] kelimeleriniñ tes̱niyeleri bulunan [ʿāḳılīn-kitābīn] kelimelerine “tes̱niye müẕekker” dendigi gibi müfred mü’ennes̱ olan [aḫt-rivāyet] kelimeleriniñ tes̱niyeleri bulunan (aḫteyn-rivāyeteyn) kelimelerine de (tes̱niye mü’ennes̱) taʿbir olunur.

– Tenbih–

Lisānımızda tā-i zā’ideleri hā’-i resmiyeye taḥvīl edilmiş olan kelimeler tes̱niye yapılacaġı zaman ta’-i zā’ideleri iʿāde ḳılınır.

Mes̱elā (Ümerā = ʿİbāre-ḥikāye) kelimeleriniñ aṣılları (ümerā-ʿibāre- ḥikāye) olub āḫirlerindeki tā’-i zā’ideleriñ noḳṭaları atılaraḳ hā’-i resmiye şekline ḳonmuş

olduḳlarından tes̱niyelerinde noḳṭaları iʿādele edilerek (ümrateyn-ʿibāreteyn-ḥikāyeteyn) dinilir.

Temrīn – Aşağıdaki kelimelerden tes̱niye olanlar müfred, müfred olanlar tes̱niye yapılacaḳ:
(İmāmeyn – şeyḫeyn – kelāmeyn – kelimeteyn – sünbületeyn – bāb – risāle – bint – şāhid – mescid- mekteb - şāʿire – ḥacereyn – cemel – Yusuf – ḥavleyn – devleteyn - ʿabdeyn – beldeteyn – Ḥaremeyn – lisān - mıṣrāʿ - ḳaṣīde – sefīne – ḳamareyn)

(33)

(Cemʿ)

ʿArabcada cemʿ üç nevʿdir: Cemʿ-i müẕekker sālim, cemʿ-i mü'ennes̱ sālim, cem-i mükesser.

- Cemʿ-i Müẕekker Sālim –

Cemʿ-i müẕekker sālim – müfredleriniñ ṣīġaları bozulmayaraḳ āḫirine "i, n" veya "u, n" ʿilāve idilen kelimeye dinür. "i, n"niñ māḳabli mksūr, "u, n"niñ māḳabli de mażmūm oḳunur.

Mü'minīn = mü'minūn

Münkirīn = münkirūn

Bunlarıñ müfredleri (mü'min - münkir) kelimeleridir.

-Tenbīh-

(i, n) ile cemʿ-i müẕekker sālimler, ʿArabcada ḥāl-i manṣūbiyete ve maḥrūriyete, "u, n" ile yapılanları da ḥāl-i merfūʿiyete maḫṣūṣdur.

Faḳaṭ lisānımızda bu ḥāller naẓar-ı iʿtibāra alınmayub – yerine göre – her iki ṣūretde istiʿmāl olunur.

Cemʿ-i müẕekker sālim ṣīġası, lisānımızda āḫirinde tā-i zā'ide bulunmayan ṣıfatıñ ẕūyil-maḳul ḳısmından teşkīl olunur:

(34)

Müte'āḫirīn

Mütekellimīn

Muḥaddis̱īn

Müteḳaddimīn

(ārż - ʿālem – ibn - sene) kelimleri şāẕ olaraḳ cemʿ-i müẕekker sālim ṣīġasıyla cemʿlenirler:

Ārżīn

ʿĀlemīn

Binīn

Senīn

(Cemʿ-i Mü'ennes̱ Sālim)

Cemʿ-i mü'ennes̱ sālim – tā-i zā'ideli kelimeleriñ tāları ḥaẕf olunaraḳ edāt-ı cemʿ olan "t" ilḥāḳıyla teşkīl olunur:

muʿcizāt

kerāmet

Bunlarıñ müfredleri (muʿcize - kerāmet) kelimeleridir.

İḫṭār – (ḫiẕmet – ṣaḥrā – evlā – cebhe – raḳabe – ẕāt – bint – ṣūret – edāt – ṣalāt – vefāt - müteveffāt) kelimeleriniñ cemʿ-i mü'ennes̱leri: (Ḫidmāt – ṣaḥrāvāt – evlāt – cebhāt – raḳebāt – edevāt – ẕevāt – benāt – aḫavāt – ṣalavāt – vefeyāt – müteveffiyāt)dır.

(İkrām - taʿrīf - sünūḥ) gibi baʿżı kelimelerde cemʿ

(35)

Mü'ennes̱ sālim ṣīġasıyla cemʿlenir: [İkrāmāt - taʿrīfāt – sünūḥāt]

Mü'ennes̱ semāʿīlerden kütüb-i luġatda mü'ennes̱ iʿtibār olunan kelimelerle ḥurūf-ı hecā ismlerde cemʿ-i mü'ennes̱ sālim ṣīġasıyla cemʿlenirler:

ẕirāʿāt

vāvāt

(Cem-i Mükesser)

Cem-i mükesser – müẕekker olsun; mü'nnes̱ olsun – müfredleriniñ ṣīġaları bozularaḳ yapılan cemʿlere dinür.

Kitābdan – kütüb

Risāleden – risā’il} gibi

Her müfrediñ bir veya birḳaç cem-i mükesseri olur:

Süyūf

Esyāf

Bunlar ḳılıç maʿnāsına olan “seyf” kelimesiniñ cem-i mükesseridir.

-Tenbīh-

Cemʿ-i mükesserleriñ vezinleri pek çoḳdur. Bunlardan baʿżıları üçden ona ḳadar, bir ṭaḳımı da ondan ziyādeye delālet ider.

Üçden ona ḳadar delālet iden cem-i mükesserlere “cem-i ḳıllet” ondan ziyādeye delālet iden cem-i mükesserlere “cemʿ-i kes̱ret” iṭlāḳ olunur.

(36)

[Efʿal, ifʿāl, efʿile, fiʿle] vezinlerine (cemʿ-i ḳıllet), māʿidāsına (cemʿ-i kes̱ret) dinür.

Lisānımızda bu ḫuṣūṣa riʿāyet idilmez. Her ḳaç olursa olsun bu vezinlerden istedigimizi ḳullanırız.

Ḥattā Türkī, Fārisī cemʿler gibi birden ziyāde şeylerde de istiʿmāl ideriz. Mes̱elā iki ve daha ziyāde mektebe “mekātib” diriz.

Bu baḥs̱e ḫitām virmezler evvel şunı da beyān idelim:

ʿArabī müfred bir kelimeniñ cem-i mükesserini bulmaḳ içün ṣarf kitāblarında taʿdād idilen vezinlere mürācaʿat itmek kifāyet itmez. Bu bābda ḳanāʿat-ı kāmile virecek luġat kitāblarıdır.

(Efʿal - ifʿāl - efʿile) vezinlerinde olan cem-i mükesserler cemʿ-i aḳṣā ṣīġasıyla tekrār cemʿlenirler. Böyle cemʿlere “cemʿül-cemʿ” taʿbīr olunur.

Müfred	Cemʿ	Cemʿül-cemʿ
Yed	eydā	eyādī
Kavl	ekval	ekavil
İsm	esmā	esāmī

(Ḳavm - ʿaşīret – ḫayl - ʿasker) gibi maʿnāsında cemʿiyet olan kelimeler "ism-i cemʿ" (varaḳ – şecer – s̱emer) gibi vāḥidī tā ile temyiz iden kelimelere de (şibh-i cemʿ) dinür.

(37)

Temrīn – aşağıdaki müfred kelimeler cemʿ. Cemʿ olanlar, müfred yapılacaḳ:

(fetāvī – ġuyūb – ġuṣūn – ġuzāt – ġuṣuṣ – ġurfe – ġarīm – ġuṣṣa – ġurre – ġılmān - ʿaḳl - ʿulūm - ʿuṣṣāt - ʿuḳalā – muvaḥḥidīn - ʿıyāl - ʿalīl - ʿaẓīm - ʿavālim – fā'ide - ʿanādil - ʿalāmet - ʿalā'iḳ - ʿiṭābā - ʿaẓīme - eʿādī – ẓarīf – ẓunūn – ẓevāhir – ṭabl – ḥikāyet – şā'ire – kelime – ṣāliḥ – evliyā – Nebī – ṭarā'iḳ - ʿināyāt – ḫurāfe)

Temrīn – aşağıdaki müfred kelimeler cemʿ yapılacaḳ:

(fem-feve-kadeh-akreb-kafes-ekber-akıl – leb – ḥikāye – müştehid – mükerrem - muʿallime – livā – emāre – emānet – ḫidmet – meyl – mekān – nefs – şākir – ḳalem – nehr – evvel – āḫir – evṣat – varaḳ – vird – hevl – rivāyet – eyālet – bāb – dirhem)

(Ṣıfat)

Ṣıfat – bir ismiñ ḥāl ve keyfiyetini bildiren kelime ve terḳibe dinür. Ṣıfatıñ ḥāl ve keyfiyetini bildirdigi isme "mevṣūf" taʿbīr olunur. Ṣıfatla mevṣūfdan teşekkül iden hey'ete de (terkīb-i tavṣīfi) namı virilir.

(38)

Lisānımızda üç dürlü (terkīb-i tavṣīfī) cereyān ider: Türkī, Fārisī ʿArabī.

(Türkce Terkīb-i Tavṣīfī)

Türkce terkīb-i tavṣīfīlerde ṣıfat evvel, mevṣūf ṣoñra gelir. Mes̱elā: (Güzel ev) Türkce bir terkīb-i tavṣīfīdir. "Güzel" ṣıfat, "ev" mevṣūfdur. İşte ṣıfat olan "güzel" kelimesi, ism olan "ev" kelimesiniñ güzellik ile muttaṣıf oldığını bildiriyor.

-Tenbīh-

Türkce terkīb-i tavṣīfīlerde "mevṣūf" cemʿ olsa bile "ṣıfat" müfred olaraḳ īrād olunur:

Büyük adamlar

Küçük çocuḳlar

İşte bu terkīblerde mevṣūf olan (adamlar - çocuḳlar) cemʿ oldıḳları ḥālde ṣıfatları bulunan (büyük - küçük) kelimeleri müfred olaraḳ īrād idilmişdir.

Ḳāʿide – ṣıfatlar. Maḥẕūf olan mevṣūfları iʿtibārıyla cemʿlenirler:

Zenginler

Zügürtler

(39)

Bunlar: (Zengin adamlar), (zügürt kimseler) taḳdīrindedir.

Bu terkīblerde mevṣūf olan (adamlar - kimseler) lafıẓları ḥaẕf olunaraḳ ṣıfatları bulunan (zengin - zügürt) kelimeleri bunlarıñ maḳāmına ḳā'im oldıḳları içün cemʿlenmişlerdir.

Mevṣūflar – müfred olsun, cemʿ olsun - baʿżen böyle ḥaẕf olunaraḳ ṣıfatları kendi maḳālarına ḳā'im olur.

-Tenbīh-

Üslūb-ı Türkī üzre yapılan terkīb-i tavṣīfīlerde ṣıfat ve mevṣufdan her ikisi Türkce, ʿArabca, Farsca olabilecegi gibi bunlardan biri Türkce diger i de ʿArabī veya Fārisī olabilir:

Güzel köşk

ʿĀlī ḳaṣr

Siyāh renk

Keskin ḳalem

Ẕekī çocuḳ

Berceste mıṣrāʿ

Ḳırmızı gül

Dilgüşā söz

Türkce terkīb-i tavṣīfīler – bir kelime ʿad olunaraḳ – ḳā'ide-i Türkīye üzre mużāf, mużāfun ileyh olurlar:

Ḳonaġıñ merdivenli ḳapusı

Büyük aġacın gölgesi

(40)

Birinci mis̱ālde (ḳonaġıñ) mużāfun ileyh, (merdivenli ḳapusı) mużāf – ikinci mis̱ālde (büyük aġacıñ) mużāfun ileyh – (gölgesi) de mużāfdır – bu terkīblerde aṣıl mużāfun ileyh – (ḳonaḳ - aġac) kelimeleri; mużāf da (ḳapu - gölge) lafıẓlarıdır.

(Mühimme)

(Māżī-i naḳlī - mużāriʿ - müstaḳbel)iñ müfred-i ġā'ibleri baʿżen birer mevṣūfa ṣıfat olaraḳ istiʿmāl olunurlar:

Ṣolmuş çiçek

Yanar ṭaġ

Gelecek sene

Fiʿlüt-tizāminiñ müfred-i ġā'ibi de nādiren ṣıfat olaraḳ ḳullanılır.

Ṣapa yol

Māżī-i şuhūdīniñ cemʿ-i mütekelliminiñ maʿlūmı ism-i fāʿil, mechūli ism-i mefʿul maʿnāsında istiʿmāl olunaraḳ birer mevṣūfa ṣıfat olurlar.

Bildik kimse

Dinlemedik laḳırdı

Bu terkīblerdeki (bildik - dinlemedik), (bilen - dinilmeyen) taḳdīrindedir.

Ṣīġa-i ṣılalarda eks̱eriyā ṣıfat olaraḳ ḳullanılabilirler.

Gösterdigi hüner

Yazacaġı yazı

(41)

Māżī-i naḳlīniñ müfred-i ġā'ibiniñ mechūli, ism-i mefʿūl ile müşterek oldıġından ism-i mefʿul oldıġı vaḳt ism-i fāʿilleri gibi birer mevṣūfa ṣıfat olurlar:

Başılmış kitāb

Yazılmış yazı

İşte bu terkīblerdeki (başılmış - yazılmış) kelimeleri ism-i mefʿuldür.

Temrīn – aşaġıdaki terkīblerde görilen kelimeleriñ hangisiniñ ṣıfat, hangisiniñ mevṣūf oladıġı taʿyīn olunraḳ naṣıl teşekkül itdikleri beyān idilecek:

(Kesilmiş dal – çalışḳan şākird – yazma muzḥaf - ʿaḳıllı çocuḳ – görür göz – faṣīḥ söz – bilen adam - büyük ev – ṣarf itdigi para – süzülmüş yuġurd)

(Mühimme)

Ṣıfat – iki ḳısımdır: Ṣıfat-ı Ḥaḳīḳiye, Ṣıfat-ı Sebebiye.

(Ṣıfat-ı Ḥaḳīḳiye)

Ṣıfat-ı ḥaḳīḳiye – ṭoġrıdan ṭoġrıya mevṣūfına ʿā'id olunan ṣıfata dinür. Mes̱elā: (ʿĀlem adam) terkībindeki "ʿālem" ṣıfatına, ṭoġrıdan ṭoġrıya mevṣūfı bulunan "adam" kelimesini ögdiginden ṣıfat-ı ḥaḳīḳiye idnür.

(42)

(Ṣıfat-ı Sebebiye)

Ṣıfat-ı sebebiye, ṭoğrıdan ṭoğrıya mevṣufuna a'id olmayub mevṣufunuñ metaʾlıḳına a'id olan ṣıfata dinur.

Mesela: güzel yüzlü adam terkibinde güzel yüzlü ṣıfatına ṭoğrıdan ṭoğrıya mevsufı bulunan "adam" kelimesini okumayub metaʾlıḳını ya'ni adamıñ yüzüni ögdüğünden ṣıfat-ı sebebiye olur.

Birkaç misal:

ḳırmızı yüzlü yorgan

Sarı boyalı köşk

Yeşil boyalı ṣandal

İsmi İşaret

İsm-i işaret kendisiyle bir şey'i maine işaret olunan (bu, şu, o) kelimelerine denir. "bu , şu" keribe "o"ba'ide mevzuʾdur.

Bu kitab fa'idelidir

Şu çocuk zekidir

O adam ğaibdir

İsm-i işaretleriñ gösterdikleri kelimelere "müşarileyh" ta'bir olunur.

Emsile-i mezkuredeki (bu , şu, o) ism-i işaretleriniñ muşar ileyhleri (kitab, çocuk, adam) kelimeleridir.

(43)

İsm-i işāret ile müşārun ileyhden teşekkül iden hey'ete "terkīb-i tavṣīfī" dinilir. Meṡelā: [Şu ḳonaḳ] terkīb-i tavṣīfīdir, ism-i işāret olan "şu" kelimesine ṣıfat, müşārun ileyhi bulunan "ḳonaḳ" lafẓına da mevṣūf taʿbīr olunur.

-İḫṭār-

İsm-i işāretiñ bir müşārun ileyhi bulunmaḳ lʿzım ise de baʿżen müşārun ileyhsiz ḳullanılır.

- İnsāniyet odur ki elden geldigi iyiligi kimseden dirīġ itmeye.

Baʿżen [şu - o] mevḳiʿinde [şol - ol] ḳullanılırsa da bunlar – lüzūm görülmedikce - istiʿmāl idilmemelidir.

Temrīn – zīrdeki ibāralerde bulunan ism-i işāretler ile müşārun ileyhleri gösterilecek:

[Bu ḳış güzel vaḳt geçirdik – şu efendi pek ẕekīdir – o ev ṣatılalı çoḳ oldı - ʿārif odur ki dünyāya iltifat itmeye – şu ṣıradaki efendiler pek çalışḳandır – bugün pederim Burusaya gitdi]

(Fārisī Terkīb-i Tavṣīfī)

Fārisī terkīb-i tavṣīfīler Türkceniñ ʿaksine olaraḳ teşekkül ider. Yaʿni mevṣūf taḳdīm. Ṣıfat te'ḫīr olunur, mevṣūfuñ āḫiri de – mużāflar gibi – meksūr oḳunur:

(44)

Gül-i sürḫ

Merd-i dānā

Bu mis̱āllerde āḫirleri meksūr oḳunan (gül - merd) kelimeleri mevṣūf, [sürḫ - dānā] kelimeleri de ṣıfatdır.

-Tenbīh-

Mevṣūf olacaḳ kelimeniñ āḫirinde yā-i memdūde veyā hā-i resmiye bulunursa – mużāflarda oldıġı gibi – bir hemze ʿīlāve ḳılınub mekṣur oḳunur:

Māhī-i dil-teşne

Ġonça-i raʿnā

Bu mis̱āllerde mevṣūf olan "māhī" kelimesiniñ āḫirinde yā-i memdūde, "ġonca" kelimesiniñ āḫirinde hā-i resmiye bulundıġından birer hemze-i mekṣure ilḥāḳ idilmişdir.

Mevṣūf olacaḳ kelimeniñ āḫirinde ḥurūf-ı medden elif veya vāv bulunursa – mużāflarda oldıġı gibi – bir "y" ilḥāḳ idilüb meksūr oḳunur:

Binā-yı metīn

Bū-yı ḫoş

Bu mis̱āllerde mevṣūf olan "binā" kelimesiniñ āḫirinde elif-i memdūde, "bū" kelimesiniñ āḫirinde vāv-ı memḍude bulundıġından birer yā-i mekṣūre ʿilāve ḳılınmışdır.

(45)

Mevṣūf ve ṣıfatdan her ikisi Fārisī veya ʿArabī olabilecegi gibi bunlardan biri Fārisī, biri ʿArabī de olabilir.

İkisi de Fārisī oldıġına mis̱āl:

Māh-ı raḫşān

Murġ-ı zeyrek

Çeşm-i siyāh

Ḫāˇce-i dānā

İkisi de ʿArabī oldıġını mis̱āl:

Vech-i ḥüsn

Şeyḫ-i kāmil

Nūr-ı lāmiʿ

Ḫalḳ-ı cemīl

Mevṣūf-ı Fārisī, ṣıfat-ı ʿArabī oldıġına mis̱āl:

Yār-i ṣādıḳ

Şükūfe-i raʿnā

Ḫāne-i vāsiʿ

Āyīna-i mücellā

Muzafı Arabi sıfatı Farisi olduğuna misal:

Ḳadd-i bālā

Kelām-ı şīrīn

Mıṣrāʿ-ı berceste

Fikr-i tābān

(46)

Eger mevṣūf da ṣıfat da ʿArabī olursa şürūṭ-ı ātiyeye riʿāyet lāzımedendir:

Mevṣūf müfred-i müẕekker olursa ṣıfatı da müfred-i müẕekker, tes̱niye-i müẕekker olursa ṣıfatı da tes̱niye-i müẕekker olur:

Ṣubḥ-ı ṣādıḳ

Emāmīn-i hümāyūn

Mevṣūf müfred-i mü'ennes̱ olursa ṣıfatı da müfred-i mü'ennes̱, tes̱niye-i mü'ennes̱ olursa ṣıfatı da tes̱niye-i mü'ennes̱ olur:

Kelime-i faṣīḥe

Devletīn-i ʿaliyetīn

Mevṣūf cemʿ-i mükesser-i ʿāḳil olursa ṣıfatı müfred-i mü'ennes̱, cemʿ-i mükesser, cemʿ-i müẕekker de olabilir:

Memālik-i İslāmiye

ʿUlemā-i ʿiẓām

Üdebā-yı müte'aḫḫirīn

Ḥükemā-yı İlāhiyyūn

Mevṣūf cemʿ-i mükesser-i ġayr-i ʿāḳil olursa ṣıfatı eks̱eriyā müfred-i mü'ennes̱, baʿżen de cemʿ-i mükesser olur:

Efkār-ı ʿāliye
Mesā'il-i şeti

(47)

Mevṣūf cemʿ-i mü'ennes̱ olursa ṣıfatı eks̱eriyā müfred-i mü'ennes̱, baʿżen cemʿ-i mü'ennes̱ olur:

Maḳālāt-ı belīġe
Cennāt-ı ʿāliyāt

Mevṣūf cemʿ-i müẕekker olursa ṣıfatı eks̱eriyā cemʿ-i mükesser, baʿżen cemʿ-i müẕekker, baʿżen de müfred-i mü'ennes̱ olur:

Müverriẖīn-i ʿiẓām
Muṣannifīn-i muḥaḳḳiḳīn
Seyyāḥīn-i meşhūre

-Tenbīh-

[Şaḳa-i muḥibbī] taʿbīrinde görüldigi üzre baʿżı terākībde ṣıfatıñ āẖirindeki yā-i nisbet, ʿArabī iʿtibār idilerek [şaḳa-i muḥibbiye] dinilecek olsa lisāna ẖoş gelmez. Bir mevṣūfuñ ṣıfatı olabilecek ʿArabī bir kelimeniñ āẖirindeki yā-i nisbet, Fārisī ʿadd idilmek böyle terkībāta maẖṣūṣdur. Bu ṣūret her yerde yürimez.

Edevāt-ı Fārisiyeniñ dāẖil ve lāḥıḳ oldıġı kelimāt-ı ʿArabiye, Fārisī ʿadd olunduḳlarından ṣıfat olduḳları vaḳt mevṣūflarıyla beynlerinde müṭābaḳat aranmaz. Mes̱elā "iʿẕār kelimesine edāt-ı nefī olan "nā"nıñ idẖāliyle "meşrūʿ" kelimesi ṣıfat yapılacaḳ olsa muṭābakata riʿāyet idilmeyüb [iʿẕār-ı nā-meşrūʿa] dinilir. Burada meşru kelimesi "na"nın duhuliyle Farisi hükmünü aldığından mutabıkta riayet idilerek (i'zar-ı na-meşru'a) dinilemez.

(48)

Ḳā’ide-i Fārisiye üzre yapılan terkībler – degil bir rükni, iki rükni de ʿArabī olsa Fārisī ʿadd idileceginden – mevṣūf olduḳları zamān ṣıfatla mevṣūf şarīṭasınıñ ḥükmi ḳalmayacaġı cihetle [evāmir-nāme-i Sāmiye] gibi mürekkebāt-ı ġalat ʿadd olunur.

Lisānımızda mütaʿmel mü’ennes̱-i semāʿīlere müẕekker muʿāmelesi olunur. Yaʿni mevṣūf olduḳları vaḳt ṣıfatları müẕekker olaraḳ īrād idilir:

Ṭarīḳ-i vāsiʿ
Şems-i münīr
Lisān-ı faṣīḥ

Bunlardan “nefs” kelimesi ise: [Nefs-i nāṭıḳa – nefs-i muṭma’inne – nefs-i levvāme] taʿbirlerinde görüldigi üzre eks̱eriyā mü’ennes̱, [nefs-i nefīs] terkībinde oldıġı vech ile baʿżen de müẕekker iʿtibār olunur. “Yed” kelimesi baʿżen mü’ennes̱ olaraḳ istiʿmāl olunur: (yed-i beyżā – yed-i ʿulyā)

Mü’ennes̱ semāʿī olan ḥurūf-ı hecā ismleri ise mevṣūf olduḳları vaḳt dā’imā mü’ennes̱ olaraḳ īrād olunur:

Elif-i memdūde
Cīm-i meftūḥa
Yā-i sākine
Tā-i ṭavīle

(49)

Mevṣūfla ṣıfatdan her ikisi Fārisī veya biri Fārisī, biri ʿArabī olursa beynlerinde muṭābaḳat şarṭ degildir:

Yārān-ı ẖoş ṣoḥbet
Üdebā-yı süẖan-şinās
Muʿāṣırīn-i nādire-gū
Mużāmīn-i nā-güfte

Faḳaṭ baʿżen mevṣūf olan [dervīşān - ʿārifān] gibi cümūʿuñ ṣıfatları da cemʿ olaraḳ īrād idilir:

Dervīşān-ı dil-rīşān

ʿArifān-ı nükte-perdāzān

Lisānımızda - yirine göre - cemʿada nisbet cā'iz oldığından: [Cemʿ-i muṣaḥḥaḥlar gibi cemʿ-i mükesserler de ʿindil-nisbe müfredine red olunur.] Ḳaʿide-i ʿArabiyesine riʿāyet idilmez. Binā'en ʿaleyh [ḫalḳ – ḥikmet – devlet – kelimeleriniñ cemʿ-i mükesserleri olan [aḫlāḳ – ḥükm - düvel] kelimelerine yā-i nisbet ilḥāḳıyla birer mevṣūfa ṣıfat yapılır:

Mesā'il-i aḫlāḳiye

Kelimāt-ı ḥükmiye

Mehāfil-i düveliye

Bu terkībler ḳā'ide-i mez̲kūreye tabʿan [mesā'il-i ḫalḳiye – kelimāt-ı ḥükmiye – meḥāfil-i düveliye] ṣūretinde īrād idilecek olsa şīve-i

(50)

Lisān herc ü merc idilmiş olur. Bu ise müsāmaḥa mevāddan degildir.

Devā'ir-i resmiyeden birer maḳāmıñ ismi olan [ṭopḫāne-i ʿāmire – postaḫane-i ʿāmire] taʿbīrleri mużāfun ileyhiñ mużāfa taḳdīmiyle teşekkül itmiş birer terkīb olub birincisiniñ cüz'i evveli Türkçe, ikincisinin cüz'i evveliise Türkçe ḥükmünde ecnebī bir kelime oldığından ve ḥālbuki Fārisī uṣūliyle yapılan terkībleriñ hiçbir cüz'i Türkce olamayacağından z̲āten ḫilāf-ı ḳāʿide teşekkül itmiş olan bu terkīblere bir de "ʿāmire" kelimesini ṣıfat olaraḳ ilḥāḳ idüb [ṭopḫāne-i ʿāmire – postaḫāne-i ʿāmire] dinilmesi muḫālif-i uṣūl ise de ġalaṭ olaraḳ mez̲kūr taʿbīrler ile ems̲āli istiʿmāl idilmekdedir. Faḳat bunlara ḳıyāsen [yazıḫane-i laṭīf – ḳāṣa-i muṣannaʿa] terkībleri tertīb idilemez.

ʿArabcada müṣādiriñ te'nīs̲ ve tez̲kīri müsāvī ise de lisānımızda tā-i zā'ideli maṣdarlarıñ ṣıfatları müfred-i mü'ennes̲, tā-i zā'idesiz maṣdarlarıñda ṣıfatları müfred-i müz̲ekker olaraḳ īrād olunur:

Ḫilḳat-i ḥüsne

Lüṭf-ı mesbūḳ

Āḫirinde elif-i zā’ide bulunan baʿżı kelimeleriñ te’nīs̱i muʿteber degildir:

Ṣaḥrā-yı vāsiʿ

Fetvā-yı şerīf

(51)

Āḫirinde elif-i memdūde bulunan ʿArabī kelimeleriñ mevṣūf ḥāllerinde maḥẕūf olan hemzeleri – lüzūm görülmedikce - iʿāde idilmez. Mes̱elā [ḥükemā-yı İslāmiye – ṣaḥrā-yı dilgüşā] terkīblerinde mevṣūf olan [ḥukemā - ṣaḥrā] kelimeleriniñ maḥẕūf olan hemzelerini iʿāde ile [ḥükemā-ı İslāmiye – ṣaḥrā-ı dilgüşā] dinmez. Faḳaṭ “bā – tā” gibi bir heceli kelimeleriñ mevṣūf ḥāllerinde – mużāf ḥāllerinde oldıġı gibi – hemzeleri iʿāde idilir:

Bā-i muvaḥḥide

Tā-i ṭavīle

Ḫā-i muʿacceme

Evāḫirinde elif-i maḳṣūre bulunan [maʿnā - fetvā] gibi kelimeler Fārisī uṣūliyle mevṣūf olduḳları vaḳt iki ṣūretle ḳullanılır.

ʿArablar gibi oḳunursa āḫrindeki elif-i maḳṣūre elif-i memdūdeye taḥvīl idilüb bir yā-i meksūre ʿilāve ḳılınır:

Maʿnā-yı laṭīf

Fetvā-yı şerīf

ʿAcemler gibi telaffuẓ olunursa bir hemze-i meksūre ilḥāḳ idilir:

ʿĪsā-i muʿciz-dem

Daʿvā-i nā-becā

Bu ṣūret naẓma maḫṣūṣ gibidir.

(52)

Yā-i memdūde ile nihāyet bulan ʿArabī kelimeleriñ Fārisī uṣūliyle mevṣūf olduḳları zamān “y”leri – mużāf ḥāllerinde oldıġı gibi – eks̱eriyā muḫaffef, baʿżen de müşedded olaraḳ ḳullanılır.

Muḫaffef olaraḳ isti῾māli ḥālinde bir hemze-i meksūre ῾ilāve olunur:

Mes̱nevī-i şerīf
Ṣabī-i ẕekī

Müşedded olaraḳ ḳullanıldığı vaḳt ise yā-i meẕkūre – āḫirleri hā-i resmiye ve ḥurūf-ı medden ḫālī olan kelimeler gibi – meksūr oḳunur:

Saḫy-i bī-naẓīr
Ḫaricī-i ῾anīd

[Cem῾-i müẕekker-i sālim] ṣīġası üslūb-ı Fārisī üzre bir mevṣūfuñ ṣıfatı olunca ῾Arabīde oldığı gibi – ḥālet-i naṣb ve ḥayr beyninde müşterek olan ṣīġanıñ īrādı lāzım gelmez, yerine göre her ikisi ḳullanılır:

Ḥükemā-yı İlāhiyyūn
Meşāhīr-i seyyāḥīn

Lisānımızda müsta῾mel "ẕū-i fünūn" gibi ta῾bīrleriñ bir mevṣūfa Fārisī uṣūliyle ṣıfat vāḳi῾ olunca "ẕū"leri "ẕī"ye tabdīli iḳtiżā itmez.

(53)

Ne "ẕū"nüñ ne de "ẕī"niñ duḫūl itdigi kelimeye "ẕū" dāḫil olabilir. Mes̱elā: [Ḥakīm-i ẕū-fünūn] diyecek yerde [ḥakīm-i ẕī-fünūn] dinilmedigi gibi (Nebī-i ẕī-şān) maḳāmında (Nebī-i ẕū-şān) dinilmez. Binā'en ῾aleyh (Ḥażret-i Ulül-emr) ta῾bīri yañlış ῾ad idilerek (Ḥażret-i Ulil-emr) ṣūretinde īrād idilmemelidir.

Fārisī üslūbı üzre mevṣūf olacaḳ kelimeleriñ āḫirlerini ḥurūf-ı muttaṣıladan oldığı zamān bunlara ṣıfat olacaḳ kelimeleriñ evvelki ḥarflerine bitişdirmek cā'iz degildir. Binā'en ῾aleyh (cāmi῾-i şerīf – meclis-i münir) terkīb-i tavṣīfīleriñ (cāmi῾-şerīf – meclīs-münīr) ṣūretinde yazmaḳ ġalaṭ ῾add olunur.

Temrīn – aşağıdaki terkīb-i tavṣīfīleriñ naṣıl teşekkül itdikleri gösterilmekle berāber ṣıfat ve mevṣūfı ta῾yīn olunacaḳ:

(Merd-i ῾āḳil – Ḥaremeyn-i Muḥteremeyn – kelimāt-ı faṣīḥa – üdebā-yı ῾Os̱māniye – meşāyīḫ-i vāṣilīn - ῾ulemā-yı ῾āmilīn – müfsirīn-i ῾īẓām – ḥükmiyāt-ı

İslāmiye – füyūżāt-ı İlāhiye – ḳaṣīde-i ġarrā – Ḳur’ān-ı Kerīm – ṭıfl-i ẕekī – merd-i hüner-ver – pādişāh-ı maʿārif-perver – bāġ-ı dil-güşā – ḳaṣr-ı ʿālī – ḥikmet-i bāliġa – ṣoḥbet-i dīrīne – efkār-ı ʿāliye – felāsefe-i meşhūre – Ṣalavāt-ı zākiyāt)

(ʿArabca Terkīb-i Tavṣīfī)

Lisānımızda cereyān iden ʿArabca terkīb-i tavṣīfīlerde de –

(54)

Fārisīde oldıġı gibi – Türkce terkīb-i tavṣīfīleriñ ʿaksine olaraḳ mevṣūf evvel, ṣıfat ṣoñra gelir. Hem mevṣūf, hem de ṣıfat maʿrife olur. Faḳaṭ mevṣūfda ḥarf-i taʿrīf bulunmaz.

Üslūb-ı ʿArabī üzre yapılan terkīb-i iżāfīlerdeki ḳāʿide-i ḳırā’at bunda daḫi cārīdir.

Birḳaç mis̱āl:

Ḫadīcetül-kübrā

Ramażānül-mübārek

Cümādiyel-evvelī

(Mühimme)

Müżāfī, ṣıfat-ı vāḳiʿ olan ʿArabī terkīb-i iżāfīler, Fārisī ḳāʿidesi üzre birer mevṣūfa ṣıfat olaraḳ istiʿmāl olunurlar:

Ḫˇāce-i Maʿmūrüd-dār

İşte bu mis̱ālde “ḫˇāce” kelimesi mevṣūf, (maʿmūrüd-dār) terkīb-i iżāfīsi de ṣıfat-ı vāḳiʿ olmuşdur.

Baʿżen de ʿArabī terkīb-i tavṣīfīler ḳāʿide-i Türkiye üzre mużāfun ileyh olurlar:

Şevvālül-mükerremiñ ġurresi

Bu gibi terākibde aṣıl mużāfun ileyh mevṣūflardır.

(55)

Ḳāʿide-i Fārisiye üzre de ʿArabī terkīb-i tavṣīfīler, mużāf olurlar.

(Ġurre-i Şevvālül-mükerrem) gibi terākībde daḫi aṣıl mużāfun ileyh mevṣūflardır.

(Türkce Terkīb-i Taʿdādī)

Türkcede ʿaded evvel, maʿdūd ṣoñra gelir:

On kitāb
Beş ḳalem
Seksen sene
Biñ ġuruş

Bu terkīblerdeki (on – beş – seksen – biñ) kelimeleri ʿaded, (kitāb – ḳalem – sene – ġuruş) kelimeleri de maʿdūddur.

Türkcede maʿdūdlar böyle müfred olaraḳ īrād olunub hiçbir vaḳt cemʿ olmazlar. Binaen aleyh (beş kelimeler) gibi terkibler galat add olunur.Faḳaṭ şāẕ olaraḳ "beş nüfūs" dinür.

-İstiṭrād-

İstiʿmāle muvāfıḳ, ḳāʿideye muġāyir olana şāẕ dirler.

(Beş nüfūs) terkībindeki (nüfūs) kelimesi, (nefs)iñ cemʿ-i mükesseri oldıġından ḳāʿideye muġāyir olaraḳ īrād idilmişdir. Çünki ḳāʿideten "nüfūs" yerinde "nefs" dinilmek iḳtiżā iderdi.

(56)

İşte (beş nüfūs) terkībine ḳāʿideye muġāyir istiʿmāle muvāfıḳ oldıġından "şāẕ" taʿbīr olunur.

ʿaded-i vaṣfīler birer mevṣūfa ṣıfat olaraḳ istiʿmāl idilmekde olduḳlarından bunlardan teşekkül iden terākībe (terkīb-i tavṣīfī) dinilir:

Beşinci ev
Ḳırḳıncı ḫatve
Ellinci sene

Sekizinci ṣıra

İşte bu terkīblerdeki: (Beşinci – ḳırḳıncı – ellinci – sekizinci) kelimeleri ṣıfat, (ev – ḫaṭve – sene – ṣıra) kelimeleri de mevṣūf ʿadd olunur:

ʿArabīniñ aʿdād-ı vaṣfiyelerde ḳāʿide-i Fārisiye üzre birer mevṣūfa ṣıfat olabilirler:

Bāb-ı evvel

Faṣl-ı s̱ānī

Bu terkīblerde (bāb - faṣl) kelimeleri mevṣūf, (evvel - s̱ānī) kelimeleri de ṣıfatdır.

Temrīn – aşağıdaki terkīblerden hangisiniñ terkīb-i taʿdādī, hangisiniñ terkīb-i tavṣīfī oldığını gösterilecek.

(Beş ṣanduḳ – iki araba – üç ḳayıḳ – baḥs̱-i ʿāşir –

(57)

ḳıṭʿa-i evvelī – sekiz ġuruş – faṣl-ı sādis – kelime-i münciye – onuncı ev – sekizinci ders – yüzünci sene - ḳaʿide-i rābiʿa –

(Vaṣf-ı Terkībī)

Vaṣf-ı terkībī – kendisinde ṣıfat-ı müşebbehe, ism-i mensūb, ism-i mefʿul, ism-i fāʿil maʿnāsı bulunan ve eks̱eriyā bir mevṣūfa ṣıfat olaraḳ ḳullanılan mürekkebāta dinür.

Vaṣf-ı terkībī, başlıca yedi nevʿdir:

1- Fārisī terkīb-i tavṣīfīlerden ṣıfat mevṣūfuna taḳdīm ve mevṣūfuñ āḫiri kesre-i vaṣfiyeden tecrīd idilerek teşkīl olunur:

Mes̱elā: [Dāman-i pāk] Fārisī uṣuliyle yapılmış bir terkīb-i tavṣīfī olub “temiz etek” dimek oldığı ḥālde ṣıfat-ı vāḳiʿ olan (pāk) kelimesi mevṣūfı bulunan (dāmen) kelimesine taḳdīm, mevṣūf-ı mez̤kūrda kesre-i vaṣfiyeden tecrīd idiliverince (pāk-i dāmen) ṣuretine girüb temiz etekli maʿnāsını müfīd bir vaṣf-ı terkībī olur.

Terkīb-i tavṣīfī	Maʿnāsı	Vaṣf-ı terkībī	Maʿnāsı
Süẖan-ı şīrīn	ṭatlı söz	şīrīn süẖan	ṭatlı sözlü
Būy-ı ẖoş	güzel ḳoḳu	ẖoş bū	güzel ḳoḳulu
Ḫūy-ı nīk	güzel ẖūy	nīk ẖū	güzel ẖūylu
Ḳadd-i bālā	uzun boylu	bālā ḳad	uzun boylu

(58)

Her terkīb-i tavṣīfiden bu ṣūretle vaṣf terkībi yapılamaz.Mesela (kāşāne-i ʿalā) terkīb-i tavṣīfisi (ala kaşane) ṣūretinde ḳonacaḳ olsa vaṣf-ı terkībi olmaz. Zira (kāşāne-i ʿalā) gibi (ala kaşane) de yükek köşk dimekdir.

Baẕen de sıfat mevsūfuna mücerred tahfif içün takdim olur.

Mesela (hoşāb) ın aslı (abhoş) olub sıfat olan (hoş) kelimesi mevsūf bulunan (ab) kelimesine takdim kılınarak tahfif olunmuşdur.

2. Farisi terkib-i iẕāfilerden iẕāfet-i lāmiye oldığı ṣūretde mużāfun ileyh mużāfa taḳdim mużāf da āẖirindeki kesre'i izāfiyeden tecrid ḳılınarak teşḳīl oluyor.

Mesela (ay ziyası) dimek olan (pertev mah) Farisī uṣūluyle yapılmış bir terkīb-i iżāfiyedir, iżāfeti de lāmiyedir. Bu terkībde mużāfun ileyh olan (māh) kelimesi mużāfı bulunan (pertev) kelimesine taḳdim (pertev) kelimesi de āẖirindeki kesre'i iżāfiyeden tecrid ediliyor. Nice (māh-ı pertev) ṣūretine girub (ay żiyalı) manasını mefīd-i vasf terkibi olur.

(59)

Terkīb-i iżāfī	Maʿnāsı	Vaṣf-ı terkībī	Maʿnāsı
Simāt-ı fażīlet	faẓīletli ʿalāmet	faẓīlet simāt	faẓīlet ʿalāmetli
Şiʿār-ı leṭāfet	leṭāfetiñ şiʿārı	leṭāfet şiʿār	leṭāfet ʿalāmetli
Cāh-ı Cem	Cemiñ mesnedi	Cem-cāh	Cem mesnedli
Kevkebe-i ʿAli	ʿAliniñ kevkebesi	ʿali kevkebe	ʿali kevkebeli

-Tenbīh-

İżāfet-i lāmiye olsa da her terkīb-i iżāfīden, vaṣf-ı terkībī yapılmaz,

Mes̱elā: [Ṣafā-yı dil] terkīb-i iżāfīsi, [dil ṣafā] ṣūretine ḳonacaḳ olsa hiçbir maʿnā çıḳmaz.

Baʿżen de mużāfun ileyh, mużāfa mücerred taẖfīf içün taḳdīm ḳılınır Mesela (seyl-ab)kelimesinin aslı (ab-ı seyl) olub mużāfun ileyh olan [Seyl-āb] kelimesiniñ aṣlı [āb-ı seyl] olub mużāfun ileyh olan [seyl] kelimesi, mażāfı bulunan [āb] kelimesine taḳdīm idilerek [seyl-āb]şekline ḳonmuşdur. Bu taḳdīm ve te'ẖīr mücerred muẖaffīf içündür. Zīrā [āb-ı seyl] gibi [seyl-āb] da [seyl ṣuyı] dimekdir.

3- Fārisī terkīb-i teşbīhīlerden kesre-i iżāfīyeyi ḥaẕf ile teşkīl olunur.

Mes̱elā: [Māh-rū] ay gibi yüz maʿnāsına bir terkīb-i teşbīhī olub müşebbeheye olan [māh] kelimesinden kesre-i iżāfiye ḳaldırılunca [ay yüzlü] maʿnāsını müfīd vaṣf terkībi olur,

(60)

Terkīb-i teşbihī	mānāsı	vaṣf-ı terkibī	mānāsı
serv-i ḳād	serv gibi boy	serv kād	serv boylu
gül-i rūẖ	gül gibi yüz	gül rūẖ	gül yüzlü
āyine-i rū	ayine gibi yüz	āyine rū	ayine yüzlü

Tenbih

Her terkīb-i teşbīhiden bu vech ile vaṣf-ı terkīb teşkil idilemez.
Mesela: (nur gibi mārifet) dimek olan (nūr-ı mārifet) terkīb-i teşbīhinden kesre'i iżāfiye ḳaldırılacaḳ olsa vaṣf-ı terkīb olamayacağı gibi bir mānāda ifade itmez.

4. Farisī terkīb-i tavṣīfilerden mevṣūfuñ kesresi ḥaẕf idilerek teşkil olunur.
Mesela: (mesrur gönül) dimek olan (dil şād) terkīb-i tavṣīfisinden mevṣūfuñ kesresi ḥaẕf idiliyor. Nice (dilşād) sūretine girub (mesrur gönüllü) mānāsını mefīd-i vasf terkib olur.

Terkīb-i tavṣīfi	mānāsı	vasf-ı terkīb	mānāsı
Dil-i tāniñ	diltanin	tār göñül	tar göñlü
H̬āne'-i virān	h̬arab ev	h̬āne harab	cahil, müflis

-Tenbih-

(61)

Her terkīb-i tavṣīfiden mevṣūfun haẕfıyla vaṣf terkibi yapılamaz.
Mesela: (kırmızı gül) dimek olan (gül-i ahmer) bir terkīb-i tavṣīfi ise de bu terkibde mevṣūf bulunan (gül) kelimesinden kesre'i vaṣfīye haẕf idilecek olsa da vaṣf terkibi olmaz.

5. Farisi ism-i mef'ūlüñ üzerine maʿmuli yani münasib bir kelime taḳdim idilerek teşkil olunur.

Balazede
Kemkeşte

İşte bunlar birer vaṣf terkibi olub ism-i mef'ūl olan (zede-keşte) kelimeleriniñ (bele-kem) kelimeleri idḫāl idilerek teşkil ḳılınmışlardır.
Bu vech ile yapılan vaṣf-ı terkīblerden ism-i mef'ūlüñ āḫirindeki hā'i resmiye bażen ḥaẕf idilir. Mesela: ğām-ı alved) vaṣf-ı terkībiyesiniñ aslı (ğām-ı alvede) olub āḫirindeki hā'i resmiye ḥaẕf idilmişdir.

6. edat-ı aʿṭıfıñ ḥaẕfıyla teşkīl olunur.

ḫunāb

(62)

[Ḳanlı ṣu] dimek olan [ḫūn-āb] vaṣf-ı terkībīsiniñ aṣlı [ḫūn āb]dır ki vāv-ı ʿāṭıfeniñ ḥaẕfıyla [ḫūn-āb] şekline ḳonmuşdur.

-İḫṭār-

Baʿżı terākībdeb rābıṭanıñ ḥaẕfıyla da vaṣf-ı terkībī yapılır:

Ḫāne-i berdūş
Dest-i der-baġal

İşte bu mis̱ālleriñ aṣılları [ḫāne-i berdūşest – dest-i der-baġalest] olub edāt-ı ḫaber olan [est]leriñ ḥaẕfıyla vaṣf-ı terkībī olmuşdur.

7- Emr-i ḥāżırıñ evveline münāsib bir kelime ʿilāve olunaraḳ teşkīl olunur:

Maʿrifet küster
Hüner perver

İşte "döşe" maʿnāsına olan (küster) ile "besle" maʿnāsına olan (perver) emr-i ḥāżırlarınıñ evvellerine (maʿrifet – hüner) kelimeleri ʿilāve idilerek teşkīl idilmişdir.Bunlar ma'rifet döşeyici, hüner besleyici dimektir.

-Tenbīh-

Vaṣf-ı terkībīleriñ ṣūret-i imlāsında ṭutulacaḳ uṣūl şundan ʿibāretdir.

(63)

İki kelimeden mürekkeb olan vaṣf-ı terkībīler bir kelime ḥükmünde oldığından bunları teşkīl iden kelimātdan birinci kelimeniñ āḫiri ḥurūf-ı muttaṣıladan ise ikinci kelimeniñ evvelki ḥarfine – ḥüsn-i ḫaṭa çirkinlik virdigi, oḳunuşda da güçlük çekildigi ḥālde – bitişdirilir.

İşte (rūşen-dil – āhen-dil – dil-teng – gül-ruḫ – reh-nümā – dil-ber) vaṣf-ı terkībleri bu vech ile yazılmışdır.

Bunlarıñ (rūşen dil – āhen dil – dil teng – gül ruḫ – reh nümā – dil ber) ṣūretlerinde yazılmaları cā'iz degildir.

Baʿżı vaṣf-ı terkībīler iki ṣūretle de yazılabilir:

Saʿādet-nümūn

Saʿādet nümūn

Ḥüsn-i ḫaṭa çirkinlik virdigi, oḳunuşda da güçlük çekildigi ṣūretde ayrı yazılmaları lāzimedendir.

Mes̱elā: (ʿĀlī meşreb – Cem mesned - ʿalī kevkeb – āhen sirişt – dest şūy – zīnet fezā) vaṣf-ı terkībīleri bitiştirilerek (ʿĀlī-meşreb – Cem-mesned - ʿalī-kevkeb – āhen-sirişt – dest-şūy – zīnet-fezā) ṣūretinde yazılmaları ḫoş olmaz.

Çünki bunlarıñ kimisiniñ ḥüsn-i ḫaṭa çirkinlik virdigi kimisiniñ de oḳunuşunda güçlük çekildigi pek naẓarda görilür

(64)

Vech-i aḫīr üzerinde yapılan vaṣf-ı terkībīlerden baʿżıları ism ile emr-i ḥāżır meyānına nā-i nāfiye idḫāl idilerek menfī ṣuretine ḳonur.

Süḫan nā-şinās

Naṣīḥat nā-pez̠īr

Nā-i nāf,yeyi evvele getirerek (nā-süḫan şinas – nā-naṣīḥat pez̠īr) dimek cā'iz degildir.

Birḳaç mis̱āl

Āteş efşān	āteş ṣaçıcı, ṣaçan
Āteş-bār	āteş yaġdırıcı, yaġdıran
Ārām-saz	ārām idici, iden
Aşetī perver	ṣulḥi iltizām idici, iden
Āferīn ḫān	āferīn diyici, diyen
Ḫayr ḫˇāh	ḫayr isteyici, isteyen
Dest-res	nā'il, muvāffaḳ olıcı, olan
Dāne-çīn	dāne ṭoplayıcı, ṭoplayan

Temrīn – aşaġıdaki emr-i ḥāżırlara münāsib bir ism ʿilāve idilerek vaṣf-ı terkībī yapılacaḳ:

(Baḫş – nüvīş – yāb – kūy – bīn – rān – dān – der – pīrā – āzmāy – āver – efrūz – feken – āmūz – endūz – engīz – būs – bāf – bāz – cūy – rübā – zen –

(65)

Şekl – güzīn – femāy – güẕār – küşād – küster – keş – nümā – pūş)

(Terkīb-i Tām)

Terkīb-i tām – muḫāṭaba fā'ide-i tāme ifāde iden söze dinür.

Mes̱elā: (Havā güzeldir), (bahār geldi) ifādeleri birer terkīb-i tāmdır. Muḫāṭab, birincisinden havānıñ güzel oldıġını, ikincisinden de bahārıñ geldigini añlamaġla müstefīd olur. Şu istifādeye sebeb, bu ʿibāreleri teşkīl iden kelimeleriniñ beynlerinde isnādıñ bulunmasıdır.

"İsnād" luġaten (nisbet itmek, idilmek) maʿnāsında müstaʿmeldir. Iṣṭılāḥen ise (mübtedā ile ḫaber, fāʿil veya nā'ib fāʿil ile fiʿl beynindeki nisbet-i tāmme)ye dinür.

Terkīb-i tām, (cümle, kelām) nāmıyla da yād olunur.

(Cümle)

Cümle – iki ḳısımdır: Cümle-i ismiye, cümle-i fiʿliye

-Cümle-i İsmiye –

Cümle-i ismiye – mübtedā-i ḫaber ile rabıṭadan teşkīl iden söze dinür.

Türkcede (mübtedā) evvel, (ẖaber) ṣoñra gelir. Mes̱elā: (ṭaş ḳatıdır) sözi bir cümle-i imsiyedir. İşte bu cümlede

(66)

“mübtedā-i vāḳiʿ olan (ṭaş) kelimesi evvel , “ẖaber”-i vāḳiʿ olan (ḳatı) kelimesi de ṣoñra gelmişdir.

(Mübtedā)

Mübtedā – ism veya ism ḥükmünde bir kelimedir ki aña isnād olunur. İşte (ṭaş ḳatıdır) cümlesinde ẖaber-i vāḳiʿ olan (ḳatı) kelimesi, mübtedā-i vāḳiʿ ola (ṭaş) kelimesine isnād olunmuşdur.

Bu cümlede mübtedā-i vāḳiʿ olan (ṭaş) kelimesi ismdir. Cümle-i ātīdeki mübtedālar ise ism degil, ism ḥükmünde birer kelimedir:

- Çalışmaḳ iyidir.
- Ben çalışkanım.

Bu cümlelerde mübtedā-i vāḳiʿ olan (çalışmaḳ – ben) kelimeleri ism degil. Faḳaṭ ism ḥükmünde olduḳlarından burada mübtedā olmuşlardır. (Çalışmaḳ) maṣdar, (ben) de żamīr-i şaḫṣīdir.

(Mühimme)

Baʿżen ṣıfatlar maḥẕūf olan mevṣūfları iʿtibārıyla mübtedā olurlar.

Mes̱elā: (Taḥṣīl-i maʿārife çalışmayan aḥmaḳdır.) cümlesinde ism-i fāʿil olan (çalışmayan) kelimesi maḥẕūf olan mevṣūfı iʿtibārıyla mübtedā olmuşdur. Burada maḥẕūf olan mevṣūf

(67)

[kimse] kelimesidir. Cümle [taḥṣil-i maʿārife çalışmayan kimse aḥmaḳdır.] taḳdīrindedir.

Birḳaç mis̱al daha:

— Hünerver her yerde muḥteremdir.

— Edebī olmayan ṣoḥbete lāyıḳ degildir.

— kendi ʿaḳlını bengine naṣiḥat viren bir nāṣiḥa muḥtacdır.

Baʿżan ism-i işārtede maḥẕūf olan müşārileyhi iʿtibārıyla mübtedā olur.

Mes̱elā : [Bu, çoḳ ẕekīdir.] cümlesinde ism-i işāret olan [bu] kelimesi maḥẕūf olan olan müşārilehi iʿtibārıyla mübtedā olmuşdur. Bu cümle (Bu efendi çoḳ ẕekīdir.) taḳdīrindedir.

Birḳaç mis̱al daha:

— O pek terbiyelidir.

— Şu dersde birincidir.

— Bu ṣınıfıñ eñ çalışḳanıdır.

Temrīn – Aşaġıdaki cümlelerde bulunan mübtedālar taʿyīn olunacaḳ; (Os̱manlılar, merḥametlidir – Oḳuyub yazmaḳ bilmeyen her yerde muḥḳirdir – Devlet-i ʿAliyyeniñ pāy-ı taẖtı İstanbul şehridir – Ḥaḳşinās kelb, nankör adamdan iyidir – Bīgāneden iḥtirāz itmek

(68)

Vācibdir. – Yük çeken merkeb adam yırtan arslana müreccaḥdır. – Biz çalışḳanız)

(H̬aber)

H̬aber – Ṣıfat yāẖud isim veyā ism ḥükmünde bir kelimedir ki kendisinde isnada delalet ider bir kelime bulunur.Bu kelime ise “dir” edāt ẖaberiyle (mim, nun, siñ, siñiz) żamir-i nisbīleridir. Bunlara “rābıṭa” dinür.

Mübtedā isim veyā isim ḥükmünde bir kelime olursa ẖaberine “dir” edatı laḥiḳ olur.

Birer mis̱āl:

Güneş parlaḳdır.

O, kātibdir.

Çalışmaḳ, fāidelidir.

Şu mis̱allerde mübtedā vāḳiʿ olan "güneş" isim, "o" żamir-i ġāib, "çalışmaḳ" maṣdar oldıġından bunlarıñ ẖaberlerine "dir" edatı ʿilāve ḳılınmışdır.

- Tenbih–

Ẕevil-ʿuḳūlden olan isim ile żamir-i ġāibiñ cemʿi, mübtedā oldıġı vaḳt ẖaberi eks̱eriyā cemʿ olunan "ler" kelimesi "dir" edat-ı ẖaberinden ṣoñra getirilir:

İnsanlar ʿacüldürler.

Anlar çalışḳandırlar.

(69)

İşte mübtedā olan (insanlar) kelimesi cemʿ olmaḳla berāber ismiñ ẕevil-ʿuḳūl ḳısmında bulunduġu cihetle ẖaberine "ler" edat-ı cemʿi, "dir" lafẓından ṣoñra getirilir. Keẕālik mübtedā olan "anlar" kelimesi żamir-i şaẖṣīniñ cemʿ-i ġāibi olduġundan ẖaberine "ler" edat-ı cemʿi, "dir" lafżından ṣoñra ʿilāve ḳılınmışdır.

Bir de müennes̱-i ḥaḳīḳīniñ ẕevil-ʿuḳūli mübtedā olduġu vaḳit muṭābaḳat-ı şerīṭasına riʿāyeten ẖaberi de müennes̱ olaraḳ īrād olunur:

— Zinnet Ḫanım ʿāḳıledir.

— Bu ḳadın ṣāliḥadır.

Bu ṣūret, ẖaber-i vāḳiʿ olacaḳ kelime, ʿArabca olduġuna göre.

Bināenʿaleyh (filan ẖanım iẖtiyāredir) demek gülünç olur.

Şurasını da ʿarż edelim ki bu muṭābaḳata bizce her yerde riʿāyet lāzım degildir. Biz (Zeyneb Ḫanım ʿāḳıldır) demegi (Zinnet Ḫanım ʿāḳıledir) demege tercīḥ ederiz.

İsmiñ ẕevil-ʿuḳūl ṭaḳımından olmayan mübtedā cemʿ olsa da eks̱eriyā ẖaberi müfred olaraḳ īrād olunur.

Yollar genişdir.

Aġaçlar ṣıḳıdır.

Ġazetelernucuzdur.

İşte – bu mis̱allerde mübtedā vāḳiʿ olan (yollar –aġaçlar-

(70)

ġazeteler) cemʿ olduḳları ḥalde ḫaberleri müferred olaraḳ īrād olunmuşdur.

Mübtedā, żamir-i şaḫṣiyeniñ mütekellimi veyā muḫāṭabı olursa ḫaberlerine (mim, zel, siñ, siñiz) żamir-i nisbīleri lāḥiḳ olur. “mim” mütekellimiñ müfredine “zel” cemʿine maḫṣūṣ olduğu gibi “ señ” muḫāṭabıñ müfredine, “sıñız” da cemʿine maḫṣuṣdur:

— Ben kātibim.

— Biz ʿāḳılız.

— Sen z̠ekīsiñ.

— Siz çalışḳansıñız.

-İḫṭār-

Żamir şaḫṣınıñ mütekellimine ḫaber olabilecek kelime, āḫir-i müteḥarrik ise (mim-zel) żamir-i nisbīleri, bir “ya” ʿilāve olunaraḳ (yim-yiz) ṣūretlerinde īrād olunur.

— Ben ʿOs̱manlıyım.

— Biz ʿaḳıllıyız.

Temrīn – Aşaġıdaki cümlelerdeki mübtedālar ile ḫaberler taʿyīn olunacaḳ:

(Eñ fenā arḳadaş cehldir – Umūruñ ḥüsn-i cereyānına sebeb ṭoġruluḳdur. — Ṭamaʿ esāret-i dāimedir. – Çalışmaḳ eñ ḫayırlı

(71)

Sermāyedir. –Edeb eñ ḫayırlı mīraṡdır – Berg-i güle nesīm-i seḥer sed rāhdır)

-Tenbīh-

Ḫaberde aṣıl olan ṣıfat olmaḳdır. Faḳaṭ baʿżan ḫaber isim veyā isim ḥükmünde bir kelime olur:

—Şu görünen ülkerdir.

—İnsanı iḥyā iden çalışmaḳdır.

—Buña sebeb benim.

Bu miṡallerde ḫaber vāḳiʿ olan (Ülker) ism, (çalışmaḳ) maṣdar, (ben) de żamīr-i şaḫsiyedir.

baʿżan ism-i işāretler maḥẕūf olan müşār ileyhi itibarıyla ḫaber olurlar:

— O işe sebeb budur

— Bu levḥayı yazan şudur.

Bu cümlelerde ism-i işāret olan (bu-şu) kelimeleri maḥẕūf olan mevṣufları iʿtibāriyla ḫaber-i vākiʿ olmuşlardır. Bunlar (bu adam-şu çocuḳ) taḳdīrindedir.

Türkçe mużaflarda mübtedā, ḫaber olurlar:

— Aḥmediñ pederi zingindir.

— Bizim sözümüz ṭoġrudur.

Bu miṡallerde mużāf olan (pederi-sözümüz) lafıẓları mübtedā vāḳiʿ olmuşlardur.

(72)

— Şu gelen Muṣṭafanıñ birāderidir.

— Nūri Beg benim ʿamcamdır.

Bu miṡallerde de mużāf ola (biraderi-ʿamcam) lafıẓları ḫaber-i vāḳiʿ olmuşlardır.

Farsī, ʿArabī terkibler daḫi bir kelime ḥükmünde ṭutılaraḳ mübtedā ḫaber olur.

Bir iki miṡāl;

—Mürācaʿat yegāne kitābullahdır.

—Ramażānul-mübārek şehr-i maġfiretdir.

Birinci mis̱alde (mürācaᶜatgāh yegāne) terkīb-i Fārsiyesī mübtedā, (Kitābullah) terkīb-i ᶜArabiyesi de ẖaber-i vāḳiᶜ olmuşdur.
İkinci mis̱alde de (Ramażānul-mübārek) terkīb-i ᶜArabiyesi mübtedā, (şehr-i maġfiret) terkīb-i Fārisiyesi de ẖaber-i vākiᶜ olmuşdur.
baᶜżı kere de ẓarflarla (den-içün-ile-üzre-ḳadar-gibi) edatlarınıñ lāḥiḳ olduḳları kelimeler "ẖaber" olur.

Bir mis̱āl:
—Pederim evdedir.
—ᶜİnāyet Allāhdandır.
—Etdigim ẖidmet Ḥaḳiçündür.
—İnsanıñ meziyeti kemāl iledir.
—Aḥmed Efendi Ḥicaz'a gitmek üzredir.

(73)

— Meclis saᶜat ona ḳadardır.
— İş didigim gibidir.

Şimdiye ḳada mis̱āl olaraḳ īrād edilen cümleleriñ bir ikisinden maᶜadāsı müs̱betdir. Cümle-i menfiye ise ber vech-i ātī teşkīl olunur:
Bir cümle'-i müs̱biteyi menfī yapmaḳ, rābıṭadan evvel edat-ı nefiy olan (degil) kelimesini īrād itmege vābestedir. Mes̱elā : (Aḥmed ẕekīdir- ben iẖtiyārım) cümle-i müs̱bitesi (Aḥmed ẕekī degildir- ben iẖtiyār degilim) ṣūretine ḳonunca menfī olur.

Birḳaç mis̱āl:

Müs̱bet	Menfī
ᶜOṣman Efendi çalışḳandır.	ᶜOṣman Efendi çalışḳan degildir.
Siz tenbelsiñiz.	Siz tenbel degilsiñiz.
Biz iẖtiyārız.	Biz iẖtiyār degiliz.
Anlar çocuḳdurlar.	Anlar çocuḳ degildir.

baᶜżan cümle-i menfiyede ẖaber (ġayr-nā-bī-siz) kelimelerinden biri ᶜilāve olunur:

Birer mis̱āl:

— Ders zamanlarını oyunla geçirmek ġayr-ı cā’izdir.

— Cāhile söz añlatmaḳ nā-ḳābildir.

(74)

—Diñlemeyene naṣiḥat virmek bī-fā’idedir.

— Dersine çalışmayan ʿaḳılsızdır.

Baʿżan cümle-i müs̱bitede (var), cümle-i menfiyede de (yoḳ) kelime-i ḫaber olur.

Birer mis̱āl:

— Anıñ baña çoḳ iyiligi var.

— Benim aña hiçbir fenālıġım yoḳdur.

Birinci mis̱ālde mużāf olan “iyiligi” lafẓı mübtedā, “var” kelimesi ḫaber, “dır” de edat-ı ḫaberdir.

İkinci mis̱ālde de mużāf olan “fenālıġım” lafżı mübtedā, “yoḳ” kelimesi ḫaber, “dir” de edat-ı ḫaberdir.

Bu kelimelerden baʿżı kere “dir” edat-ı ḫaberi ḥaẕf olunur:

— Elḥamdülillah her şey’imiz var.

— Hiçbirşey’e iḥtiyācımız yoḳ.

Birḳaç mübtedā ʿaṭf ṭarīḳıyla bir ḫabere rabṭ olunabilecegi gibi birḳaç ḫaber de bu ṣūretle mübtedāya isnād olunabilir:

—Filān ve filān ve filān çalışḳandırlar.

— Filān Efendi, çalışḳan ve ẕekī ve terbiyelidir.

Birinci cümlede mübtedā olan (filān ve filān ve filān) lafıẓları ʿaṭf vāsıṭasıyla (çalışḳan) ḫaberine rabṭ olunmuşlardır.

(75)

İkinci cümle ḫaber olan (çalışḳan, ẕekī, terbiyeli) kelimeleri de ʿātf vāsıṭasıyla mübtedā olan (filān) lafżına isnād olunmuşdur.
Böyle yerlerde rābıṭa ṣoñ ḫabere lāḥiḳ olur.
— Siz ẕekī ve çalışḳansıñız.
— Biz ʿālim ve ʿābidiz.

(ʿAṭf)

ʿAṭf – Meyl itdirmek demekdir. Lisānımıza edat ʿaṭf olaraḳ bir çoḳ kelime istiʿmāl edilmekde ise de burada eñ ziyāde şāyān-ı baḥs̱ ve īżāḥ olanı “vav-ı ʿāṭıfe”dir.

— Vāv-ı ʿĀṭıfe—

Vāv-ı ʿāṭıfe — ʿArabīden alınmışdır. Kelimeleri, cümleleri birbirine ʿāṭf ider.
Vāv-ı ʿāṭıfeden evvel gelen kelime ve cümleye “maʿṭūf-ı ʿaleyh”, vāv-ı ʿāṭıfeden ṣoñra gelen kelime ve cümleye de “maʿṭūf” taʿbīr olunur.

—Tenbih—

Vāv-ı ʿāṭıfe – İki kelime beyninde bulunub ikisi de ʿArabī veyā Fārisī, yāḫud biri ʿArabī, biri Fārisī olursa maʿṭūf-ı ʿaleyhiñ āḫirine naẓar olunur.

(76)

Maʿṭūf-ı ʿaleyhiñ āḫirinde ḥurūf-ı medden biri veyā hā’-i resmiye olursa vav-ı ʿāṭıfe mażmūm oḳunur:
Ṣafā vü keder
Āhū vü şir
Keştī vü mellāḥ
Ḫāne vü keşāne

Bu miṡallerde (ṣafā- āhū-keştī-ḫāne) kelimeleri maʿṭūf-ı ʿaleyh, (keder-şir-mellāh-keşāne) kelimeleri de maʿṭufdur. (ṣafā-āhū-keştī) kelimeleriniñ āḫirinde ḥarf-i med, "ḫāne" kelimesiniñ āḫirinde hā'-i resmiye bulundıġı içün vav-ı ʿāṭıfeler mażmūm oḳunuyor.

Maʿṭūf, maʿṭūf-ı ʿaleyhiñ her ikisi Türkce veyā biri Türkce, digeri ʿArabī veyā Farsī olursa vav-ı ʿātıfen meftūḥ oḳunur:

Ṣu ve ekmek
Ḳapu ve ḥalḳa
Beyāż ve ṣārı
Taḫta ve çivi
Burġı ve destere

Maʿṭūf, maʿṭuf-ı ʿaleyhiñ her ikisi ʿArabī, Farsī veyā biri ʿArabī digeri Farsī olur ve maʿṭūf-ı ʿaleyhiñ āḫirinde ḥarf-i med, hā'-i resmiye olmazsa vav-ı ʿāṭıfe oḳunmaz. maʿṭūf-ı ʿaleyhīn āḫirini mażmūm oḳudur.

(77)

ʿİlm ü ʿamel
Mihr ü māh
Peder ü vālide
Ḳalem ü kāġıd

Bu miṡallerden maʿṭūf ʿaleyh olan [ʿilm-mihr-peder-ḳalem] kelimeleriniñ āḫirlerinde ḥarf-i med olmadıġı gibi hā'-i resmiye de bulunmadıġından vav-ı ʿāṭıfe oḳunmayub mezkūr kelimeleriñ āḫirleri mażmūm oḳunuyor.Cümlenin başında bulunan vav-ı atfiyeler meftuh okunur. Mesela: Ahmed efendi pek akıllıdır. Ve hala terbiyesine hiçbir diyecek yokdur.İbaresindeki vav-ı atıfe cümlenin başında bulundığı içün meftuh okunuyor.

Cümle başında bulunan vav-ı ʿāṭıfeler meftūḥ oḳunur. Mes̱elā : [Aḥmed Efendi pek ʿaḳıllıdır ve hele terbiyesine hiçbir diyecek yoḳdur] ʿibāresindeki vav-ı ʿāṭıfe cümleniñ başında bulundığı içün meftūḥ oḳunuyor.
Lisānımızda müstaʿmel taʿbīrāt-ı ʿArabiyedeki vav-ı ʿāṭıfeleriñ meftūḥ oḳunacağını iḫṭāra ḥācet yoḳ ẓannederim:
Biṣ-ṣıḥḥat vel-ʿāfiyet
Bil-ʿızz veş-şeref

(Cümle-i Fiʿliye)

Cümle-i fiʿliye — Fāʿil ile fiʿl-i maʿlumdan ve nā'ib-i fāʿil ile fiʿl-i mecḥulden teşekkül iden söze dinür. Fāʿil, nā'ib fāʿil evvel, fiʿl ṣoñra gelir.
Mes̱elā : [Bahar geldi-güller açıldı] birer cümle-i fiʿliyedir.

(78)

[Bahar geldi] cümlesi fāʿil ile fiʿl-i maʿlumdan, [Güller açıldı] cümlesi de nā'ib fāʿil ile fiʿl-i mechulden teşekkül etmişdir.

(Fāʿil)

Fāʿil – Kendisinden bir fiʿl veyā bir ḥal ṣādır oldığı añlaşılan isme dinür.
Mes̱elā: [Aḥmed geliyor – Meḥmed gülüyor] birer cümle-i fiʿliyedir. Bu cümlelerde [Aḥmed-Meḥmed] isimleri fāʿildir. [Aḥmed] den gelmeklik fiʿliniñ, [Meḥmed] den de gülmeklik ḥāliniñ ṣādır oldığı añlaşılıyor. Fāʿil, ism olduğı gibi ism ḥükmünde bir kelime de olur.

Birer mis̱āl:
Çalışmaḳ, insanı açıyor.
O, bu aḳşam bize gelir.
Ben, yarın imtiḥana girecegim.
Sen, Cumʿa günleri derse çalışmalısıñ
Bu cümlelerde fāʿil olan: [çalışmaḳ-o-ben-sen] kelimeleri isim degildir. (Çalışmaḳ) maṣdar, (o-ben-sen) kelimeleri de żamir-i şaḫṣiyedir.

Baʿżan ṣıfatlar daḫi maḥẕūf olan muvaṣṣafları iʿtibārıyla fāʿil olurlar.

Birḳaç mis̱āl:
Bilen söylesün.

(79)

Bilmeyen ṣuṣsun.
Şehādetnāmeyi çalışan alır.
Çalışmayan me'yūs ḳalır.
İşte bu cümlelerde (bilen, bilmeyen, çalışan, çalışmayan) kelimeleri maḥẕūf olan muvaṣṣafları iʿtibāriyle fāʿil olmuşlardır.
Bunlar: (bilen kimse, bilmeyen kimse, çalışan şākird, çalışmayan şākird) taḳdīrindedir.
fāʿil olan mütekellim, muḫāṭab olan żamirleri eks̱eriyā ḥaẕf olur:
— Bu hafta ḥażret-i Ḫālide gidelim.
— Mektebe hangi gün gidiyorsuñuz?
Bu cümlelerde fāʿiller ḥaẕf olunmuşlardır.
Maḥẕūf olan fāʿili bulmaḳ pek ḳolaydır. fiʿle naẓar idersek: Eger fiʿl müfred mütekellim ise fāʿil (ben), cemʿ mütekellim ise (biz), müfred muḫāṭab ise (sen), cemʿ muḫāṭab ise (siz)żamir-i şaḫṣiyesidir.
Binānenʿaleyh birinci cümlede maḥẕūf olan fāʿil (biz), ikinci cümlede (siz) kelimesidir.

(Nā'ib Fāʿil)

Nā'ib Fāʿil – Edat mefʿūli ḥaẕf olunaraḳ fāʿil maḳāmına olan mefʿūl bihe dinür.
Mes̱elā : (Mektub yazıldı) cümlesinde (mektub) kelimesi

(80)

Nā’ib fāʿil dir. Bu cümlede maḳṣad-ı aṣlı mektubuñ yazılması oldıġundan fāʿil, ẕikr olunmamışdır. Mefʿūl olan (mektub) kelimesi fāʿil maḳāmına ḳā’im olmuşdur.

Bunuñ aṣlı meselā: (Aḥmed mektubı yazdı) olub mektubı yazan maṭlūb olmadıġından fāʿil olan (Aḥmed) kelimesi ẕikr olunmayaraḳ mefʿūlü bulunan (mektubı) lafẓından ʿalāmet mefʿūlüñ ḥaẕfıyla fāʿil maḳāmına iḳāme olunmuş ve cümle : (Mektub yazıldı) ṣūretinde īrād idilmişdir.

fāʿile nisbet olunan fiʿle (maʿlūm), nā’ib fāʿile yaʿni mefʿūle taʿliḳ iden fiʿle de (mechūl) taʿbir olunur.

Daha açıḳca söyleyelim: (maʿlūm), fāʿili bilinen, (mechūl) de fāʿili bilinmeyen fiʿle dinür.

— Gün ṭoġdı.

— Hava açıldı.

(Ṭoġdı) fiʿli maʿlūmdur, çünki fāʿili olan (gün) bilinmiyor.

— Tenbih —

Bir kelimeniñ fāʿil veyā nā’ib fāʿil oldıġı şöyle bilinür: (kim-ne) lafıẓlarından biriyle idilen su’āle cevāb olabilecek kelime fāʿildir.

(81)

— H̱oca Efendi geldi.

— Eẕān oḳundı.

Birinci cümledeki [H̱oca Efendi] lafẓı, [kim] su’aline cevāb olabileceginden fāʿildir. İkinci cümledeki [eẕān] kelimesi de, [ne] su’aline cevāb olabileceginden nā’ib fāʿildir: geldi, kim? H̱oca Efendi. Oḳundı . Oḳundı, ne? Eẕān.

Eger fiʿl, maʿlūm ise [kim-ne] su’allerinden birine cevāb olabilecek kelimeye fāʿil, mechūl ise nā’ib fāʿil dirsek.

İşte “geldim” fiʿli maʿlūm oldıġından “ẖoca Efendi” ye fāʿil, “oḳundı” fiʿli de mechūl oldıġından “eẕān” kelimesine nā’ib fāʿil dinildi.

Temrīn: Aşağıdaki cümle-i fiʿliyelerden hangisiniñ fāʿil ile fiʿl-i maʿlumdan, hangsiniñ nā'il-i fāʿil ile fiʿl-i mechulden terkküb itdigi gösterilecek ve maḫẕūf olan fāʿiller daḫi taḳdīr olunacaḳdır:

(Şukūfeler ṣoldı – Ay ṭutuldı – Namaz ḳılındı – Mektebe ḳayd idildim - ʿAlim her yerde ḥurmet görür – Bunı ʿÖmer Efendi yazdı – Camlar silindi – Aḥmed Selānike gitdi – Bu baḥs̱i ḳolayca örgendik – Biz bir iki güne ḳadar imtiḥāna girecegiz – Çocuḳ ağlıyor –

(82)

Rüzgār kesildi – Yağmur yağıyor – Hava sislendi – Üzümler ḳarardı – Yemek pişiyor - Cāmiʿe gidelim – Buraya gel – Söz diñleyiñ – Dersimizi belleyelim – Dün bize gelmişsiñiz – Ṣınıfıñ birincisi olmaḳ isteyen derse çalışır – Vaḳtini oyun ile geçiren pişmān olur)

— İḫṭār —

Mübtedā ile fāʿil, nā'ib fiʿle [mesned ileyh] ḫaber ile fiʿle de [mesned] taʿbīr olunur:

— Allah, kerimdir.

— Ḫoca Efendi geldi.

— Ders oḳundı.

Mübtedā olan "Allah", fāʿil olan "ḫoca" nā'ib fāʿil olan "ders" kelimelerine "mesned ileyh" denildigi gibi "kerīm" ḫaberiyle "geldi – oḳundı" fiʿillerine de "mesned" dinilir.

(Münādī)

Münādī (ey-hey-yā-eyā) edat nidālarınıñ dāḫil olduḳları kelimāt ve terkībāta dinür. Mes̱elā: (Ey oġul! Adam olmaḳ isterseñ taḥṣīl-i kemalden bir an ḫālī olma) cümlesindeki "ey", edat-ı nidā, "oġul"da münādīdir.

—Ey—

Ey kelimesi ʿArabī, Farsī, Türkī kelimāt ve terkībāta dāḫil olur:

(83)

[Ey şeyḫ –Ey şeyḫuş-şuyūḫ], [Ey merd- Ey merd-i nikbaḫt], [Ey ḳomşu – Ey ḳomşunuñ sevgilisi]

"Ey" eks̱eriyen ḥaẕf olunur:

Efendi! Dersiñe çalış.

Oğlum! Sözümi diñlerseñ adam olursuñ.

[Efendi – oġlım] lafıżları münādī olub edat nidāları ḥaẕf olunmuşdur. Bunlar [Ey Efendi! – Ey oğlum] taḳdīrindedir.

[Ey] gibi [hey] de ʿArabī, Farsī, Türkī kelimāt ve terkībāta dāḫil olabilirse de evveline]bih] ʿilāve olunaraḳ eks̱eriyā maḳām-ı taḥḳirde istiʿmāl olunur:

Be hey aḥmaḳ!- Be hey cāhil!

[ya] edat nidāsı yalñız ʿArabī kelimāt ve terkībāta dāḫil olur:

Yā benī – Yā benirraḥme

[Eyā] kelimesi ise lisānımızda terkībāt-ı Farsiyede müstaʿmeldir:

Eyā pādişāh-ı cihān

Bu ṣūret naẓma maḫṣūṣ gibidir.

Farsīniñ āh āt nidāsı olan {Elif} de lisānımızda baʿżan ḳullanılır.

Pādişāh – Ḫüdāyā

(Maʿrife)

Maʿrife – Bir şey'-i muʿīne vażʿ olunan kelimeye dinür.

(84)

Meselā: [ʿAli] muʿarrifedir. Bir ẕāt-ı muʿīniñ ʿilmiyedir. Bu kelime, telaffuż olundığı zaman mütekellim ile muḫāṭab beyninde maʿlūm olur.
İsm-i ḫaṣlar maʿrife, oldığı gibi żamir şaḫışlar, ism-i işāretler lām-ı taʿrifli kelimeler ile münadillerde maʿrifedir.

İsm-i cinsleriñ evveline (o) kelimes, veyā [maʿhūd] lafżı ʿilāve olunacaḳ olursa maʿrife olur:
[O ḳalemi getir! - Maʿhūd o ṣatıldı mı?]
Bu cümlelerdeki [ḳalem-o] kelimeleri ism-i cins olduḳları ḥalde [o - maʿhūd] lafıẓlarıyla maṣdar bulunduḳlarından taʿrif-i kesb etmişlerdir.

Baʿżan (o) mevḳiʿinde (ol) istiʿmāl olunur.
İsm-i cinsler, bir de maʿrifeye iżāfetle taʿrīf-i kesbi derler.
Meselā: (Aḥmediñ pederi ʿāḳıldır.) cümlesindeki (peder) kelimesi ism-i cins oldığı ḥalde meʿrife olan (Aḥmed) kelimesine iżāfetle taʿrīf-i kesb itmişdir. yaʿni maʿrife olmuşdur.

(Nekre)

Nekre – bir şey-i ġayr-i muʿīne vażʿ olunan kelimeye dinür.
Meselā: (Erkek) kelimesi nekredir. Bu kelime ʿuḳalād-ı ẕekūruñ her ferdine ıṭlāḳ olunabildiginden ġayr-ı muʿīnedir.
Lisānımızda nekre edatı (bir) kelimesidir.
Kelimeniñ evveline (o) getirilince maʿrife oldığı gibi (bir) getirilince de nekre olur.

(85)

ʿArabīde nekre ʿalāmeti iki esredir ki kelimeniñ āḫirine vażʿ olunur.
Liġarażın = Bir ġaraz içün
Linüktetin = Bir nükte içün

Bir ṣıfatla tavṣīf olunan ism-i cinsler taḫṣīṣ-i kesb iderler, bunlara (Nekre-i muḫaṣṣaṣa) taʿbir olunur. Mes̱elā: (Terbiyeli çocuḳ sevilir) cümlesindeki (çocuḳ) kelimesi – terbiyeli ṣıfatıyla taḫṣīṣ-i kesb itdiginden - nekre-i muḫaṣṣaṣa dinür.

Temrīn – Aşağıdaki cümlelerde bulunan maʿrifeler ile nekreler taʿyīn olunacaḳ:
(ʿĀlim adam şāyān-ı ḥürmetdir – Aḥmed Begiñ maḫdūmı pek çalışḳandır – Bendeñiz aña bir şey söylemedim – O bağçe pek güzeldir – Bu çocuḳ pek terbiyelidir – İstanbul dārülʿörfdendir)

Fāʿil nā'ib fāʿil ile fiʿle, mübtedā, ḫaber ile rābıṭaya (Erkān-ı aṣliyeye denilir.)

Bunlar – yerine göre – birṭaḳım ḳayıdlar ile taḳyīd olunur. Bir cümlede ḳayd ne ḳadar çoḳ olursa fā'idesi o ḳadar etem olur. Ḳayud-ı mezkūreye "mütemmemāt-ı cümle" dinür.

(Mütemmemāt-ı Cümle)

Mütemmemāt-ı Cümle – üçdür: müteʿalliḳāt fiʿiil, temiz, ḥal.

(86)

—Müteʿalliḳāt-ı Fiʿil—

Müteʿalliḳāt-ı Fiʿil— Fiʿilleri birer ṣūretle taḳyīd iden mefʿullerdir.

— Mefʿūl—

Mefʿūl – Altı nevʿdir: Mefʿūl bih, mefʿūl ileyh, mefʿūl fīh, mefʿūl minh, mefʿūl leh, mefʿūl maʿah.

— Mefʿūl Bih)

Mefʿūl Bih—Āḫirine sākin ise meskūr ḳılınaraḳ ʿalāmet olmaḳ üzre (ya), müteḥarrik ise (yi) ʿilāve olunan kelimeye dinür. Mes̱elā : (Bu sene naḥvi bitirecegiz) cümlesinde (bitirecegiz) fiʿliniñ mefʿūl bihi olan (naḥv) kelimesiniñ āḫirine sākin

oldığı içün meksūr ḳılınaraḳ ʿalāmet olmaḳ üzre bir (ya) yazılmış ve (Şu levḥayı birāderim yazdı) cümlesinde de (yazdı) fiʿliniñ mefʿūl bihi olan (levḥa) kelimesiniñ āḫirine müteḥarrik olduğı içün (yi) ḳılınmışdır.

Birḳaç mis̱āl:
(Kitabı viriñiz – Oġlum! Destiyi ṭoldur – Bu ḫāneyi ben aldım – Ṣobayı yaḳıñ)

— Tenbih—

Bir kelimeniñ (mefʿūl bih) olduġını añlamaḳ içün (kimi –neyi) su’allerinden birini īrād itmek kāfīdir (mefʿūl bih) olan lafẓ bu su’allerden birine cevāb olur. İşte (Meḥmedi gördüm)

(87)

Cümlesinde mefʿūl bihi olan (Meḥmedi) lafẓı (kimi), (Mektubı gönderdim) cümlesinde de mefʿūl bihi olan (mekubı) lafẓı (neyi) su’aline cevāb oluyor: Gördüm, kimi? Meḥmedi. Gönderdim, neyi? Mektubı.
Mefʿūl bihden baʿżan ʿalāmet-i mefʿūl ḥaẕf olunur:
(Kitab oḳudum – yazı yazdım) fiʿilleri müteʿaddīdir. Her müteʿaddīniñ bir mefʿūl bihi olur. “Oḳudum” fiʿliniñ mefʿūl bihi “kitab” kelimesi, “yazdım” fiʿliniñ mefʿūl bihi “yazdım” kelimesidir. Mefʿūl bih olan (Kitab – yazı) kelimelerinden ʿalāmet-i mefʿūl ḥas̱f edilmişdir. Bu cümleler : (Kitab oḳudum – Yazıyı yazdım) taḳdīrindedir.

Mefʿūl bihden ʿalāmet-i mefʿūlüñ ḥaẕfı nekrelere maḫṣuṣdur. (Kitab oḳudum- Yazı yazdım) cümlelerinde “mefʿūl bih) olan (kitab- yazı) lafıẓları nekre olduḳlarından āḫirinden āḫirlerindeki ʿalāmet-i mefʿūl ḥas̱f olunmuşdur.

Birḳaç mis̱āl daha:
(Ṣu içdim – Mes̱el diñliyor – Üzüm yedim – Oruc ṭutacaġım)

— Mefʿ ūl İleyh —

Mefʿ ūl ileyh – Āẖirine sākin ise meftūḥ ḳılınaraḳ ʿ alāmet olmaḳ üzre “e”, müteḥarrik ise “ye” ʿ ilāve olunan kelimeye dinür.

(88)

(Kitaba baḳdım – Mekkeye gitdim)

Birinci cümlede “bakdım” fiʿ liniñ mefʿ ūl ileyh olan “kitab” kelimesiniñ āẖirine sākin oldığı içün meftūḥ ḳılınaraḳ bir “e” yazılmış, ikinci cümlede de “gitdim” fiʿ liniñ mefʿ ūl leyhi olan “Mekke” kelimesiniñ āẖirine müreḥarrik oldığı içün “ye” ʿ ilāve ḳılınmışdır:

(Derse çalış – Ḥoḳḳaya mürekkeb ḳoy – Ḫoca Efendiye riʿ āyet eyleyiñ – Vālideye iṭaʿ at itmeli)

—Tenbih –

Bir kelimeniñ mefʿ ūl ileyh” oldığını añlamaḳ içün (kime – neye) su’allerinden birini īrād itmek kāfīdir.

mefʿ ūl ileyh olan lafẓ bu su’allerden birine cevāb olur. İşte (Pedere rast geldim) cümlesinde mefʿ ūl ileyh olan (pedere) lafẓı (kime), (Havaya gügendim) cümlesinde mefʿ ūl ileyh olan (havaya) lafẓı da (neye) su’aline cevāb oluyor:

Rast geldim, kime? Pedere. Gügendim, neye? Havaya.

—Mefʿ ūl Fīh—

Mefʿ ūl fīh – Āẖirine (de) edat ẓarfı ʿ ilāve olunan kelimeye denir. Mes̱elā : (Çalışḳan ṭalebe mektebde ṣıḳılmaz.) cümlesindeki (mektebde) lafẓı mefʿ ūl fīhdir.

— Mühime —

(89)

(yıl—ay—gün) gibi ezmine isimlerine (ẓarf-ı zaman), (mekteb – ev –oṭa) gibi emkine isimlerine de (ẓarf-ı mekān) ıṭlāḳ olunur.

(de) edatı böyle ezmine ve emkine isimlerine lāḥiḳ olabilecegi gibi bunlardan maʿdūd olmayan kelimelere de lāḥiḳ olabilir. baʿżan ẓarf-ı zamanlardan (de) edatı) ḥaẕf edilir.

— Bugün imtiḥān olacağım.

Bu cümledeki (gün) kelimesi ẓarf-ı zamandır. Āḫirindeki (de) ḥaẕf olunmuşdur. iʿādesi cāiẕ degildir. (Bugün imtiḥān olacağım) maḳāmında (Bu günde imtiḥān olacağım) denilemez. Baʿẓan da ẓarf-ı zamanlardan (de) edatınıñ ḥaẕfı cā'iz olmaz. Mes̱elā: böyle birgünde naṣıl şād olmayayım) mevḳiʿinde (böyle birgün naṣıl şād olmayayım) denilemez.

(Fī – der – andır) edat ẓarflarınıñ dāḫil olduḳları kelimelere mefʿūl fīh denilecegi gibi (ẓarf) da taʿbir olunur:

Āḫirinde iki üstün bulunan : (Ẓāhiren – bāṭınen) gibi baʿżı taʿbīrāt-ı ʿArabiye de (mefʿūl Fīh) olaraḳ kullanılır.

(Mefʿūl minh)

Mefʿūl minh – Āḫirine (den) edatı ʿilāve ḳılınan kelimeye dinür. Mes̱elā : (Bu sene mektebden birinci olaraḳ çıḳdım) cümlesindeki (mektebden) lafẓı mefʿūl minhdir.

— Mühime —

(90)

Birḳaç mis̱āl daha:

— Aḥmed Efendi Burusadan gelmiş.

— Bu ṣabaḥ evden birde çıḳdım.

— Dün rüzgardan pencere açamadıḳ.

— Bu kitabdan çoḳ istifāde itdim.

Mefʿūl minhe, "Mefʿūl ʿanh"da ıṭlāḳ olunur.

—Tenbih –

"den" edatınıñ Farsīde muḳābili "ez" ʿArabīde "min — ʿan" kelimeleridir. Lisānımızda bu kelimeler baʿżı taʿbirātda müstaʿmeldir:

Birer mis̱āl:

— Ezdil ü cān sizi severim.

— Aḥmed min cihetin beni ıżrār itdi.

— Meḥmed Efendi bu sözi ʿan cehlin söylüyor.

— Mefʿūl leh —

Mefʿūl leh – Aḫirine “içün” edatı ʿilāve olunan kelimeye dinür.
Mes̱elā : (Bunı birāder içün aldım) cümlesindeki “içün” edat-ı taʿlileniñ lāḥiḳ olduğı “birāder” kelimesi “Mefʿūl leh” dir.

— Mühime—

İçün – Naẓma maḫṣūṣ olmaḳ üzre – Āḫirinde “ya” ḥarf-i imlāsı bulunan kelimeye taḫfīf olunaraḳ “çün” ṣūretinde de ilḥāḳ olunur:

(91)

Bir de “içün” āḫirinde ḥarf-i med, ḥurūf-ı imlādan biri veyā hā’-i resmiye olmayan kelimelerde taḫfīf olunaraḳ “çün” ṣūretine ḳonur. Bu ṣūret naẓma ve ḥālet-i iżāfete maḫṣuṣdur. Kelimeniñ āḫirinde “ya” den maʿadā ḥurūf-ı med, ḥurūf-ı imlādan biri bulunur veya hā’-i resmiye olursa “içün” taḫfīf olunamaz.

—Temme—

Lisānımızda müstaʿmel (lisebeb—liġaražın – liḥikmete – limuṣliḥa – Lillāhi ve Rasūlih) gibi baʿżı taʿbīrāt-ı ʿArabiyedeki lām-ı meksūre “içün” maʿnāsına edat-ı taʿlildir. Lām-ı mez̠kūreye baʿżan “ecl” kelimesi ilḥāḳ olunur:

Lieclil-muṣliḥāten

Lieclil-imtiḥān

Liecliz-ziyāret

Farsīde edat-ı taʿlīl olan “berāyı” kelimesi de lisānımızda istiʿmāl olunur:
(Berā-yı maṣlaḥat –berā-yı ḫāṭır – berā-yı tecdübe)

“çünki –zīrā” kelimeleri de edat-ı taʿlildir. Bir ḥükmüñ ʿilletini beyān içün sevḳ olunan cümlelere idḫāl olunur:

—Ḫoca Efendi seni sevmiyor. Çünki derse çalışmıyorsuñ.

— Çalışmaḳdan geri ṭurmamalı, zīrā teraḳḳī çalışmaḳla olur.

(92)

- İḫṭār –

(Çünki) baʿżan edat tevḳīt olaraḳ “mādemki” mevḳiʿinde istiʿmāl olunur ve söz başında bulunur:

— Çünki adam olmaḳ istiyorsañız, niçün mektebden ḳaçıyorsuñuz ?

(Mefʿūl maʿah)

Mefʿūl maʿah – Āḫirine (ile) edatı ʿilāve ḳılınan kelimeye deniyor. Mes̱elā : (Her iş saʿy ile biter) cümlesindeki (ile) edātınıñ laḥiḳ oldıġı (Saʿy) kelimesi mefʿūl maʿahdır.

— Mühimme —

“ile” : (muḳārenet- vesāṭet – ve taʿlīl) edatıdır.

İki şey’i birbirine muḳārin gösterirse edat-ı muḳārenet olur: Cihāna ʿibret le naẓar ḳıl.

Bir şey’e diger şey’i vāsıṭa gösterirse edat-ı vesāṭet olur: bu ḥal ḳalem ile tavṣīf olunamaz.

Bir şey’i diger şey’e sebeb gösterirse edat-ı taʿlīl olur: göñül, bī-tābi’-i firāḳ ile āh itmez oldı.

— İḫṭār —

Baʿżan “ile” taḫfīf olunaraḳ “le” ṣūretine ḳonur:

— Yalñız sözle iş bitmez.

“ile” niñ bu ṣūretle taḫfīfinde ḳāʿide-i ātīye riʿāyet edilmek lāzımedendir:

(93)

“ye” den mā´ide ḥurūf-ı med ḥurūf-ı imladan biriyle veya hā’i resmiye ile nihayet bulan kelimeye ilḥāḳ idilecek. “ile” taḫfīf olunamaz.
Kelimenin āḫirinde ḥurūf-ı medden veya ḥurūf-ı imlādan “ye” bulunan kelimelere “ile” edatı iki ṣūretle de ilḥaḳ olunabilir.

Gemi ile - gemiyle
Müfti ile - müftüyle
Desti ile - destiyle

Faḳaṭ o āḫirinde “ye” veya “i” bulunan mużāflara “ile” ṣuretinde ilḥāḳ olunur.
Mesela: “pederi ile” “amcası ile” dimek cāiz ise de “pederiyle, amcasıyla” dinilmek oladır.
“ile” nāẓma maḫṣūṣ olmak üzre ṣoñ ḥarekesi meftūḥ olan kelimata “yle” ṣuretinde de ilḥāḳ olur.
“yārab ne ḥatıyeyle gezer ḳalb-ı ālem”
Muḳarenet edatı olan “ile” ye baʿżen taʿkid içün “beraber” lafẓ-ı Farisi i’lave olunur:
Meḥmed efendi ẕeki olmağla beraber çalışḳan idi. “le” baʿżen muḳarenet- vesāṭet-tā’lil edatı olarak maṣdar-ı aṣlīyelere lāḥik olur.
Maṣdar-ı aṣlīye lāḥik olan “le” edat-ı vesāṭet olursa “beraber” lafẓı ilave idilemez.

(94)

Maṣdar-ı s̱aḳillerde “leh” edat-ı taʿlīl olduğu zaman ḳaf ġayna tebdīl idilir.
— Aḥmed Efendiniñ bu babdaki fikri ṭoġrı olmaġla şāyān-ı āferīndir.
Edat-ı taʿlīl olan “ile” “eyle” “le” niñ lāḥik oldığı kelimeye “mefʿūl-i leh” dinür.

—Mühimme—

Maṣdar ile ism-i fāʿil, ism-i mefʿūl, ṣıfat-ı müşebbeheniñ fāʿile, nā’ib fāʿile nisbetleri yoḳsa da baʿżan fiʿiller gibi mefʿūl alırlar.

Birer mis̱āl:
— Vālideni incitmemek vācibdir.
— Her söze ḳarışan abdaldır.
— Mektebde oḳunan kitaplar pek mütenaẓẓımdır.
—İnsan içün eñ güzel meslek, taḥṣildir.
İşte bu mis̱allerde (incitmemek) maṣdar, (ḳarışan) ism-i fāʿil, (oḳunan) ism-i mefʿul, (güzel) ṣıfat-ı müşebbehe olduğundan (vālideni – söze – mektebde – insan içün) mefʿūl yerine taʿalluḳ eylemişlerdir.
Mużāfun ileyhi muḫāṭab, mütekellim żamiri olan mużāflar, ṭıbḳı isimler gibi mefʿūl olurlar:
— Pederimi severim.

(95)

— Sözüñüze emniyet olunur.
— Semtimizden ḫoşnuduz.
İşte bu mis̱allerde (pederimi – sözüñüze – semtimizden) lafıẓları mużāfuñ mefʿūl ḥalleridir. Pederimi mefʿūl bih. Sözüñüze mefʿūl ileyh, semtimizden mefʿūl ʿanhdir.

Mużāfun ileyhi isim veyā żamir-i ġā'ib olan muzāfların̄ mefʿul beh. mefʿūl ileyh, mefʿūl fīh, mefʿūl-i ʿanh ḥalleri ber vech-i ātī teşkīl olunur.

Āḫirinde żamir-i iżāfī olan "ya" haẕf olunaraḳ yerine bir "nun" getirildikden ṣoñra isimleri gibi mefʿūl bih de "ya", mefʿūl ileyhde "he" ʿalāmetleriyle mefʿūl fīhde "de" mefʿūl ʿanhde "den" kelimeleri ilḥāḳ olunur.

Birer mis̱āl:
(Peder ve māderiniñ naṣiḥatını ṭuṭ – Anlarıñ emirlerine iṭaʿat eyle – Allah yolunda bulun – Ḫoca Efendiniñ sözünden çıḳma)
İsimleriñ mefʿūlle, mefʿūl maʿah ḥallerinde cereyān iden ḳāʿide mużāflarda biʿaynehū cārīdir.

(Mühimme)

Naẓımda mużafların̄ mefʿūl bih ḥālinden ʿalāmet-i mefʿūl olan “ya” baʿżan ḥaẕf olunur.

(96)

Bir iki mis̱āl:
“Muvaffaḳdır yine elbet mīzāca şīve-i ḥikmet”
“Ṭabībin̄ olsa da kiẕbi marīżın̄ ṣıḥḥatin söyler”
“Ḥasb-i ḥālin̄ itme her dā nādāna ʿarż”

Birinci mis̱alde (ṣıḥḥatin) lafẓı mużāfūn̄ mefʿul be ḥālidir. Aṣlı “ṣıḥḥatini” olub żarūret-i vezin içün ʿalāmet-i mefʿūl olan “ya” ḥıẕf olunaraḳ “ṣıḥḥatin” ṣūretine ḳonmuşdur:
İkinci mis̱alde “ḥālin̄” mużāfun̄ mefʿul bih-i ḥālīdir, bunun̄ da aṣlı “ḥālin̄i” olub żarūret-i vezn içün ʿalāmet-i mefʿūl ḥaẕf olunaraḳ “ḥālin̄” ṣūretine ḳonmuşdur.

Evvelleri nes̱rde de mużāfın̄ mefʿūl bih ḥālinden ʿalāmet-i mefʿūl ḥaẕf olunurmuş, şimdi bu ṣūret ḳatʿiyyen cā’iz degildir.

Mefʿūl bihe, mefʿūl bih ṣarīḥ, maʿadāsına da mefʿūl bih ġayr-ı ṣarīḥ nāmı virilir.

Temrīn – Aşağıdaki cümlelerde bulunan mefʿuller gösterilecek.
(Herkesin̄ ḳader-i himmetine göre olur – Herkes ekdigini biçer – Aşinānın̄ cevrinin̄ bī-gānenin̄ riʿāyetinden evlādır – Edebī olmayan ṣoḥbet itmege lāyıḳ degildir. — İşrā ile düşüb ḳalḳan iyilik görmez. – Hünerli şākirdin̄ üstādına nazı geçer. – Gice yatağımda daḫi Kemālden ḫālī ḳalmam, dibādaki ṣūret ban̄a sükūt dersi virir. – Kesilmiş dal baharda iltifāt itmez.)

(97)

(Lāzım — Müteʿādī)

Mesned olan “fiʿl” baʿżan lāzım, baʿzan da muʿtedī olur.

(Lāzım)

Maṣdarıñ maʿnāsı fāʿiliñ bir ḥāli olub mefʿūl bih iḳtifā itmezse o maṣdar ve andan aḫẕ olunan fiʿillere lāzım dinür.

Mes̱elā : (Çocuḳ uyudı) cümlesinde “Çocuḳ” kelimesi fāʿil “uyudı” kelimesi de faʿaldir. Bu cümlede “uyudı” fiʿili lāzım oldıġından mefʿūl bih iḳtiżā itmemişdir. Çünki fāʿilden ṣādır olan uyumaḳlıḳ ḥāli kendi nefsinde ḳalıyor, başḳasına tecāvüz etmiyor.

(Tenbih)

Baʿżı lāzımlar, mefʿul be ġayr-ı ṣarīḥ alırlar.
Mes̱elā : (Çocuḳlar aġaca çıḳmışlar.) terkībi bir cümledir. Bu cümlede (çocuḳlar) kelimesi fāʿil, (aġaç) lafẓı mefʿul-i ileyh (çıḳacaḳlar) da fiʿildir.

İşte (çıḳmışlar) kelimesi lāzım ise de mefʿul-i ileyh olan (aġaca) lafẓına taʿalluḳ itmişdir.

(Muʿtedī)

Maṣdarıñ maʿnāsı fāʿiliñ bir işi olub mefʿul be iḳtiṭā iderse o maṣdar ve andan müştaḳ olan fiʿillere muʿtedī dinür.
Mes̱elā : (Uşaḳ bardaġı ḳırdı.) cümlesinde (uşaḳ)

(98)

Kelimesi fāʿil, (bardaġı) lafẓı mefʿūlün bih, (ḳırdı) da fiʿldir. Bu cümlede (ḳırdı) fiʿli, müteʿaddī oldıġından mefʿūlün bih iḳtiżā itmişdir. Çünki fāʿilden ṣādır olan ḳırmaḳlıḳ fiʿli kendi nefsinde ḳalmıyor, (bardaġı) lafẓına taʿalluḳ idiyor.

-Tenbīh-

Müteʿaddī iki ḳısımdır: Semāʿī-i ḳıyāsī.

1- Müteʿddī-i semāʿī- bir edāt vāsıṭasıyla yapılmayub aṣlında müteʿaddī olan kelimelerdir.

2- Müteʿaddī-i ḳıtāsī- bir edāt vāsıṭasıyla müteāddī yapılan kelimelerdir.

Türkcede edāt-ı teʿaddīye (dir - t) kelimeleridir.

Türkce maṣdarlara madde-i aṣliyeleriniñ oḳunuşları iʿtibārıyla beş ḳısımdır: Firādī, s̱enā'ī, s̱ülās̱ī, rubāʿī, ẖumāsī.

Maddeye aṣliyesi oḳunuşda bir ḥarfli olanlara firādī, iki ḥarfli olanlara s̱enā'ī, üç ḥarfli olanlara s̱ülās̱ī, dört ḥarfli olanlara rubāʿī, beş ḥarfli olanlara ẖumāsī taʿbīr olunur.

Firādīler (dir) ile müteʿaddī yapılır:

Dikmekden, didirmek }
Yimekden, yidirmek } gibi

S̱enā'īler de edāt-ı maṣdarıñ māḳabli sākin ise "d" müteḥarrik ise "t" ʿilāve olunur:

(99)

Bilmekden, bildirmek }
Yazmaḳdan, yazdırmaḳ }
Söylemekden, söyletmek }
Oḳumaḳdan, oḳutmaḳ } gibi

-İẖṭār-

Mes̱elā: (Birāderi Hicāza gönderdim.) terkībi bir cümle-i fiʿliyedir. İşte bu cümlede müteʿaddī olan "gönderdim" fiʿli hem mefʿūlün bih ṣarīḥ, hem mefʿūlün bih ġayr-ı ṣarīḥ almışdır. fiʿl-i mez̲kūruñ mefʿūlün bih ṣarīḥi "birāderi" ġayr-ı ṣarīḥi de "Ḥicāza" lafẓıdır.

Yalñız mefʿūlün bih ṣarīḥ olan fiʿller (müteʿaddī-i nāḳış), hem mefʿūlün bih ṣarīḥ, hem de mefʿūlün bih ġayr-ı ṣarīḥ alan fiʿllere de (müteʿaddī-i kāmil) diniyor.

S̱ülās̱ī, rubāʿī ẖumāsīler de edāt maṣdarlarıñ māḳabli "r"den başḳa ḥarf-i sākin ise "dir" sākin olub da "r" veya müteḥarrik ise "t" ʿilāve ḳılınır:

(inanmaḳ)dan (inandırmaḳ)

(imrenmek)den (imrendirmek)

(şımarmaḳ)dan (şımartmaḳ)

(ḳurtar)dan (ḳurtartmaḳ)

"dir" ile müteʿaddī yapılan maṣdarlara "t", "t" ile müteʿaddī yapılan maṣdarlara da "dir" ʿilāve olunaraḳ bir ḳat daha müteʿaddī yapılır.

(100)

Yedirmekden yedirtmek}

Oḳumaḳdan oḳutdurmak} gibi

Bunlar vaṣıṭanıñ teʿaddidini eşʿār iderler.

(Azmaḳ- aḳmaḳ- içmek- uçmaḳ- batmaḳ- bitmak- pişmek- çıḳmaḳ- çökmek- düşmek- şaşmaḳ- şişmek- ṭaşmaḳ- ṭoymaḳ- ḳopmaḳ- ḳaçmaḳ- geçmek- göçmek- görmek- yatmaḳ) maṣdarlarınıñ müteʿaddīleri ḳāʿideniñ ḫilāfına olaraḳ: (azıtmaḳ- aḳıtmaḳ- içirmek- uçurmaḳ- batırmaḳ- bitirmek- pişirmek- çıḳarmaḳ- çökermek- düşürmek- şaşırmaḳ- şişirmek- ṭaşırmağı- ṭoyurmaḳ- ḳoparmaḳ- ḳaçırmaḳ- geçirmek- göçürmek- göstermek- yatırmaḳ) ṣūretinde gelir.

-Tenbīh-

Müteʿaddīler, yalñız mefʿūlün bih ṣarīḥe taʿalluḳ itmeyüb baʿżen hem mefʿulün bih ṣarīḥe hem de mefʿūlün bih ġayr-ı ṣarīḥe taʿalluḳ ider.

(Temyīz)

Temyīz- ẕātda yaḫud nisbetde olan ebhāmı ḳaldırub tefsīr iden lafẓa dinür.

Mes̱elā: (Aḥmed Efendi Meḥmed Bege maʿlūmātca fā'iḳdir.)

Cümlesindeki (maʿlūmātca) lafẓı temyīz olub Aḥmed Efendiniñ Meḥmed

(101)

Bege maʿlūmāt cihetinden fā'iḳ oldığını gösteriyor. Yalñız: (Aḥmed Efendi Meḥmed Bege fā'iḳdir) denilmiş olsa Aḥmed Efendinin Meḥmed Bege ne cihetden fā'iḳ oldığı añlaşılamayub ḳapalı ḳalırdı. İşte bu ebhāmı yaʿni ḳapalı ḳalışı īzāh içün cümle-i mezḳūrede "maʿlūmātca" ḳısmınıñ etyānına lüzūm görülmüşdür.

Lisānımızda temyīz üslūb-ı Türkī, üslūb-ı ʿArabī olmaḳ üzre iki suretle cereyan ider.

(Üslūb-ı Türkī Üzre Temyīz)

Üslūb-ı Türkī üzre temyīz- ismlerle ism ḥükmünde olan baʿżı kelimelerin āḫirine "ce" veya "cihetle" lafẓı ʿilāve olunaraḳ teşkīl olunur:

- ʿAbdullāh Efendi. Muṣṭafā Begden senece büyükdür.
- Nuri Efendi ẕekāvet cihetiyle nādirül-ems̱āldir.

-İḫṭār-

İsmlerle ism ḥükmündeki kelimelere lāḥıḳ olan "ce" edāt-ı temyīz oldığı gibi "nisbet" edātı da olur.

Edāt-ı temyīz olan "ce"yi, edāt-ı nisbet olan "ce"den farḳ itmek içün "cihetle" lafẓına tebdīl itmek kifāyet ider. Mes̱elā: (Aḥmed Efendi dirāyetce nādirül-aḳrāndır,) cümlesindeki "ce", "cihetle lafẓına tebdīl idilerek (Aḥmed Efendi dirāyet

(102)

Cihetle nādirül-aḳrāndır.) dinilse maʿnāya ḫalel gelmediginden edāt-ı temyīzdir. Faḳaṭ (ʿÖmer Efendi ʿArabca pek az bilir.) cümlesindeki "ce", "cihetle" lafẓına tebdīl idilemez, idilecek olsa bir maʿnā çıḳmaz. Çünki "ʿArabca"daki "ce" edāt-ı nisbetdir.

(Üslūb-ı ʿArabī Üzerine Temyīz)

Üslūb-ı ʿArabī üzerine temyīz- ʿArabī ismlerle maṣdarlarıñ āḫirine bir elif ve üzerine iki üstün ḳonaraḳ teşkīl olunur

- Aḥmed Efendi, bendeñizden senen büyükdür.
- Meḥmed Efendi ʿilmen değil aḫlāḳen iḳrārına tercīḥ olunur, işte bu cümlelerdeki (senen - ʿilmen - aḫlāḳen) lafıẓları temyīzdir. Bunlar (sen cihetle- ʿilm cihetiyle- aḫlāḳ cihetiyle) dimekdir:

-Tenbīh-

Üslūb-ı ʿArabī üzre temyīz olacaḳ kelimātıñ ʿāḫirinde elif-i maḳṣūre varsa – hey'eti bozulmayaraḳ – üzerine yalñız iki üstün vażʿ olunur:

- Bu andan maʿnen güzeldir.

Eger āḫirinde elif-i memdūde varsa, maḥẕūf olan hemzesi iʿāde olunaraḳ üzerine iki üstün ḳonur:

- Şifā’en biraz Zemzem-i Şerīf içdi.

(103)

Eger temyīz yapılacaḳ kelimeniñ āḫirinde nā-i aṣliye şekli bozulmaḳsızın bir elif ʿilāve olunaraḳ üzerine iki üstün vażʿ idilir:

- Bu aña s̱ebāten fā’iḳdir:

Kelimeniñ āḫirinde tā, aṣlī olmayubda zā’id olursa temyīz ḥalinde – ister hā-i resmiye şeklinde bulunsun, isterse tā-i ṭavīleye tebdīl idilmiş olsun – alṣına ircāʿ olunaraḳ üzerine iki üstün ḳonur:

- Bu ʿibāre ḳāʿideten bozuḳdur.

- Bu söz ḥikmeten merdūddur.

Bu cümlelerdeki (ḳāʿideten ḥikmeten) lafıẓları temyīzdir. Bunlar (ḳāʿide – ḥikmet) kelimelerinden yapılmışlardır. İşte mez̠kūr kelimeleriñ āḫirinde tā-i zā’ideden bozulma hā-i resmiye ile tā-i ṭavīle vardır.

Temyīz - ʿibāre-i ātiyedeki temyīzler taʿyīn olunacaḳ ve hangi ḳāʿide ile aldıḳları gösterilecek:

(Bu nefer cür’eten ötekine fā’iḳdir – bidāyeten iḳāme-i daʿvā eyledi – Aḥmed Efendi aḫlāḳ cihetiyle aḳrānına tercīḥ olunur – bu efendi dirāyetce şāyān-ı sitāyişdir.)

(Ḥāl)

Ḥāl - Fāʿiliñ veya mefʿūlüñ hey’eti gösteren lafẓa diniyor.

(104)

- ʿÖmer gülerek geliyor.

- Ben ḫırsız ḳaçarken gördüm.

Bu cümlelerdeki (gülerek – ḳaçarken) ḥāldir. (Gülerek) lafẓı fāʿil olan “ʿÖmeriñ”, (ḳaçarken) lafẓı da mefʿūl olan “ḫırsızı”ıñ hey’etini gösteriyor.

(Ẕil-ḥāl) taʿbīr olunur. Bu taḳdīrce birinci mis̱āldir (ʿÖmer), ikinci mis̱ālde de (ḫırsızı) ẕil-ḥāl olmuş olur.

-Teşbīh-

Lisānımızda "ḥāl" beş ṣūretle teşkīl olunur:

1- Fiʿlüt-tezāmīniñ müfred-i ġā'ibe, ḫafīflerde (rek), s̱aḳīllerde (raḳ) ilḥāḳıyla yapılır:

- ʿÖmer bu yazıyı özenerek yazmış.

- Zeyd, çalışa çalışa ṣınıfıñ birincisi oldı.

İşte (özenerek – baḳaraḳ) lafıẓları bu vech ile teşekkül itmişlerdir. Bu ṣūretle yapılan ṣīġalara (ḥāl terkībi) diniyor.

Fiʿlüt-tizāmīniñ müfred-i ġā'ibi ʿaynen tekrār olunursa ḥāl olunur:

- Zeyd, çalışa çalışa ṣınıfıñ birincisi oldı.

İşte bu cümlede "Zeyd"iñ hey'eti olan (çalışa çalışa) lafẓı ḥāldır.

Baʿżen böyle "ḥāl" vāḳiʿ olan lafẓlar birbiriniñ ʿaynı olmaz

(105)

- Aḥmed Efendi resimde çize boza ḫayli mahāret kesb itdi). (çize boza). (Çizerek ve bozaraḳ) taḳdīrindedir. baʿżan da (çizerek, bozaraḳ) ṣūretinde istiʿmāl olunur.

Her iki ṣūretde de edāt-ı ʿaṭf olan "ve" ḥıẕf edilir. İs̱bātı şīve-i lisāna muġāyirdir. yaʿni (düşe ḳalḳa) yaḫud (düşerek ḳalḳaraḳ) dinilir de (düşe ḳalḳa) yaḫud (düşerek ḳalḳaraḳ) dinilmez.)

2- ʿAded-i aṣlīler ile esmā ve ṣıfātdan baʿżıları mükerrer ẕikr olunaraḳ teşkīl olunur:

- Efendiler! Birer birer geliñiz.

- Çocuḳlara küme küme oṭurmuşlar.

- Yüzüme şaşḳın şaşḳın ne baḳıyorsuñ.

3- Māẕī-i şuhūdīniñ cemʿ-i mütekelliminden yapılan "ṣīġa-i ṣıla"nıñ āḫirine (ḥālde) lafẓı ʿilāve olunaraḳ teşkīl olunur:

- Bir şakird çalışmadığı ḥālde naṣıl ṣınıf geçebilir?

"Çalışmadığı" māżī-i şuhudīniñ cemʿ-i mütekelliminden işāġa edilmiş bir ṣīġa-i ṣıladır. Buña (ḥālde)lafẓı ilḥāḳ olunaraḳ ḥāl yapılmışdır.

Baʿżen (ḥālde) maḳamında (taḳdīrde) lafzı getirilir.Derse çalışmadığın takdirde ṣınıfdan dönersiñ.

Bir de ṣīġa-i ṣılanıñ mefʿūlün ileyhile maṣdar taḫfīfiniñ mużāf

(106)

Ḥāliniñ mefʿūlün ileyhine (mebnī – binā'en) lafıẓlarından biri ilḥāḳ olunursa ḥāl olur:

- Sen tenbel oldığına mebnī āferīn alamıyorsuñ.
- Herkes seni çalışḳan oldığına binā'en seviyor.

Her iki ṣūretle de yapılan ḥāller maʿnā-yı taʿṭīli müteżammın olunur.

4- Baʿżı kelimeleriñ āḫirine (iken) lafẓı ilāve olunaraḳ teşkīl olunur:

- O oḳur iken ben yazıyor idim.
- Ben müftī iken o ḳāḍī idi.
- Ben mektebde iken o camiʿde imiş.
- Ben zengin iken o zügürt idi.
- O kāġıtcı iken ben kitābcı idim.
- O gelmekde iken bu gidiyordı.

-Tenbīh-

(İken)iñ (i, y)si ḥıẕf olunarak (ken) ṣūretine ḳonur. Faḳaṭ bu ṣūretde lāḥıḳ olacaġı kelimeniñ āḫirinde ḥuruf-i munfaṣıladan biri bulunmasına meşrūṭdur. Mes̱elā (o gelir iken ben gidiyordum) kelimesindeki "gelir iken" ṣūretine ḳonabilir. Böyle olmazsa "iken"iñ taḫfīfi tecvīz olunmaz.

Mes̱elā: "Kātib iken" yerinde "kātibken" dimek veya "kātib ken"

(107)

Ṣuretinde yazmaḳ cā'iz degildir.

5- Maṣādır-ı aṣliyeniñ āḫirine "sizin" ʿilāve olunaraḳ teşkīl olunur:

- Ṣormaḳsızın bir şey ögrenilemez.

- Görmeksizin bir şey diyemem.

6- ʿArabī temyīz gibi teşkīl olunur:

- Zeyd ḍāḥiken geldi.

- ʿÖmr ve bākiyen gitdi.

Bu cümlelerdeki (ḍāḥiken ve bākiyen) ḳā'ide-i ʿArabiye üzere ḥāldir. "Ḍāḥiken" gülerek, "bākiyen" aġlayaraḳ dimekdir.

Temyīzde cereyān iden ḳāvā'id-i imlā bunda da bi-tamāmihā cāridir.

Temrin- Zīrdeki ibārelere ḥāl olub olmadığı ve oldığı taḳdīrde ne ṣūretle teşkīl idildikleri beyān olunacak ve ẕī'l-ḥāli gösterilecek:

[İgid tenbīh olundı – Virdigiñiz söze iʿtimāden geldim – Peyġamberimiziñ es̱erine iḳtifā'en ṭālib-i rıżā-yı İlāhī oluyoruz – O Mekkede iken ben Medinede idim – ḳayıġa binerek ʿazīmet itdi – taḥṣīl-i maʿārife saʿy itmedigiñ ḥālde adam olamazsıñ – çalışmaḳsızın bir şey ögrenilmez – çalışa çalışa ʿArabcayı elde itdim.)

-Tenbīh-

Lisānımızda menṣūb ve mes̱ūn olaraḳ yaʿni āḫirinde iki üstün

(108)

Bulunaraḳ istiʿmāl idilmekde olan kelimāt-ı ʿArabīye, ya ṣıfatdır, ya degildir.

Ṣıfat ise "ḥāl"dir. Mes̱elā: (Māşiyen geldik) cümlesinde ḥāl olan "māşiyen" lafẓı yuyıcı maʿnasına gelen "māşī" ṣıfatından yapılmışdır.

Baʿżen te'vīl ile ismler de ḥāl olurlar. Mes̱elā: (Şifāhen söylerüm] cümlesinde ḥāl olan "şifāhen", "müşāfehen" te'vīlinde olaraḳ bu cümlede ḥāl vāḳiʿ olmuşdur.

Ṣıfat degil ise ya maṣdar olur, ya ism.

Maṣdar veya ism olursa "ce" taḳdīr olunabildigi ṣūretde "temyīz" olur.

"ce" taḳdīr olunamayub da "de" taḳdīr olunabilirse mefʿūlün fīh, "içün" taḳdīr olunabilirse mefʿūlün leh olur.

Ḥāl mevḳīʿinde baʿżen de (bi-ġayri ḥaḳḳın – min ġayri taʿammüdin) gibi taʿbīrāt-ı ʿArabiye īrād olunur.

-Cümle ile kelām beynindeki farḳ-

Her cümleye kelām dinmez, faḳat her kelāma cümle dinür.

Meşelā: (Allāh birdir) terkībine cümle dinildigi gibi kelām da dinilir faḳaṭ:) Bir çocuḳ oyun ile meşġūl olursa taḥṣīl-i kemālde geri ḳalır) ʿibāresini teşkīl iden (bir çocuḳ oyun ile

(109)

Meşġūl olursa) ve : (taḥṣīl-i kemālden geri ḳalır) terkiblerine cümle dinildigi ḥālde kelām iṭlāḳ olunamaz.

Bu terkībleriñ birincisine "cümle-i şarṭiye" ikincisine de "cümle-i cezā'iye" taʿbīr olunur.

-İḫṭār-

(ise, iseler, iseñ, iseñiz, isek) lafıẓlarından veya bunlarıñ muḫaffeflerinden biriyle nihāyet bulan cümle-i şarṭiyeler, baʿżen şarṭ edātı olan "eger" kelimesiyle maṣdar bulunur:

(Eger büyük adam olmaḳ ister iseñ evḳātını taḥṣīl-i maʿārife ṣarf it.)

İşte bu mişālde "iseñ" lafẓıyla nihāyet bulan cümle-i şarṭiye "eger" edātıyla taṣdīr olunmuşdur.

(Eger)iñ (ger) ṣūretinde taḫfifi, naẓma maḫṣūṣdur, neşirde yürimez.

(Vaḳt), (zamān), (de) lafıẓlarından biriyle nihāyet bulan terkībler, baʿżen (cümle-i şarṭiye) olurlar.

Misal:

- Bahār geldigi vaḳt seyre gidelim.

İşte bu kelām (Bahār geldigi vaḳt) cümle-i şarṭiyesiyle (seyre gidelim) cümle-i cezāiyesinden terkīb itmişdir.

(110)

"ise" lafẓı ile müştekatı ekşeriya kavʿi meşkūk olan umurda istiʿmal olunur.

Misāl:

Naṣiḥāt diñler iseñ adam olursun.
İşte bu cümlede naṣiḥātiñ diñlenmesi emr-i meşkūkdur.

Temrin:
Aşağıdaki iʿbārelerde bulunan cümle-i şarṭiyeler ile cümle-i cezaʿiyeler tāiʿn olunacak ve cümle-i kelām beynindeki fark gösterilecek.
Ṣahb-ı kemāl olursañ her yerde rağbet görürsün,
Gençlikde çalışıriseñ iḫitiyārlıḳta rahat idersiñ"
Yaz geldiği zaman ṣulara gidelim
Dersiñe çalışmazsañ ben de seni sevmem
Sen şā'ir iseñ ben de katibim
O gelir ise ben giderim

Ṣīğa-i rābṭiye:

Lisanımızda kelamı rābṭ ve vaṣl itmek üzre müsteʿmil bir ṭaḳım ṣīğalar vardır. Bunlar "ṣīğa-i rabṭiye" ünvanıyla yad olunurlar. Fāʿil nāib, fāʿil nisbetleri mūteber olmamakla beraber baʿżen mef'ūle taʿliḳ iderler. ṣīğa-i rabṭiye altı nevʿdir.
ṣīğa'i aʿṭfiye, ṣīğa'i taʿḳibiye, ṣīğa'i ibtidaʿiye, ṣīğa'i intiʿhaiye, ṣīğa'i tevkitiye, ṣīğa'i ṣılā.

ṣīğa'-i aʿṭfiye:

ṣīğa'-i aʿṭfiye maṣdarlardan müşbet olsun menfi olsun edat-ı maṣdar ḥaẕf idildikden soñra kalan madeniñ

(111)

Āḫirine sākin ise ḥarekelenerek (ub), müteḥarrik ise (yub) ʿilāve ḳılınan kelimeye dinür:

Yazub – oḳuyub

-İḫṭār-

Bu ṣīġa kelāma ḥüsn virmek içün ḳullanılub bir fıḳrada ikiden ziyāde ṣīġa-i ʿaṭfiye bulundurmamalıdır.

Ṣīġa-i ʿaṭfiye efʿāl-i basīṭe ve mürekkebeden veya ism-i fāʿil ism-i mefʿūl, maṣdar ve ḥāl terkībi ile ṣıla, rabṭ ṣīġalerından birine merbūṭ bulunur.

Efʿāl-i basīṭe ve mürekkebeden birine merbūṭ bulunursa o fiʿl hangi zamāna delālet iderse bunda daḫi o zamān iʿtibār.

Mes̱elā:

- Cāhiller sā'iḳa-i cehālete mevḳīʿ-i iʿtibārdan düşüb herkesiñ menfūrı olurlar.

İşte bu cümlede (düşüb) ṣīġa-i ʿaṭfiyesi mābaʿdinde gelen (olurlar) fiʿliniñ delālet itdigi zamāna delālet ider. ʿİbāre (Cāhiller sā'iḳa-i cehālete mevḳīʿ-i iʿtibārdan düşerler ve herkesiñ menfūrı olurlar) taḳdīrindedir.

Her vaḳt fiʿl müs̱bet olursa ṣīġa-i ʿaṭfiyeniñ de müs̱bet, fiʿl menfī olursa ṣīġa-i ʿaṭfiyeniñ de menfī olması iḳtiżā itmez. Baʿżen

(112)

Fiʿl müs̱bet olur da ṣīġa-i ʿaṭfiye menfī, fiʿl menfī olur da ṣīġa-i ʿaṭfiye müs̱bet olabilir:

(Falanıñ ismi ẕikr olunub nereli oldığı gösterilmemişdir.)

Bu cümlede fiʿl menfī oldığı ḥālde ṣīġa-i ʿaṭfiye müs̱bet olaraḳ īrād idilmişdir. ʿİbāre (Falanıñ ismi ẕikr olunmuş ve nereli oldığı gösterilmemişdir) taḳdīrindedir.

Bir de taʿḳīb iden fiʿliñ mes̱elā müfred-i ġā'ib olmasıyla ṣīġa-i ʿaṭfiyeniñ de müfred-i ġā'ib ḥükmünde bulunması lāzım gelmez, baʿzen fiʿl, müfred-i mütekellim olur da – sevḳ-i kelām iḳtiżāsınca - ṣīġa-i meẕkūre müfred-i ġā'ib ḥükmünde bulunur:

(Dünyāda ne ḳadar ekdār var ise cümlesi başıma üşüb bi-iḫtiyār zuḳaḳa fırladım.)

İşte bu ʿibāredeki (üşüb) ṣīġa-i ʿaṭfiyesi (üşdi) taḳdīrindedir.

Faḳaṭ fiʿl cemʿ olub da ṣīġa-i ʿaṭfiyeniñ müfred ḥükmünde bulunmasına misaġ yoḳdur.

Ṣīġa-i ʿaṭfiye – ism-i fāʿil, ism-i mefʿūl, maṣdar, ḥāl terkībi ile ṣıla, rabṭ-ı ṣīġalarından birine merbūṭ olursa ya ikisi de müs̱bet, menfī veya biri müs̱bet, digeri menfī olabilir.

Bir ḳaç mis̱āl:

(H̱ānedān ʿAbbāsī şuʿbesini ortadan ḳaldırub mülūk-ı ʿOs̱māniyeyi ẖalīfe-i inām iden Sulṭān Selīmdir.)

(113)

(Ṭarīḳ-i taʿallümde cidden çalışmayub mecālis-i ʿarifāya mülāzemet idilmedikce insān-ı kāmil olmaḳ müşkildir.)

(Bir şākird oyunile meşġūl olub dersine çalışmadığı ḥālde adam olamaz)

Bu ʿibārelerdeki (ḳaldırub – çalışmayub – olub) ṣīġa-i ʿaṭfiyeleri (ḳaldıran – çalışmadıḳca – oldığı) taḳdīrindedir.

baʿżen ṣīġa-i ʿaṭfiyeniñ merbūṭ oldığı kelime menfī olur da ṣīġa-i ʿaṭfiye müs̱bet oldığı ḥālde menfī ḥükmünde bulunur;

(Tenbel olub oyun ile vaḳt geçirme, derse çalış)

İşte bu ʿibāredeki (olub) ṣīġa-i ʿaṭfiyesi müs̱bet oldığı ḥāde menfī ḥükmündedir. Çünki ʿibāre (tenbel olma – oyun ile vaḳt geçirme) taḳdīrindedir.

-Tenbīh-

Ṣīġa-i ʿaṭfiyeniñ mābaʿdinde efʿāl ve kelimāt-ı mez̠kūreden bir ḳaç dānesi bulunabilir. Ṣīġa-i mez̠kūre bunlardan her vaḳt birincisine rabṭ olunmaz, baʿżen maḳāma münāsib hangisi ise aña merbūṭ olur

(…Benim içün eñ muvāfıḳ ḥareket ḳaṭʿiyyen muḳābeleye taṣaddī itmeyüb öyle bir ḥakīmiñ beni naṣıl mu’āẖaz̠e itmekde oldığını) görerek mümkün mertebe ḥiṣṣe-yāb-ı intibāh olmaḳdan ʿibāretdir.)

İşte bu ʿibāredeki (itmeyüb) ṣīġa-i ʿaṭfiyesi (itmekde oldığını) taḳdīrinde degildir, görerek ḥükmündedir. Yaʿni “itmeyerek” dimekdir.

(114)

Ṣīġa-i ʿaṭfiyeye baʿżen “de” ilḥāḳ olunur. Bu “de” lafẓı ṣīġa-i mez̠kūreye bitişdirilmez, ayrı yazılır:

Görüb de – söyleyüb de

Naẓmda ṣīġa-i ʿaṭfiye – yirine göre – merbūṭ bulunabilecegi efʿāl ve kelimātdan te’h̠īr olunabilir:

“Eyler beni ṭurmayub ziyāret”

“Beyt’ül-ḥüznümde biñ meserret”

İşte bu beytde (ṭurmayub) ṣīġa-i ʿaṭfiyesiniñ merbūṭ bulundıġı (eyler) fiʿli kendinden evvel gelmişdir.

Temrīn – aşaġıdaki cümlelerde bulunan ṣīġa-i ʿaṭfiyeleriñ naṣıl teşkīl olunduḳları ve hangi ṣīġalara merbūṭ bulunduḳları beyān idilecek:

(Oġlum! Taḥṣīl-i kemāl idüb adam olmanıñ çāresine baḳ – Aḥmet Efendiniñ oraya gidüb gelmesi tam bir saʿat sürer – Bir haftaya ḳadar Meḥmed Efendi Burusaya gidüb gelecek – Seniñ bu mes’eleyi añlayub añlamadıġıñ neden maʿlūm – Buraya gelüb de ne yapacaḳsıñ? - Bugün zoḳaḳa çıḳmayub derse çalışacaġım – Sözümi diñlemeyüb oyun ile meşġūl olursañ peşīmān olursuñ)

(Ṣīġa-i Taʿḳībiye)

Ṣīġa-i taʿḳībiye – maṣdarlardan – müs̠bet olsun, menfī

(115)

Olsun – edāt-ı maṣdar atıldıḳdan ṣoñra ḳalan kelimeniñ āh̠irine sākin ise ḥarekelenerek “nce””, müteḥarrik ise “ince” ʿilāve idilenden kelimeye dinür:

Gelince, ḳırınca – söyleyince, oḳuyunca

-İh̠ṭār-

Evvelleri ṣīġa-i taʿḳībiye olaraḳ (gelicek – ḳırıcaḳ söyleyicek - oḳuyıcaḳ) gibi kelimeler ḳullanılırmış, şimdi bu ṣūret mehcūrdur.

Baʿżen (olunca – ve bulunca) gibi kelimeler (olduḳda - bulduḳda) maʿnāsında istiʿmāl idilir mes̠elā:

“Bir kere ṭoḳunsañ teline saz-ı derūnuñ”

"Biñ dürlü nüvāzişle düzelmez bozulunca"

Beytindeki (bozulunca) kelimesi, (bozulduḳda) mevḳiʿinde īrād idilmişdir.

Temrīn – zīrdeki maṣdarlardan ṣīġa-i taʿḳībiye teşkīl olunacaḳ:

(görmek – añlamaḳ – ezmek – oḳumaḳ – çıḳarmaḳ – kesmek – yazmaḳ – ḳaçmaḳ – bağırmaḳ – dikmek – dilmek – örselemek – ḳamaşmaḳ – ṭamlamaḳ – titremek – sürimek – ṣallamaḳ)

(Ṣīġa-i İbtidā'iye)

Ṣīġa-i ibtidā'iye - fiʿl-i iltizāmiyeniñ – müs̱bet olsun, menfī

(116)

Olsun – müfred-i ġā'ibine "li" ilḥāḳ idilerek vücūda gelen kelimeye dinür: ideli – itmeyeli

Bu ṣīġaya baʿżen (den beri) lafẓı ilḥāḳ olunur:

Gidelden beri

-İstiṭrād-

"li" nisbet ve ṣāḥibiyet edātı olaraḳ fetḥa veya kesreden ʿibāret bir ḥarekesi bulunan, yaḫud ṣoñ ḥarekesi fetḥa veya kesre olan ismlere de lāḥıḳ olur:

Telli, birli – Burusalı, Amedli

Faḳaṭ żammeden ʿibāret bir ḥarekesi bulunan veya ṣoñ ḥerekesi żamme olan ismler ile ilḳāb-ı resmiye "lü" ṣūretinde lāḥıḳ olur: zorlu – İstanbullu - ʿizzetlü

Ṣīġa-i mez̠kūreye "den"siz "biri ilḥāḳ" cā'iz degildir. Mes̱elā: (göreliden beri) mevḳiʿinde (göreli beri) dinilmez.

Temrīn – aşağıdaki fiʿl-i iltizāmiyelerden ṣīġa-i ibtidā'iye teşkīl olunacaḳ:

(göre – yazmaya – añlaya – bile – kese – gele – baḳa – söylemeye – çıḳa – yaza – ḳaça – gire - añlaya)

(Ṣiġa-i İntihā'iye)

Ṣiġa-i intihā'iye – maṣdarlardan (maḳ mek) atıldıḳdanṣoñra

(117)

Ḳalan kelimeniñ āḫirine müteḥarrik ise “inceye” sākin ise ḥarekelenerek “nceye” lafıẓları ʿilāve ve bunlara (dek – ḳadar) edāt-ı intihālarından biri ilḥāḳ ḳılınan kelimeye dinür.

“dek”li ṣīġa-i intihā’iyeler naẓma maḫṣūṣdur. “ḳadar”lı ṣīġa-i intihā’iyeler ise naẓm ile pek itlāf idemedikleri içün nes̱irde müstaʿmeldir.

Birer mis̱āl:

“Neler görür ser ġūra şarāb oluncaya dek”

- Efendi gelinceye ḳadar ṣabr it.

-İḫṭār-

Evvelleri ṣīġa-i intihā’iye olaraḳ (girince – başlayınca) kelimeleri de ḳullanılırmış. Şimdi (girince – başlayınca) gibi kelimeler yalñız ṣīġa-i taʿḳībiye olaraḳ istiʿmāl olunur.

-İstiṭrād-

(dek – ḳadar) edāt-ı intihā’iyeleri ismlere de lāḥıḳ olub “dek” naẓmda, “ḳadar” hem naẓmda, hem de nes̱ir de istiʿmāl idilir baʿżen (dek – ḳadar) kelimeleri “ta” ile te’kīd olunur.

Evvelleri ṣīġa-i intihā’iyeler (dek – ḳadar) kelimeleriyle yapıldığı gibi (degin) lafẓının ilḥāḳıyla da teşkīl olunur ve bu lafẓ ismlere de lāḥıḳ olaraḳ istiʿmāl idilirmiş:

Şimdi bu lafẓ yalñız muḥarrerāt-ı resmiyede istiʿmāl olunub

(118)

Başḳa yerde görülmüyor. Elimizde “ḳadar” kelimesi var iken “degin”i lüzūm görmedikce istiʿmāl itmemeliyiz.

Temrīn – aşağıdaki maṣdarlardan ṣīġa-i intihā’iye teşkīl olunacaḳ:

(ṭavranmaḳ – göndermek – yalvarmaḳ – ṣıçramaḳ – ṣataşmaḳ – gevşemek – ürpermek – oḳşamaḳ – küsmek – ṭoġmaḳ – dikmek)

(Ṣīġa-i Tevḳītiye)

Ṣīġa-i tevḳītiye – māżī-i şuhūtiyeniñ – müs̱bet olsun, menfī olsun - cemᶜ-i mütekellimine “ce” ilḥāḳ idilerek vücūda getirilen kelimeye dinür:

(söyledikçe, söylemedikce – oḳuduḳca, oḳumadıḳca)

Bu ṣīġa bir cümle-i şarṭiyede bulunur ve mażmūnı her ne zamān vuḳūᶜ bulursa mażmūn cezānıñ da bihime ḥāl vuḳūᶜ bulacaġını bildirir. Mes̱elā: (İnsānıñ çalışdıkca),(z̠ekāvātı artar) ᶜibāresi de cümle-i cezā’iyedir.

Temrīn – aşaġıdaki māżī-i şühūdīlerden ṣīġa-i tevḳītiye teşkīl olunacaḳ:

(119)

(sezdik – yazdıḳ – aldıḳ – aradıḳ – yaşadıḳ – ṣunduḳ – ṭaşıdıḳ – sevdik – eyledik - besledik)

(Ṣīġa-i Ṣıla)

Ṣīġa-i ṣıla – iki ṣūretle teşekkül ider.

1- Māżī-i şuhūdiyeniñ – müs̱bet olsun, menfī olsun – müfred-i ġā’ibine ḥafīflerde “ki” s̱aḳīllerde “ġı” ᶜilāve olunaraḳ teşkīl olunur:

(Māżī-i şuhūtiyeniñ müfred-i ġā’ibi)	(ṣīġa-i ṣıla)
Çizdi – çizmedi	çizdigi – çizmedigi
Yazdı – yazmadı	yazdığı – yazmadığı

2- Müstaḳbeliñ – müs̱bet olsun, menfī olsun – müfred-i ġā’ibiniñ āḫiri meksūr ḳılınub kesreye ᶜalāmet olmaḳ üzre bir “i” yazılaraḳ teşkīl ve āḫirinde ḳāf var ise ġayne tebdīl olunur.

Birer mis̱āl:

(Müstaḳbeliñ müfred-i ġā’ibi)	(Ṣīġa-i ṣıla)
Gelecek – gelmeyecek	gelecegi – gelmeyecegi
Yazacaḳ – yazmayacaḳ	yazacağı – yazmayacağı

Birincisi zamān-ı māżīyi, ikincisi zamān-ı istiḳbāli mutaẓammın ve fāᶜile mużāf maṣdar ḳabilindedir:

- Aḥmed Efendiniñ z̠ekī oldığı nāṣiyesinden añlaşılır.

(120)

- Ṣınıfıñ birinciligini ḳazanacağı muḥaḳḳaḳdır.

Ṣīġa-i ṣıla eks̱eriyā ṣıfat-ı sebebiye maḳamında ḳullanılır:

Söyledigi söz – yazacağı kitāb

Şu mis̱āllerden de añlaşıldığı üzre ṣıfat-ı sebebiye maḳāmında isriʿmāl olunan ṣīġa-i ṣılalar birer mevṣūfa ṣıfat olaraḳ mecmūʿı Türkce terkīb tavṣīfi ḳabilinden ʿadd olunur.

Ṣıfat-ı sebebiye maḳāmında ḳullanılan ṣīġa-i ṣılalar mużāf olurlar:

Anıñ yazdığı kitāb – bizim söyledigimiz söz

Şu mis̱āllerde (yazdığı – söyledigimiz) lafẓı ṣīġa-i ṣılanıñ mużāf ḥālleridir. Bunlar ṣıfat-ı sebebiye olduḳlarından mevṣūfları da (kitāb – söz) kelimeleridir.

-İḫṭār-

Maṣdarlarıñ āḫirlerine (de) lafẓı ʿilāve idilüb (olmaḳ) kelimesiniñ ṣīġa-i ṣılasıyla terkīb olunursa zamān-ı ḥāli müteżımmın bir ṣīġa-i ṣıla olur:

Oḳumaḳda oldığı – göstermekde oldığı

Baʿżen (oldığı) yerinde (bulundığı) ḳullanılır:

Oḳumaḳda bulundığı – göstermekde bulundığı

Evvelleri bu maḳāmda baʿżen (idildigi - idügi) lafıẓları istiʿmāl olunurmuş. Şimdi bu ṣūretler mehcūdur.

Ṣīġa-i ṣılanıñ cemʿlerinde (ı)ları ḥaẕf ve (ġ) fāḳih-i ḳalb olunur:

(121)

(Müfred)	(Cemʿ)
Gördigi	gördikleri
Görecegi	görecekleri

Temrīn – zīrdeki ṣīġa-i ṣılalarıñ ṣūret-i teşkīlleri beyān idilecek ve içlerinden ṣıfat-ı sebebiye olaraḳ ḳullanılanlarla mevṣūfları taʿyīn olunacaḳ ve cemʿleriyle mużāfun ileyhleri gösterilecek:

(Yaḳacaḳ – añlayacaġı – ṣormadıġı – gördigi – süzecegi – giyecegi – ezberledigi – anlarıñ – oḳudıḳları kitāb – siziñ bilmedigiñiz – mes'ele – benim gidecegim memleket – şu efendiniñ virdigi cevāb pek yolındadır. Bu begiñ edīb oldıġı sözinden belli)

-Uṣūl-i Taḥlīl-

Uṣūl-i taḥlīl – bir terkībiñ – tam olsun, nāḳıṣ olsun – cüzilerini ayırub ne ḥālde bulundıḳlarını taʿyīn itmekden ʿibāretdir.

Meṡelā: (Feyż-ı Ḥaḳ nāmütenāhīdir.) ʿİbāresi mübtedā ile ẖaber, edāt-ı ḥaberden terekküb itmiş bir cümle-i imsiyedir.

(Feyż-i Ḥaḳ) terkīb-i mübtedādir. Bu terkīb Fārisī uṣūliyle yapılmış bir terkīb-i iżāfīdir. İżāfīde lāmiyedir. (Feyż) kelimesi mużāf, (Ḥaḳ) kelimesi mużāfun ileyhdir. Türkceye (Ḥaḳḳıñ feyżi) diye taḥvīl olunur. (Nāmütenāhi) ẖaber, (dir) de edāt-ı ẖaberdir.

(122)
(Nāmütenāhī) ṣıfat-ı ḳıyāsiyedir, mevṣūfı (feyż-i Ḥaḳ) terkībidir.

(Taḳlīd-i zāġ-ı kebk-ı ẖırāmānī güldürür)
Mıṣrāʿı da fāʿil ile fiʿlden terkīb itmiş bir cümle-i fiʿlīdir.

(Taḳlīd-i zāġ) terkīb-i fāʿildir. Bu terkīb-i Fārisī uṣūliyle yapılmış bir terkīb-i iżāfīdir,izafeti de lamiyedir. Taklit kelimesi muzaf (zāġ) kelimesi mużāfun ileyhdir. Türkceye (zāġıñ taḳlīdi) diye taḥvīl olunur. (Güldirür) kelimesi fiʿl-i mużāriʿ-i müfred-i ġā'ibdir. (dir) edātıyla yapılmış müteʿaddī-i ḳıyāsīdir. Mefʿūlün bihi (kebk-i ẖırāmānī) lafẓīdir. (Kebk-i ẖırāmān) Fārisī uṣūliyle yapılmış bir terkīb-i tavṣīfīdir. (Keklik) dimek olan (kebk) kelimesi mevṣūf. Ṣalınıcı dimek olan (ẖırāmān) kelimesi de ṣıfat-ı müşebbehdir.

(Eṭıbbādan derd ṣaḳlanmaz)

Bu cümle fiʿl ile nā'ib-i fāʿilden terakküb itmişdir.

Derd, nā'ib-i fāʿildir. (Ṣaḳlanmaz) mużāriʿ-i menfīniñ müfred-i ġā'ibiniñ mechūlidir. (Eṭıbbādan) lafẓı da bu fiʿliñ mefʿūlün ʿanhıdır (eṭıbbā) ṭabībiñ cemʿ-i mükesseridir. (den) edāt-ı beyāndır.

(Sazlığı ateş iḥāṭa idince arslan ḳaçar.)

Bu ʿibāre cümle-i şarṭıyye ile cümle-i cezā'iyeden terkīb itmişdir.

(123)

(Sazlığı ateş iḥāṭa idince) terkībi cümle-i şarṭiye, (arslan ḳaçar) terkībi de cümle-i cezā'iyedir. (Sazlıḳ) ism-i mekāndır. (Sazlığı lafẓı maʿnā-yı şarṭī mutażammın olan (iḥāṭa idince) ṣīġa-i taʿḳībiyesiniñ mefʿūlün bihidir. Ḳāf ḥarekelendigi içün ġayne tebdīl idilmişdir. (İḥāṭa) maṣdar-ı ʿArabīdir. (Ateş) kelimesi fāʿildir. (Arslan) fāʿil, (ḳaçar) kelimesi de fiʿl-i mużāriʿ-i müfred-i ġā'ibdir. Ḥükm olmadığından. Ne cümle-i şarṭiyeye, ne de cümle-i cezā'iyeye kelām dinebilir, faḳaṭ bunlarıñ birleşmesinden ḥāṣıl olan hey'ete kelām diniyor.

(Güneşde ḳalmayan gölgenin ẕevḳini bilmez)

Bu cümle bir cümle-i fi'liyedir. Maḥẕūf olan mevṣūfı iʿtibārıyla ḳalmayan kelimesi fāʿil, bilmez de fiʿl mużāriʿ-i müfred ġā'ibiniñ menfīsidir, bu fiʿl, müteʿaddī oldığından mefʿūlün bihi de gölgeniñ müżāfī olan "ẕevḳini" lafẓıdır- "gölgenin ẕevḳi" Türkce terkīb-i iżāfīdir- iżāfeti de lāmiyedir "ḳalmayan" kelimesi ism-i fāʿil-i menfīdir- mevṣūfı maḥẕūfdur- "ḳalmayan kimse" taḳdirindedir "güneşde" farġ-ı fiʿlden maʿdūd olan "ḳalmayan" kelimesinin mefʿūlün bihidir- "de" edāt-ı żarfdır.

& Eṭvār-ı ʿacībe genclik zamānınıñ lāzımasidir.

(124)

& Herkes ekdigini biçer.

& Ḫayr işde istiḫāreye ḥācet yoḳdur.

& ʿAzīzim! İstiḥsān ḳabāyiḥ bürhān cehāletdir:

& Edebī olmayan ṣoḥbete lāyıḳ degildir.

& Nā-cins ile ṣoḥbet rūḥa ʿaẕāb-ı elīmdir.

& Ey ʿāḳil! S̱emeresi nedāmet olacaḳ hiçbir işde bulunma!

& ʿĀḳil, meẕbūḥuñ ḥarekātına iʿtirāż ider mi?

& Ṣoluġını żabṭ idemeyen ṭalġıclıḳ idemez.

& Yanmayan mumuñ pervānesi olmaz.

(Uṣūl-i Tanḳīṭ)

Yazı ḳolaylıḳla oḳunub añlaşılmaḳ içün aḫir-i ceml ile baʿżı kelimāt ve terkibātıñ aralarına işāret-i maḫṣūṣa-i vużʿata (uṣul-i tanḳīṭ) diniyor.

Lisānımızda müstaʿmel işāret-i maḫṣūṣa şunlardır:

[. : , ! “ ” ( ) – = &]

Noḳṭa didigmiz [.] işāreti her cümleniñ nihāyetine vaẓʿ olunur.

[Uṣūl-i tanḳīṭıñ lisānımızda oldıġı gibi ʿArabī ve Fārisīde daḫi lüzūm-ı istiʿmāli vāreste-i beyāndır.]

Noḳṭatīn didigimiz [:] işāreti ise temeṣ̱ṣ̱ül ve tefsīr içün ḳullanılır.

(125)

Temṡīle miṡāl:

(Tek, temennī’üt-tiẕāmī edatıdır. Bir ḫuṣūṣuñ bil-iltizām temennī olundıġını gösterir:

“Kişi bir ders ögrensün de tek düşmenden ögrensün”

Tefsīre miṡāl:

[İbnül-Rūmī bir aʿmānıñ bī-edebāne idāre-i kelām itmekde oldıġını işidince dimiş ki

Bundan naṣıl ḥayā umılur? Ḥerifiñ utanacaḳ yeri yoḳ.]

Virgül dinilen (,) işāreti de ekṡeriyā vāv-ı ʿāṭıfe maḳamında istiʿmāl olunaraḳ kelime ve kelām arasında vażʿ olunur.

Kelime arasına vażʿına miṡāl:

(Ṣadāḳat, istiḳāmet, ḥamiyyet aḫlāḳ-ı ḥamīdedendir.)

Kelām arasına vażʿına mis̱āl:

Ḫālıḳım! İlticāgāhım ancaḳ sensiñ. ʿÜsr ḥālinde de yüsr ḥālinde de saña mürācaʿat iderim, saña yalvarırım.

Mesned-i ileyhde ilḥaḳ olunur:

- Şu çocuḳ aḳrānına nisbetle pek ẕekīdir.
- Falan, birḳaç güne ḳadar Burusaya gidecek imiş.
- Yüz ṣuyı muḳābilinde para viren, tācirdir.

(?) İşāreti – İnkārī olsun, iḳrārī olsun –

(126)

Cemel-i istifhāmiyeye ilḥaḳ olunur:

Güzelce düşün! Dikinsiz gül var mıdır?

İlāhī! Ḥażūr-ı ʿaẓametiñde ḫāżiʿ bir bīçāreyim, beni ʿaẕābıñdan āzād itmez misiñ?

(!) İşāreti de eks̱eriyā, taʿaccüb ve te’essüf maḳamında ḳullanılır.

Taʿaccübe mis̱āl:

Sāmirī kimdir ki yed-i beyżāya ġalebe itsün!

Te’essüfe mis̱āl:

Kāşki gözümüz yüziñi hiç görmeyeydi! Bazen de münadayalahik olur. Efendiler derslerinize çalışınız.

Kime didigimiz şu (“ ”) işāret de ʿibāre arasında eks̱eriyā göze çarpması maṭlūb olan kelimeler ile ʿibārātıñ iki ṭarafına vażʿ olunur. Birer mis̱āl:

Lāyıḳı “Seḳamonya” olan kimseye “bal ṭatlıdı, şeker aʿlādır.” dime.

“Bāḳī ḳalan bu ḳubbede bir ḫoş ṣadā imiş”

mıṣrāʿ-ı bercestesi Bāḳī merḥūmuñdur.

Muʿtıraża nāmı virilen [( )] işāreti evvelleri yañlış kelimeler

(127)

İle iʿtirāż olunabilecek ʿibāreleriñ iki ṭarafıne ḳondıġı ḥālde şimdi eks̱eriyā kime maḳamında ḳullanılıyor. Bir de kime maḳāmında baʿżan [ ] { } işāretleri istiʿmāl olunur. Bunlardan [ ] işāreti eks̱eriyā mis̱ālleriñ, { } işāreti de ser-nāmeleriñ iki ṭarafına ḳonur.

Bu kitābda ekseriyā mes̱eller ile ser-nāmelere meẕkūr işāretler vażʿ olunmuşdur.

Tire dinilen (-) işāret su'āl ve cevāb ibtidāsına ve ibāre arasında sevḳ olunan cümlelerle ḳuyūd-ı iḥtirāziyeniñ iki ṭarafına vażʿ olunur. ʿibāreden cümle, ḳuyūd-ı iḥtirāziye ḳaldırılacaḳ olursa maʿnā bozulmaz:

- Hangi mektebe gidiyorsuñ?
- Fātiḥ rüşdiyesine.
- Ne oḳuyorsuñ?
- Naḥv-i ʿOs̱māni.

Yolcı -h̲ırsız ḳorḳusuyla- kendi mālını düşünür. Arḳası yaralı merkebe hiç acımaz.

Paraġraf dinilen (&) işāret ile mis̱āller, fıḳralar. Bendler ayrılır.

(128)

Müsāvī didigimiz şu (=) işāretde müfesser ile müfesser mihu arasında vażʿ olunur:

E'imme-i Erbaʿa = Ebū Ḥanīfe, Şāfiʿī, Melik İbn-i Enes, Aḥmed bin Ḥanbeldir.Esder dem beride;kuyrığı kesilmiş esder.

Temrīn – İbārāt-ı ātiyedeki işāretler taʿyīn olunacaḳ:

(Cenāb-ı Ḥaḳ, çalışḳan ḳulunı hiçbir zamān me'yūs bıraḳmaz. Bedbah̲t o kimsedir ki taḥṣīl-i kemāli geri bıraḳır da oyun ile evḳātını emāte ider! Sākit - ʿAcz ile taʿyīb olunmaḳla olunsa da selāmet bulur. Mütekellim – gevezelikle taʿyīb olunmaḳla berāber –nādim olur. "Fis̱aġoras" taḥṣīl-i ʿilm etmek istedigi ḥālde müteʿallim görünmekden utanan bir ih̲tiyārıñ yüzine baḳub dimiş ki: "Ey ih̲tiyār! ʿÖmrünüñ āḥirinde ülkende oldıġından efḍal olmaġı istemez misiñ?" H̲āmezen = Üzerinde ḳalem kesecek ālet, muḳaṭṭaʿ.)

Temrīn – Zīrdeki ʿibārelere lāzım gelen işāretler vazʿ olunacaḳ:

(Oġlum niçün söz diñlemiyorsuñ Cenāb-ı Ḥaḳ buyurıyor ki: Bilen bilmeyen ile müsāvī olur mı teferrüc-gāh-ı seyr yeri o ne ẕekī çocuḳ pederiñe riʿāyet ider iseñ dünyāda da āḫiretde de saʿādet bulursuñ)

-Ḫitām-

GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

A

a'dâd-ı vasfiyye: Derece bildiren sayılar.56

a'ded: Sayı. 55

a'det-i aslî: Asıl sayılar. 105

alâmet-i mef'ûl: Mef'ullük beşirtisi. 87

alâmet-i te'nîs: Dişilik işareti. 29

aslî: Arapçada asli harflerden meydana gelen kelime, Arapçada ekleme olmayan harf. 103

ʾatf: Bağlaç. 74,75

C

cemʿ: Çokluk. 8,18,31,33,34,35,36,37,38,39,49,55,68,69,70,79,112,120

cemʿ-i ğa'ib: 3. Çokluk şahıs. 69

cemʿ-i kesret: Ondan fazla çokluk.35

cemʿ-i kıllet: Üçten ona kadar yapılan çokluk.35

cemʿ-i müennes sâlim: Kaideli dişi çokluk. 33,34,35

cemʿ-i müennes: Müfredidin şeklini bozmadan sondaki müennes alameti olan "e(t)" kaldırılıp yerine "at" getirilerek yapılan çokluk.47

cemʿ-i mükesser: Çeşitli vezinlere göre müfredin şekli bozularak yapılan çokluk, kaidesiz çokluk. 33,35,36,46,49,55

cemʿ-i mütekellim: Birinci çokluk şahıs.40,79,105,118

cemʿ-i müzekker sâlim: Kaideli erkek çokluk. 33,52

cemʿ-i müzekker: Müfredinin şeklini bozmadan sonuna "în, ûn" getirilerek yapılan çokluk.18,46

cemʿül cem: İki kere çokluk yapma. 36

cümle: Cümle.65,67,108,109

cümle-i âtî: İstikbal(gelecek zaman) cümlesi 66

cümle-i cazâiyye: Şart cümlesinin birleştiği cümle. 109,110,118

cümle-i fiʿliyye: Fiil cümlesi. 65,77,78,81,99,122,123

cümle-i ismiyye: İsim cümlesi. 65,121

cümle-i menfî: Olumsuz cümle. 72,73

cümle-i mezkûre: Zikr olunmuş,adı geçmiş cümle. 101

cümle-i müsbet: Olumlu cümle. 72,73

cümle-i şartiyye: Şart cümlesi. 109,110,118

E

edât: Ek, edat. 121

edât-ı ʿatıf: Bağlama edatı. 61,75,105

edât-ı cemʿ: Çokluk eki. 34,69

edât-ı haber: Bildirme eki. 62,68,74,121

edât-ı mâlikiyet: Sahiplik, bağlılı, uğraşma bildiren edat.116

edât-ı masdar: Mastar eki. 99,110

edât-ı nefiy: Olumsuzluk eki. 47,73

edât-ı nidâ: Ünlem edatı. 82,83

edât-ı taʿdiye: Geçişlilik eki. 98

edât-ı temyiz: -ca karşılaştırma eki. 102

edât-ı nisbet: Nispet eki,nispet edatı.101,116

edât-i taʿlil: Sebep edatı.90, 91,93,94

efʿâl: Fiiller. 36,114

efʿâl-i basîte: Basit fiiller. 111

elif-i maksûre: Kısaltılmış elif, kelime sonuna ya yazılıp elif okunan şekil. 16,17,22,28,102

elif-i memdûde: Uzun okunan elif.16,17,29,44,51,102

elif-i teʿnîs: Dişilik elifi. 26,27

elif-i teʿnîs-i meksûre: Arapçada dişil kelimenin sonuna ya yazılıp elif okunan şekil. 27,28

elif-i teʿnîs-i memdûde: Arapçada dişil kelimenin sonuna uzun elif yazılıp uzun a okunan şekil. 27,29

elif-i zaide: Arapçada asli harf olmayan,zaid olan elif. 50

F

H

hurûf-ı asliye: Arap gramerinde kelimenin kök harfleri, asli harfler.28,29

hurûf-ı hecâ: Sesli herfler. 35,48

hurûf-ı imlâ: Türkçe kelimelerde üstün,esre, ötreye karşılık olarak yazılan harf. 6,8, 90,91,93

hurûf-ı kameriye: Arapça'da "ay harfleri" diye adlandırılan harflerdir. 21

hurûf-ı med: Arapça'da elif.vav, ye uzatma harfleridir.6,7,8,15,17,44,52,76, 77,91,93

hurûf-ı mezkûre: Zikrolunan, adı geçen harfler.21

hurûf-ı munfasıla: Kendilerinden sonra gelen herflere bitişmeyen harfler. 26,106

hurûf-ı muttasıla: Kendilerinden sonra gelen harflere bitişen harfler. 19,26,53,63

hurûf-ı şemsiye: Arapça'da "güneş harfleri" diye adlandırılan harflerdir. 21

hüsn-i hatt: Güzel yazı yazma sanatı.63

İ

ʾ**ibâre:** Bir düşünce anlatan bir veya birkaç cümlelik söz. 10,103,128

ism-i cemʿ**:** Topluluk adı. 36

ism-i cins: Cins isim. 7,18,19,85

ism-i fâʿ**il:** Etken yapılı sıfat-fiil, faaliyet ismi.40,41,57,66,94,111,112

ism-i has: Özel isim. 18,19,84

ism-i işâret: İşaret ismi. 43,67,71,84

ism-i mefʿ**ûl:** Geçmiş zaman sıfat fiili,edilgen yapılı sıfat-fiil.40,41,57,61,94111,112

ism-i mekan: Yer adı. 123

ism-i mensûb: Nisbet ismi, -lı ve -ca ekiyle yapılan ve mensubiyet bildiren isimler.57

izâfet: Tamlama, ilgi hali. 4,10,18,19,122

izâfet-i beyâniye: Tamlananın neyden yapıldığını bildiren tamlama. 11,12,14

izâfet-i lâfziye: Tamlananın ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa-i fail cinsinden bir sıfat olduğu isim tamlaması.18

izâfet-i lâmiye: Belirtili isim tamlaması. 5,7,13,14,58,59,121,123

izâfet-i maʿ**neviye:** Bir şeyin cinsini ve neden yapıldığını gösteren tamlama.18

izâfet-i teşbîhiye: Benzerlik bildiren tamlama.14

K

kâvâ'id-i imlâ: İmla kuralları.107

kelâm: Cümle bilgisi, cümle kuralları, söz, cümle.65,108,109,111,123,125

kesre: ı, i ünlülerini okutturan işaret, esre.116,119

L

lâhika: Ek.68,70,72,75,89,90,93,94

lâm: Arap gramerinde bir kelimenin üçüncü harfi. 21

lâm-ı meksûre: Kesreli lam.91

lâm-ı ta'rif: Arapça belirtme edatı. 84

lâzım: Geçişsiz fiil. 97

M

ma'dûd: Sayılan.55

mal'um: Etken fiil. 84

ma'rife: Belirli kelime, belirli nesne. 83,84,85

ma'tûfun 'aleyh: Bağlaçla, bağlama edatıyla kendisine bağlı olan. 75,76,77

madde-i asliye: Taban. 98

mahzûf: Düşmüş ses. 51,66,67,78,79,80,123

masdar: Mastar. 50,71,78,94,97,98,99,108,110,111,112,119

masdar-ı aslî: Fiil kök veya gövdesi.8,98,107

masdar-ı asliyye: Asıl mastar. 93,107

masdar-ı sakîl: -mak ekli mastar. 94

masdar-ı tahfîfî: Hafifletilmiş mastar, -ma ekli mastar.8,105

masdar-ı te'kîdî: Kuvvetlendirilmiş mastar, -lık ekiyle genişletilmiş mastar.8

mâzî-i naklî: Belirsiz geçmiş zaman. 40,41

mâzî-i şühûdî: Belirli geçmiş zaman.40,105,118,119

mazmûm: Zamme ile okunmuş, yani yuvarlak ünlü ile okunmuş harf. 33

mechûl: Edilgen fiil. 122

mefᶜul: 1. (tamlamada) tamlanan, 2.(cümlede) tümleç. 110,79,80,86,87,94,95, 96,103,104,110
mefᶜûlün anh: Çıkma, ayrılma hali. 90,95,122
mefʾûlün bih: Yükleme hali. 79,86,87,95,96,97,98,122,123
mefᶜûlün fîh: Bulunma hali. 86,88,89,95,108
mefᶜûlün ileyh: Yönelme hali. 86,87,88,95,97,105,106
mefᶜûlün leh: "için" son çekim edatı (edat tümleci). 86,90,94,108
mefᶜûlün maᶜah: Vasıta hali.86,93,95
mefᶜûlün minh: Çıkma, ayrılma hali. 86,89,90
mefᶜûl bih gayrı sarih: Bulunma hal eki almış kelime. 96,99,100
mefᶜûl bih sarih: Yalın veya yükleme hali eki almış kelime. 96,99,100
meftûh: Üstün ile harekelenen. 93
meksûr: Kesre ile işaretlenen yani ı, i ünlüsü ile okunan harf. 43,44,52,86
menfî: Olumsuz. 73,110,111,112,113,115,118,119,122,123
mevsûf: Tamlanan.37,38,39,40,41,44,45,46,47,48,49,51,52,53,54,55,56,57,58,60, 66,120,122,123
mezkûr: Adı geçmiş, anılmış,zikrolunmuş. 103
muhaffef: Yazı şekli, yazı stili. 17,52
muhâttab: İkinci şahıs. 70,84
mukarenet edatı: Bitişik yazılan edat. 93
muzâf: Tamlanan.4,5,6,7,8,9,10,11,12,14,15,16,17,18,1920,21,22,23,29,40,44,45, 50,51,54,55,58,71,72,74,93,95,96,105,119,120,121,123
muzâfun ileyh: Tamlayan.4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,18,19,20,21,23,39,40,50,54,55, 58,59,95,120,121,122
muzâriᶜ: Geniş zaman. 40,122
mübtedâ: Özne.66,67,68,69,70,74,75,82,85,121
müennes: Dişil kelime. 24,30,31,32,35,48,69
müennes-i hakîkî: Gerçekten müennes olan kelime. 25,69
müennes-i iᶜtibârî: Müennes olarak kabul edilen kelime.25,29,30,35
müennes-i iᶜtibârî-i kıyâsî: Sonunda müenneslik alameti olan "ta" ile "elif" bulunan kelime.25
müennes-i semâᶜî: Sonuna müenneslik alameti olan "ta" ile "elif" bulunmaksızın işitilerek müennes olduğu kabul edilen kelime, kuralsız dişi. 25,29,35,48

N

R

râbıta: İki şeyi birbirine bağlayan şey, bağ. 68,,73,74,85,110,111,112,114

rübâʿî: Kökü aslî dört harften oluşan kelime. 98,99

S

semâʿî: Kuralsız. 98

sıfât: Sıfat.37,38,39,40,41,45,46,47,48,49,48,50,52,53,54,56,57,58,66,71,78,85, 105,108,120

sıfat-ı kıyâsiyye: Kurallı sıfat. 122

sıfât-ı müşebbehe: Değişmeyen devamlı bir vasıf ve hali bildiren fiilden türemiş sıfat.57,94,122

sıla: Geçmiş zaman sıfat fiili. 111,112

sibh-i cemʿ: Çoklu isme yakın olan kelimeler. 36

sîga(sıyga): Kip. 33,35,36,52,104,111,112,113,114,115,118

sîga-ı ʿatfiyye: -ı, -yıp, -mayıp ekleri ile elde edilen zarf fiil. 110,111,112,114

sîga-ı sıla: -dığı, -madığı, -acağı, -mayacağı ekleriyle yapılan sıfat fiil. 9,40,105, 110,119,120

sîga-i ibtidâiʿyye: -alı, -alıdan beri ekleri ile elde edilen zarf fiil, başlangıç bildiren zarf fiil. 110,115,116

sîga-i intiʿhâiyye: -ıncaya kadar, yıncaya kadar ekleri ile elde edilen zarf fiil, sonuç bildiren zarf fiil. 110,116,117,118

sîga-i taʿkîbiyye: -ınca eki ile elde edilen zarf fiil,yüklem olan fiilin bildirilen işin sebebini gösteren zarffiil.110,115,117,123

sîga-i tevkâtiyye: -dıkça eki ile elde edilen zarf fiil, zaman bildiren zarf fiil. 110, 118

sîga-i rabtiyye: Zarf fiiller. 110

sülâsi: Kökü asli üç harften oluşan kelime. 98,99

T

tâ-i teʿnîs: Dişilik te. 26,27,32,33

tâ-i zâ'ide: Zait(aslî harf olmayan) te. 34,50,103

tamme: Eksiksiz cümle, yargı bildiren cümle.91

tavsif: Nitelendirme, vasıflandırma.85

te'nis: Dişi hale getirme. 50

tefsir: Yorum getirme. 125

temrîn: Alıştırma.10,13,19,22,31,32,37,41,43,53,64,67,70,81,85,

temsîl: Bir şeyin aynısını yapma. 125

temyîz: Karşılaştırma zarfı. 85,100,101,102,103,107,108

terâkib: Terkibler, tamlamalar, ifadeler.47,54,55,62

terkîb: Tamlama, birleştirme.3,10,12,15,18,19,22,23,37,39,40,41,48,49,50,51,55, 56,61,72,97,99,108,109,110,121,122,123

terkîbât: Birkaç şeyi birleştirip karışık bir şey meydana getirme. 47,82,83

terkîb-i ʿArabî: Arapça tamlama.20,23

terkîb-i ʿArabî-i izâfî: Arapça isim tamlaması.20,23

terkîb-i izâfî: İsim tamlaması. 4,14,16,18,20,23,54,58,59,121,122,123

terkîb-i izâfî-i Fârisî: Farsça isim tamlaması.14,18,20,58

terkîb-i izâfî-i Türkî: Türkçe isim tamlaması.4

terkîb-i nâkıs: Kelime grubu. 4,121

terkib-i taʿdadi: Sayı sıfatıyla kurulan sıfat tamlaması. 55,56

terkîb-i tam: Cümle.4,65,121

terkîb-i tavsîfî: Sıfat tamlaması. 4,37,38,39,43,53,54,55,57,58,60,61,120,122

terkîb-i teşbîhî: Benzetme edatlı edat grubu.13,59,60

tesniye: İkil.18, 31,32,

teşbîh: Benzetme.13

tezkîr: Bir kelimeyi müzekker(erkek) kılma. 50

U

uslûb-ı ʿArabi: Arap ifade tarzı.20,22,23,102

uslûb-ı Farîsî: Fars ifade tarzı.18,23,52,53

uslûb-ı Türkî: Türk ifade tarzı.23,39,101

usûl-ı tankît: Noktalama işaretleri.124

Ü

üstün: a, e ünlülerini okutturan hareke. 102,107

V

vasfi terkibi: Sıfat tamlaması.57,58,59,60,61,62,63,64

vâv-ı ʿatıfe: Bağlama vav'ı, u, ü.62,75,76,77,125

vâv-i memdûde: Uzun u. 16,44

virgül: Virgül. 125

Y

yâ-i meksûre: Kesre ile okunan y(ı,i ile okunan y ünsüzü). 16,17,44

yâ-i muhaffefe: Şeddesiz ye. 22

yâ-i nisbiyye: Nipet eki.47,49

yâ-yı memdûde: Uzun okutan ya harfi.15,16,17,22,44,52

Z

za'id: Ekleme harf. 27,103

zamâir-i şahsiye: Şahıs zamirleri.

zaman-ı istikbal: Gelecek zaman. 119

zaman-ı mazi: Geçmiş zaman. 119

zamîr: Zamir. 79

zamîr-i gaaib: Üçüncü şahıs zamiri. 68

zamîr-i izâfî: İyelik ekleri. 5,6,7,8,10,11,12,13,95

zamîr-i mütkellim: Birinci şahıs zamiri. 8,94

zamîr-i nisbî: Zamir kökenli şahıs ekleri. 68,70

zamîr-i şahsî: Şahıs zamiri. 7,10,66,69,70,71,78,79,84

zamme: Yuvarlak ünlüleri okutturan işaret, ötre. 21,116

zarf: Zarf. 88.89

zarf-ı mekân: Yer zarfı.89

zarf-ı zamân: Zaman zarfı. 89

zi'l-hâl: Nitelik zarfı olan kelimenin tamamladığı özne veya tümleç.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışma sonucunda Şeyh Vasfi'nin ortaokullar için yazmış olduğu "Nahv-ı Osmanī" adlı dil bilgisi kitabının aynı dönemde yazılmış diğer dil bilgisi kitaplarına göre daha sade bir dille yazılmış olduğunu tespit ettik. Eser Arapça örnek alınarak oluşturulduğu için Türkçenin kuralları ve kelimeleri de Arapçanın kurallarına ve Arapçanın yazılışına uydurularak verilmiştir.

Osmanlı Türkçesinin gramerini basit bir şekilde anlatan bu eserin çeviriyazısı yapılmış ve metinde geçen dil bilgisi terimleri derlenmiştir. Bu terimlerin günümüzde hangi kelimelerle ifade edildiği verilmiştir. Kullanılan terimlerin tamamı Arapçadır. Fakat Farsça edatlar, tamlama şeklinde olan Farsça terimler de bulunmaktadır.

Sonuç olarak da "Nahv-ı Osmani" adlı dil bilgisi kitabı aracılığıyla o dönemde kullanılan dil bilgisi terimleri tespit edilmiş ve bu terimlerin çoğunun artık günümüzde kullanılmadığını ya da onlara karşılık olarak dilimize Batı tarzı gramerciliğinden girmiş olan kelimelerin kullanılmış olduğunu gördük. Örneğin, Arapça kelimelerde kullanılan dişilik-erkeklik ifade eden terimler Türkiye Türkçesinde hiç kullanılmazken Arapçada *cem'-i mütekellim* terimiyle ifade edilen kelime Türkiye Türkçesinde "*birinci çokluk şahıs*" gibi terimlerle ifade edilmektedir. Buna karşılık bazı terimler ise halen günümüzde kullanılmaktadır. Örneğin, *isim, fiil, sıfat, edat* gibi terimler aynen kullanılırken "*cümle-i fiiliye, cümle-i ismiye*" gibi tamlamalar günümüzde "*isim cümlesi, fiil cümlesi*" gibi kelimelerle karşılanır. Bu gibi terimlerde fazla bir değişikliğin olmadığını saptadık. Bunların yanında Osmanlı dönemi grameri ile günümüz grameri (cümle bilgisi açısından) arasındaki en büyük farkın tamlamalarda olduğunu saptadık. Osmanlı gramerinde isim tamlamaları çeşitlere ayrılırken tamlamanın anlamına bakılırken, günümüzde tamlamanın aldığı eklere göre çeşitlere ayrılır. Mesela Osmanlı gramerinde, tamlananın neyden yapıldığını, tamlananın cinsini bildiren tamlamaya *izâfet-i beyâniye* denir.

gümüş kupa (Türkiye Türkçesinde Takısız İsim Tamlaması)

altın saat (Türkiye Türkçesinde Takısız İsim Tamlaması)

Bursa şehri (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

çınar ağacı (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

Benzerlik bildiren tamlamaya ise *izâfet-i teşbîhiye* denir.

göñül köşkü (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

limon ayvası (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

ma'rifet güneşi (Türkiye Türkçesinde Beliertisiz İsim Tamlaması)

Osmanlı gramerinde bir diğer tamlama ise *İzafet-i Lamiye*dir.

Duvarın taşı (Türkiye Türkçesinde Belirtili İsim Tamlaması)

Ağacın dalı (Türkiye Türkçesinde Belirtili İsim Tamlaması)

Bahçe duvarı (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

Kapı halkası (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

Ancak bu tamlamalar günümüz dil bilgisi kurallarına göre incelendiğinde karışıklıklara sebep olmaktadır. Çünkü kullanılan yöntemler farklıdır. Günümüz dil bilgisi kurallarına göre tamlamalar incelenirken tamlamanın anlamına değil aldığı eklere göre sınıflandırmalar yapılır.

Yine incelediğimiz eserde Osmanlı gramerinde sıfat tamlamaları içerisinde terkib-i ta'dadi(adet terkibi,adetler terkibi) diye bir terkibin kullanıldığını gördük. Günümüz dilbilgisi kurallarında böyle bir tamlamanın varlığı söz konusu değildir. Osmanlı gramerinde terkib-i ta'dadi olarak kabul edilen tamlama günümüz gramerinde farklı bir tamlama olarak değil, sıfat tamlaması içinde ele alınır.

İncelediğimiz eserde Osmanlı gramerinin günümüz gramerinden bir diğer farkının ise fiilimsilerde olduğunu saptadık. Günümüz gramerinde eklerle ifade edilen bazı fiilimsilerin Osmanlı gramerinde isimlerle ifade edildiğini gördük. Mesela *sîga-ı ʿatfiyye*, -ı, -yıp, -mayıp ekleri ile elde edilen zarf fiil; *sîga-i ibtidâiʿyye*, -alı, -alıdan beri ekleri ile elde edilen zarf fiil, başlangıç bildiren zarf fiil; *sîga-i intiʿhâiyye,* -ıncaya kadar, yıncaya kadar ekleri ile elde edilen zarf fiil, sonuç bildiren zarf fiil; *sîga-i taʿkîbiyye*, **-**ınca eki ile elde edilen zarf fiil,yüklem

olan fiilin bildirilen işin sebebini gösteren zarf fiil; *sîga-i tevkâtiyye*, -dıkça eki ile elde edilen zarf fiil, zaman bildiren zarf fiil şeklinde ifade edilir. Yani bazı fiilimsiler çeşitli isimlerle ifade edilmektedir. Ancak burada da şu eksikliği tespit ettik. Diğer zarf fiil ekleri olan *-arak -erek, -ken, -madan -meden, -maksızın -meksizin, -ir -mez, -a -e, -dığında* -diğinde gibi eklere değinilmemiştir. Yine sıfat fiil olarak kabul edilen *sîga-ı sıla,* -dığı, -madığı, -acağı, -mayacağı ekleriyle yapılır. Diğer sıfat fiil ekleri olan *-an, -ası, -mez, -ar, -miş* gibi eklere değinilmemiştir. Dolayısıyla bu konularda da belirsizlikler söz konusudur.

Osmanlı gramerinde tespit ettiğimiz eksiklerden bir tanesi de konuların belli bir tertip düzene göre işlenmeyişidir. Mesela günümüz gramerinde *cümlenin öğeleri* (özne, yüklem, nesne, tümleç); *cümle çeşitleri* (yüklemine göre cümleler, yüklemin yerine göre cümleler, anlamına göre cümleler, yapısına göre cümleler); *fiil çatıları* (geçişli, geçişsiz, etken, edilgen, dönüşlü, işteş) şeklinde işlenir. Ancak Osmanlı gramerinde bunlar iç içe, hatta karma karşıktır. Kanımızca bunun iki sebebi vardır. Birincisi kullanılan yöntemlerin farklı olması (Arap gramer metodu, Fransız gramer metodu), ikincisi Osmanlı döneminde gramerimizin yeterince gelişmemiş olmasıdır. İlk defa gramer derslerinin rüşdiye mekteplerinde 1858 yılında okutulmaya başlandığını düşünürsek, ikinci sebebin geçerliliği daha da iyi anlaşılır. Zaten gramerimize olan ilgi bu dönemden itibaren gözle görülür bir artış gösterir, eser ve araştirmaların bir çoğu bu dönemden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla 19.yy'dan günümüze gramerimiz sürekli bir gelişim göstermiştir. Birçok ilmi çalışma yapılmış, kurallar netleştirilmiş, eksikler giderilmiş ve yukarıda bahsettiğimiz düzensizlikler belli bir kalıba sokulmuştur.

KAYNAKLAR

AÇIKGÖZ, Halil, M.Yelten(2005), *Kelime Grupları,* Doğu Kütüphanesi,, İstanbul.

AKSAN, Doğan (1976), *Sözcük Türleri*, TDK, Ankara.

ATABAY, Neşe (2003) Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, Papatya Yayıncılık, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri*, TDK , Ankara.

BERGAMALI Kadri (2002), *Müyessiretü'l-Ulüm*, Hazırlayan : Esra Karabacak, TDK, Ankara.

DELİCE, H.İbrahim (2007) *Türkçe Sözdizimi*, 3. Baskı, Kitabevi, İstanbul.

DEVELİ, Hayati (2004), *Osmanlı Türkçesi Grameri 1-2*, 6. Basım, Genel Dağıtım Kitabevi, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 14. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.

ERGİN, Muharrem (2000), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.

………………. , (1997), *Osmanlıca Dersleri*, 19. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

GÜLENSOY, Tuncer (1995), *Türkçe El Kitabı*, Geliştirlmiş 2. Baskı, Kayseri.

GÜLENSOY, Tuncer, M. Fidan (2004) *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri (Midhat SADULLAH)* TDK, Ankara

GÜRSOY-NASKALİ, Emine (1997), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, TDK Yayınları, Ankara.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul.

HATİPOĞLU, Vecihe (1978), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara.

KARABACAK, Esra (2007) *Tertib-i Cedîd Kavaid-i Osmaniye(Ahmet Cavdet Paşa),* TDK, Ankara.

KARAHAN, Leyla, Ü. Gürsoy (2004), *Kavaid-i Lisan-ı Türki (Tahir Kenan),* TDK, Ankara.

KARAHAN, Leyla (2007), *Türkçe'de Söz Dizimi,12. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara*

KARAHAN, Leyla (1991), *Türkçe'de Söz Dizimi (Cümle Tahlilleri)*, Ankara.

…………………....(1994), "Türkçe'de Birleşik Cümle Problemi", *Türk Dili*, Sayı:505

KARAÖRS, M.Metin,(2006), *Türk Dilinin Sarf ve Nahvi(Körülüzâde Mehmet Fuad, Süleyman Saib),* TDK, Ankara

KORKMAZ, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara.

………………………(1968), *Türkiye Türkçesi'nin ki Bağlama ve Şüphe Edatları Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı,* Necati Lugat Armağanı, Ankara.

……………………..(1966), "Gramer Kurallarımızla İlgili Bazı Sorunlar", *Türk Dili* Temmuz, Sayı:535.

KURT, Yılmaz (1997), *Osmanlıca Dersleri 1-2*, 4. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

MEHMEDOĞLU, Alaeddin, A.Buran, H.Alaeddin Kızı (1994), *Karşılaştırmalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Çağlayan A.Ş., İzmir.

……………………………(2001), *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi*, Aşiyan Yayınları, Adapazarı.

……………………………(2006), *Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Yeni Bir Bakış*, Değişim Yayınları, Sakarya.

……………………………(2001), "*Türkiye Türkçesinde Bazı Gramer Terim ve Anlayışlar Üzerine*", Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi, Sayı:1-2

ÖZKAN, Mustafa, H. Tören, O. Esin (2006) *Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım* Filiz Kitabevi, İstanbul.

RAMİZ PAŞA, Abdullah (1999), *Emsile-i Türkiye*, Hazırlayan : Emir İçhem İdben, TDK, Ankara.

SAĞOL, Gülden,E. Şahin, N. Yıldız (2004) *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahiv (Ahmet Cevdet EMRE),* TDK, Ankara

ŞAHİNOĞLU, Nazif (1997), *Farsça Grameri, Sarf ve Nahiv*, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk K. (1993), *Osmanlı Türkçesine Giriş*, 11.Baskı, İstanbul.

………………… , (1987), *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul.

TOPALOĞLU, Ahmet (1989),*Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat A.Ş. , İstanbul.

TOPARLI, Recep (2003) *İkinci Seneye Mahsus Mufassal Sarf-ı Osmanî,* TDK, Ankara

TÜRKAY, Kaya (1999), Kavaid-i Lisan-ı Türkî (Halit Ziya Bey), TDK Ankara

TÜRK DİL KURUMU (1941), "Gramer Terimleri", *Türk Dili Seri Belleten* II/11-12, s.129-156.

…………………… , (2005), *Yazım Kılavuzu*, Ankara.

…………………… , (2005), *Türkçe Sözlük*, 2 C. , Ankara.

…………………… , (1972), *Tarama Sözlüğü*, 8 C. , Ankara.

…………………… , (1963), *Derleme Sözlüğü*, 12 C. , Ankara.

BUGÜNE KADAR YAYINLANAN BAŞLICA DİL BİLGİSİ KİTAPLARI

AKSAN, Doğan (Hazırlayan) (1983), Sözcük Türleri, TDK, Ankara, 2. Baskı, 288 s.

AKSAN, Doğan (1978), Türkiye Türkçesinde Gelişmeli Sesbilim, (Hazırlayanlar: ATABAY, N-ÖZEL, S., ÇAM, A.-PİRALİ, N.), TDK, Ankara.

ATABAY, Neşe-ÖZEL, Sevgi-ÇAM, Ayfer (1981), Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, TDK, Ankara, 131 s. (2003), Papatya Yayınları.

ATALAY, Besim (Haz.), (Bergamalı Kadri) (1946), Müyessiretü'l-Ulûm, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1940), Ana Hatları ile Türk Grameri, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1959), Türk Grameri I: Sesbilgisi, TDK, Ankara, 306 s.

BANGUOĞLU, Tahsin (1986), Türkçenin Grameri, TDK, Ankara, 2. Baskı, 628 s.

BİLGEGİL, Kaya (1984), Türkçe Dilbilgisi, Dergâh Yayınları, İstanbul

BOZKURT, Fuat (1995), Türkiye Türkçesi, Cem Yayınevi, İstanbul, 552 s.

BURDURLU, İbrahim Zeki (1982), Uygulamalı Cümle Çözümlemeleri, İstanbul.

DELİCE, H. İbrahim, (2003), Türçe Sözdizimi, Kitabevi, İstanbul, 248s.

DEMİRAY, Kemal (1964), Türkçe Dilbilgisi, Ankara.

DEMİRCAN, Ömer (1996), Türkçenin Sesdizimi, Der Yayınları, İstanbul, X+196 s, (2002) Der Yayınları.

DEMİRCAN, Ömer (1979), Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni Türkiye Türkçesinde Sesler, Ankara

DEMİRCAN (1977), Ömer, Türkiye Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri, TDK, Ankara

DENY, Jean (1992), Grammaire de la Langue Turque, Dialecte Osmanli, Paris, 1920, 1216 s.

DEVELİ, Hayati (2001), Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2, Kitabevi.

DENY, Jean (1941), Türk Dili Grameri, (Osmanlı Lehçesi), Çev.: ELÖVE, A.U., İstanbul

DENY, Jean (1995), Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları, (Çeviren: Oytun ŞAHİN), TDK, Ankara, XII+164 s.

DİLMEN, İbrahim Necmi (1930), Türkçe Gramer, İstanbul, 2 cilt.

DİZDAROGLU, Hikmet (1976), Tümcebilgisi, TDK, Ankara, 522+2 s.(doğru-yanlış cetveli).

DİZDAROGLU, Hikmet (1988), Türkçede Sözcük Yapma Yolları, Ankara, 1962.

ECKMANN, János, Çağatayca El Kitabı, (Çeviren: Günay KARAAĞAÇ), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, XVI+288 s.

EDİSKUN, Haydar (1992), Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 4. Baskı, 407 s.

ELÖVE, Ali Ulvi (Çeviren), (Jean DENY) (1941), Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), TDK, İstanbul, XXII+1142+İlâve Doğru-Yanlış Cetveli)+XLI+A-G (İçindekiler).

EMECAN, Neşe (1998), 1960'tan Günümüze Türkçe, İstanbul.

EMRE, Ahmed Cevat (1945), Türk Dilbilgisi, TDK, İstanbul, XIX+613 s.

ERGİN, Muharrem (1987), Osmanlıca Dersleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 9. Baskı, VIII+124+236+16 s.

ERGİN, Muharrem (1985), Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 5. Baskı, XXVIII+407 s.

GABAIN, Annamarie (1988) , Eski Türkçenin Grameri, (Çeviren: Mehmet AKALIN), TDK, Ankara, XXIII+313 s.

GENCAN, Tahir Nejat (1966), Dilbilgisi, TDK, İstanbul, XV+412 s, (2001), Ayraç Yayınları .

GÖĞÜŞ, Beşir (1969), Faydalı Dilbilgisi, I-II-II, İstanbul

GÖKNEL, Yüksel (1974), Modern Türkçe Dilbilgisi, İzmir

GRÖNBECH, K. (1995), Türkçenin Yapısı, (Çeviren: Mehmet AKALIN), TDK, Ankara, 148 s.

HACIEMİNOCLU, M. Necmettin (1984), Türk Dilinde Edatlar, Milli Eğitim Bak., İstanbul, 3. Baskı, VIII+335+1 s.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller (En Eski Türkçeden Çağdaş Türk Şivelerine Kadar), Kültür Bak., Ankara, 279 s.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, Kültür Bak. Yay., Ankara

HATİBOĞLU, Vecihe (1981), Türk Dilinde İkileme, TDK, Ankara, 2. Baskı, 120 s.

HATİBOĞLU, Vecihe (1981), Türkçenin Ekleri, TDK, Ankara

HATİPOĞLU, Vecihe (1972), Türkçenin Sözdizimi, Ankara

KARAHAN, Leyla (1991), Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara.

KARAAĞAÇ, Günay (2003), Çağatayca El Kitabı, Akçağ Yayınları.

KOÇ, Nurettin (1996), Yeni Dilbilgisi, İstanbul.

KONONOV, A. N (1956)., Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka, Akademiya NAUK SSSR Institut Vostokovedeniya, Moskva-Leningrad, 569 s.(Tıpıkbasım (2001), Multilingual, İstanbul)

KORKMAZ, Zeynep (1994), Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK, Ankara, Üçüncü baskı, X+92 s.

KORNFILT, J. (1997), Turkish, London:Routledge.

KUTLUK, İbrahim (1976), Sözcük Türleri I, (D. AKSAN-N.ATABAY-S.ÖZEL ile), Ankara

KÜKEY, Mazhar (1975), Türkçenin Sözdizimi, Ankara

LEES, Robert B. (1961), The Phonology of Modern Standard Turkish, Indiana University, Bloomington, Mouton and Co. The Hague, Netharlands, VII+76 s.

LEWIS, G.L. (1967), Turkish Language, Oxford Universitiy Press.

MUNGAN, Güler (2002), Türkçede Fiillerden Türetilmiş İsimlerin Morfolojik ve Semantik Yönden İncelenmesi, Simurg Yayınları.

NASH, Rose (1973), Turkish Intonation, Mouton.

ÖZDEN, Ragıp Hulusi (1938), Tarihsel Bakımdan Öztürkçe ve Yabancı Sözcüklerin Fonetik Ayraçlaır I, İstanbul, 21 s.

ÖZEL, Sevgi (1976), Sözcük Türleri II, (D. AKSAN-N.ATABAY ile), Ankara.

ÖZEL, Sevgi (1977), Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme, Ankara.

SELEN, Nevin (1979), Söyleyiş Sesbilimi, Akustik Sesbilimi ve Türkiye Türkçesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

SWIFT, Llyod B. (1963), A Reference Grammar of Modern Turkish, Indiana University, Bloomington, Mouton and Co. The Hague, Netharlands, 267 s.+4 Analyses (Tables).

ŞİMŞEK, Rasim (1987), Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Trabzon.

TANSU, Muzaffer (1941), Türk Dilinin Entonasyonu: Tecrübi Etüd, Ankara.

TANSU, Muzaffer (1963), Durgun Genel Sesbilgisi ve Türkçe, Ankara.

TEKİN, Talat (1988), Orhun Yazıtları, TDK, Ankara, XIV+200+23+4 s.(Yazıtların Kopyası)

TEKİN, Talat (1994), Türkoloji Eleştirileri, Doruk Yayınları, Ankara.

TEKİN, Talat (1995), Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Kültür Bak. Simurg, Ankara, 192 s.

TİMURTAŞ, Faruk K. (1987), Osmanlı Türkçesi Giriş I (Eski Yazı—Gramer—Aruz—Metinler), Umur Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul, 9. Baskı, XVI+232+176 s.

TİMURTAŞ, Faruk K., Osmanlı Türkçesi Grameri III (Eski Yazı ve İmlâ—Arapça—Farsça—Eski Anadolu Türkçesi), Umur Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul, 3. Baskı, XV+469 s.

TİMURTAŞ, Faruk K. (1983), Osmanlı Türkçesi Grameri III , (5. Baskı), Umur Reklâmcılık, İstanbul

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1994), Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük), Enderun Kitabevi, İstanbul.

ŞAHIN, Hatice (2003), Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yayınları.

UNDERHILL, R. (1976), Turkish Grammar, Mass:The MIT Press. [4]

[4] Arş. Gör. Çimen ÖZÇAM "Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları, Bibliyogrfya Denemesi" , Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim 1997, S.110, syf.121-163
Bernard Lewis, Modern Türkiyenin Doğuşu, TTK 1998, Syf,481-505
Prof.Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Osmanlı Türkçesi Grameri III, Alfa yayınları2005, Syf.446-460
Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK 2007, Syf. IX- XXII
Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Türkçe El Kitabı, Bizim Gençlik Yay 1995. Syf. 114-116
Prof .Dr. Ahmet B. Ercilasun, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay 2006. Syf. 477-486

EK 1 : NAHV-I OSMANĪ ADLI ESERİN ORİJİNALİ

مساوی دیدیکمز شو (=) اشارت ده مفسر ایله مفسر منه آره‌سنه وضع اولنور :

ائمهٔ اربعه = ابو حنیفه ، شافعی ، ملك ابن انس ، احمد بن حنبلدر.

اژدر دم بریده = قویروغی کسلمش اژدر.

§

تمرین — عبارات آتیه‌ده‌کی اشارتلر تعیین اولنه‌جق:

(جناب حق ، چالشقان قولنی هیچ بر زمان مأیوس براقماز. بدبخت اوکیمسه‌درکه تحصیل کمالی کری براقیرده اویون ایله اوقاتنی امانه ایدر ! ساکت ـ عجز ایله تعییب اولنسه ده ـ سلامت بولور . متکلم ـ کوه‌زه‌لکله تعییب اولنمقله برابر ـ

§

نادم اولور. « فیثاغورس »، تحصیل علم ایتمك ایستدیکی حالده متعلم کورنمکدن اوتانان بر اختیارك یوزینه باقوب دیمش که : « ای اختیار ! عمر نکك آخرنده اولکنده اولدیغکدن افضل اولمغی ایستمزمیسك ؟ » خامه‌زن = اوزرنده قلم کسه‌جك آلت، مقطع .)

§ .

تمرین — زیرده‌کی عباره‌لره لازم کلن اشارتلر وضع اولنه‌جق :

(اوغلم نیچون سوز دیکلمیورسك جناب حق بیوریورکه بیلن بیلمین ایله مساوی اولورمی تفرجکاه سیر یری اونه ذکی چوجق پدریکه رعایت ایدر ایسه‌ك دنیاده‌ده آخرتده‌ده سعادت بولورسك)

ـــ ختام ـــ

ایله اعتراض اولنه‌بیله‌جك عباره‌لرك ایکی طرفنه قوندیغی حالده شمدی اکثریا کیمه مقامنده قوللانیلیور . برده کیمه مقامنده بعضاً [ ] ﴿ ﴾ اشارتلری استعمال اولنور . بونلردن [ ] اشارتی اکثریا مثاللرك ، ﴿ ﴾ اشارتی‌ده سرنامه‌لرك ایکی طرفنه قونور.

بوکتابده اکثریا مثاللر ایله سرنامه‌لره مذکور اشارتلر وضع اولنمشدر .

§

تیره دینیلن (—) اشارت سؤال وجواب ابتداسنه وعباره آره‌سنده سوق اولنان جمله‌لرله قیود احترازیه‌نك ایکی طرفنه وضع اولنور . عباره‌دن جمله ، قیود احترازیه قالدیریله‌جق اولورسه معنی بوزلماز :

— هانکی مکتبه کیدییورسك ؟

— فاتح رشدیه‌سنه .

— نه اوقیورسك؟

— نحو عثمانی .

یولجی — خرسز قورقوسیله — کندی مالنی دوشونور. آرقه‌سی یاره‌لی مرکبه هیچ آجیماز .

§

پاراغراف دینیلن (§) اشارت ایله مثاللر ، فقره‌لر ، بندلر آیریلیر .

§

جمل استفهاميه‌یه الحاق اولنور :

کوزلجه دوشون! دیکیلمسز کل وارمیدر؟

§

الٓهی! حضور عظمتکده خاضع بر بی‌چاره‌یم، بنی عذابکدن آزاد ایتمز میسك؟

§

(!) اشارتی ده اکثریا، تعجب وتأسف مقامنده قوللانیلیر.

تعجبه مثال :

سامری کیمدرکه ید بیضایه غلبه ایتسون !

تأسفه مثال :

کاشکی کوزمز یوزیکی هیچ کورمیدی !

بعضاً ده منادایه لاحق اولور :

افندیلر! درسلرکزه چالیشکز !

§

کیمه دیدیکمز شو (« ») اشارت ده عباره آره‌سنده اکثریا کوزه چارپه‌سی مطلوب اولان کلمه‌لر ایله عباراتك ایکی طرفنه وضع اولنور. برر مثال :

لایقی « سقمونیا » اولان کیمسه‌یه « بال طاتلیدر ، شکر اعلادر.» دیمه .

« باقی قالان بوقبه‌ده برخوش صدا ایمش »

مصراع برجسته‌سی باقی مرحومکدر.

§

معترضه نامی ویریلن [( )] اشارتی اوللری یا کاش کلمه‌لر

تمثيله مثال :

(تك ، تمنیٔ التزامی اداتیدر . بر خصوصك بالألتزام تمنی اولندیغنی کوسترر :

« کشی بردرس اوکرنسونده تك دشمندن اوکرنسون »

تفسیره مثال :

[ابن الرومی براعمانك بیادبانه ادارهٔ کلام ایتمکده اولدیغنی ایشیدنجه دیمشکه :

بوندن نصل حیا اومیلور؟ حریفك اوتانهجق یری یوق .]

§

ویرکول دینیلن (،) اشارتیده اکثریا واو عاطفه مقامنده استعمال اولنهرق کلمه وکلام آرهسنده وضع اولنور.

کلمه آرهسنه وضعنه مثال :

(صداقت، استقامت، حمیت اخلاق حمیدهدندر.)

کلام آرهسنه وضعنه مثال :

خالقم ! التجا کاهم آنجق سنسك . عسر حالندهده یسر حالندهده سکا مراجعت ایدرم، سکا یالواریرم .

مسندالیههده الحاق اولنور :

— شو چوجق، اقرانه نسبتله پك ذکیدر.

— فلان، برقاچ کونه قدر بروسهیه کیدهجك ایمش.

— یوز صویی مقابلنده پاره ویرن، تاجردر.

§

(؟) اشارتی — انکاری اولسون ، اقراری اولسون —

§ هر کس اکدیکنی بیچر.

§ خیر ایشده استخاره‌یه حاجت یوقدر.

§ عزیزم! استحسان قبایح برهان جهالتدر:

§ ادبی اولمیان صحبته لایق دکلدر.

§ ناجنس ایله صحبت روحه عذاب الیمدر.

§ ای عاقل! ثمره‌سی ندامت اوله‌جق هیچ بر ایشده بولنمه!

§ عاقل، مذبوحك حركاتنه اعتراض ایدرمی؟

§ صولوغنی ضبط ایده‌مین طالغیجلق ایده‌مز.

§ یانمیان مومك پروانه‌سی اولماز.

(اصول تنقیط)

یازی قولایلقله اوقونوب آکلاشلمق ایچون اخر جمل ایله بعض کلمات و ترکیباتك آره‌لرینه اشارت مخصوصه وضعنه (اصول تنقیط) دینور.

لسانمزده مستعمل اشارت مخصوصه شونلردر:

[§ = — ( ) « » ! ، : .]

نقطه دیدیکمز [.] اشارتی هر جمله‌نك نهایتنه وضع اولنور.
[اصول تنقیطك لسانمزده اولدیغی کبی عربی و فارسیده دخی لزوم استعمالی وارستهٔ بیاندر.]

§

نقطتین دیدیکمز [:] اشارتی ایسه تمثل و تفسیر ایچون قوللانیلیر.

(سازلغی آتش احاطه ایدنجه) ترکیبی جملهٔ شرطیه ، (ارسلان قاچار) ترکیبی‌ده جملهٔ جزائیه‌در. (سازلق) اسم‌مکاندر. (سازلغی لفظی معنای شرطی متضمن اولان (احاطه ایدنجه) صیغهٔ تعقیبیه‌سنك مفعول بهیدر. قاف حرکه‌لندیکی ایچون غینه تبدیل ایدلمشدر. (احاطه) مصدر عربیدر. (آتش) کلمه‌سی فاعلدر. (ارسلان) فاعل ، (قاچار) کلمسی‌ده فعل مضارع مفرد غائبدر . حکم اولمدیغندن . نه جملهٔ شرطیه‌یه ، نه‌ده جملهٔ جزائیه‌یه کلام دینه‌بیلیر ، فقط بونلرك برلشمه‌سندن حاصل اولان هیئته کلام دینور.

∴

(کونشده قالمیان کولکه‌نك ذوقنی بیلمز)

بو جمله برجملهٔ فعلیه‌در. محذوف اولان موصوفی اعتباریله قالمیان کلمه‌سی فاعل ، بیلمزده فعل مضارع مفرد غائبنك منفیسیدر ، بو فعل ، متعدی اولدیغندن مفعول بهی‌ده کولکه‌نك مضافی اولان « ذوقنی » لفظیدر. « کولکه‌نك ذوقی » ترکجه ترکیب اضافیدر ـ اضافتی‌ده لامیه‌در « قالمیان » کلمه‌سی اسم فاعل منفیدر. موصوفی محذوفدر. «قالمیان کیمسه» تقدیرنده‌در «کونشده» فرغ فعلدن معدود اولان «قالمیان» کلمه‌سنك مفعول فیهیدر. «ده» ادات ظرفدر .

∴

§ اطوار عجیبه کنجلك زمانلك لازمیدر.

(نامتناهی) صفت قیاسیه‌در، موصوفی (فیض حق) ترکیبیدر.

*
* *

(تقلید زاغ کبك خرامانی کولدیرر)

مصراعی‌ده فاعل ایله فعلدن ترکب ایتمش برجملهٔ فعلیدر.

(تقلید زاغ) ترکیبی فاعلدر. بوترکیب فارسی اصولیله یاپلمش بر ترکیب اضافیدر، اضافتی‌ده لامیه‌در، (تقلید) کلمه‌سی مضاف، (زاغ) کلمسی مضاف الیهدر. ترکجه‌یه (زاغك تقلیدی) دیه تحویل اولنور. (کولدیرر) کلمه‌سی فعل مضارع مفرد غائبدر (در) اداتیله یاپلمش متعدئ قیاسیدر. مفعول بهی (کبك خرامانی) لفظیدر. (کبك خرامان) فارسی اصولیله یاپلمش بر ترکیب توصیفیدر. (ککلك) دیمك اولان (کبك) کلمه‌سی موصوف. صالنیجی دیمك اولان (خرامان) کلمه‌سی‌ده صفت مشبهه‌در.

* *
*

(اطبادن درد صاقلانماز)

بو جمله، فعل ایله نائب فاعلدن ترکب ایتمشدر.

درد، نائب فاعلدر. (صاقلانماز) مضارع منفینك مفرد غائبنك مجهولیدر. (اطبادن) لفظی‌ده بو فعلك مفعول عنهیدر (اطبا) طبیبنك جمع مکسریدر. (دن) ادات بیاندر.

*
* *

(سازلغی آتش احاطه ایدنجه ارسلان قاچار.)

بو عباره جملهٔ شرطیه ایله جملهٔ جزائیه‌دن ترکیب ایتمشدر.

(مفرد)	(جمع)
کوردیکی	کوردکلری
کوره‌جکی	کوره‌جکلری

§

تمرین — زیرده‌کی صیغهٔ صله‌لرك صورت تشکللری بیان ایدیله‌جك وایچلرندن صفت سببیه اوله‌رق قوللانیلانلرله موصو- فلری تعیین اولنه‌جق وجمعلریله مضاف الیهلری کوستریله‌جك :

(یاقه‌جغی — آکلایه‌جغی — صورمدیغی — کوردیکی — سوزه‌جکی — کیه‌جکی — ازیلدیکی — آنلرك — اوقودقلری کتاب — سزك بیلمدیککز — مسئله — نم کیده‌جکم مملکت — شو افندینك ویردیکی جواب بك یولنده‌در . بو بکك ادیب اولدیغی سوزندن بللی)

﴿ اصول تحلیل ﴾

اصول تحلیل — بر ترکیبك — تام اولسون ، ناقص اولسون — جزءلرینی آییروب نه‌حالده بولندقلرینی تعیین ایتمکدن‌عبارتدر.

مثلا: (فیض حق نامتناهیدر .) عباره‌سی مبتدا ایله خبر ، ادات خبردن ترکب ایتمش بر جملهٔ اسمیه‌در.

(فیض حق) ترکیبی مبتدادر . بو ترکیب فارسی اصولیله یاپلمش بر ترکیب اضافیدر . اضافتی‌ده لامیه‌در . (فیض) کلمه‌سی مضاف، (حق) کلمه‌سی مضاف الیهدر . ترکجه‌یه (حقك فیضی) دیه تحویل اولنور، (نامتناهی) خبر، (در) ده ادات خبردر .

— صنفك برنجيلكنى قازانه‌جنى محققدر.

صيغهٔ صله اكثريا صفت سببيه مقامنده قوللانيلير:

سويلديكى سوز — يازه‌جنى كتاب

شو مثللردن‌ده آكلاشلديغى اوزره صفت سببيه مقـامنده استعمال اولنان صيغهٔ صله‌لر بر موصوفه صفت اوله‌رق مجموعى تركجه تركيب توصيفى قبيلندن عد اولنور.

صفت سببيه مقامنده قوللانيلان صيغهٔ صله‌لر مضاف اولورلر:

آنك يازديغى كتاب — بزم سويلديكمز سوز

شو مثاللرده (يازديغى — سويلديكمز) لفظى صيغهٔ صله‌نك مضاف حاللريدر. بونلر صفت سببيه اولدقلرندن موصوفلرى‌ده (كتاب — سوز) كلمه‌لريدر.

— اخطار —

مصدرلرك آخرلرينه (ده) لفظى علاوه ايديلوب (اولمق) كلمه‌سنك صيغهٔ صله‌سيله تركيب اولنورســه زمان حالى متضمن برصيغهٔ صله اولور:

اوقومقده اولديغى — كوسترمكده اولديغى

بعضاً (اولديغى) يرنده (بولنديغى قوللانيلير:

اوقومقده بولنديغى — كوسترمكده بولنديغى

اوللرى بو مقامده بعضـاً (ايدلديكى — ايدوكى) لفظلرى استعمال اولنورمش. شمدى بو صورتلر مهجوردر.

صيغهٔ صـله‌نك جمعلرنده (ى)لرى حـذف و (غ) قافه قلب اولنور:

(سزدك ـ یازدق ـ آلدق ـ آرادق ـ یاشادق ـ صوندق ـ طاشیدق ـ سودك ـ ایلدك ـ بسلەدك)

§

(صیغهٔ صله)

صیغهٔ صله ـ ایکی صورتله تشکل ایدر.

۱ — ماضئ شهودینك ـ مثبت اولسون، منفی اولسون ـ مفرد غائبنه خفیفلرده «کی»، ثقیللرده «نی» علاوه اولنەرق تشکیل اولنور:

(ماضئ شهودینك مفرد غائبی)	(صیغهٔ صله)
چیزدی ـ چیزمدی	چیزدیکی — چیزمدیکی
یازدی — یازمدی	یازدیغی — یازمدیغی

۲ ـ مستقبلك ـ مثبت اولسون ، منفی اولسون ـ مفرد غائبینك آخری مکسور قیلنوب کسرەیه علامت اولمق اوزره بر «ی» یازیلەرق تشکیل و آخرنده قاف وار ایسه غینه تبدیل اولنور.

بر مثال :

(مستقبلك مفرد غائبی)	(صیغهٔ صله)
کلەجك ـ کلمیەجك	کلەجکی ـ کلمیەجکی
یازەجق ـ یازمیەجق	یازەجغی ـ یازمیەجغی

برنجیسی زمان ماضی‌یی، ایکنجیسی زمان استقبالی متضمن وفاعله مضاف مصدر قیلنلندر:

— احمد افندینك ذکی اولدیغی ناصیەسندن آکلاشیلور .

باشقه یرده کورلمیور. المزده «قدر» کلمه‌سی وار ایکن «دکین»ی ـ لزوم کورمدکجه ـ استعمال ایتمه‌ملی‌یز.

§

تمرین ــ آشاغیده‌کی مصدرلردن صیغه انتهائیه تشکیل اولنه‌جق:

(طاورانمق ـ کوندرمك ـ یالوارمق ـ صیچرامق ـ صاتاشمق ـ کوشه‌مك ـ اورپرمك ـ اوقشامق ـ کوسمك ـ طوغمق ـ دیکمك)

§

(صیغه توقیتیه)

صیغهٔ توقیتیه ـ ماضیٔ شهودینك ـ مثبت اولسون ، منفی اولسون ـ جمع متکلمنه «جه» الحاق ایدیله‌رك وجوده کتیریلن کلمه‌یه دینور:

(سویلدکجه ، سویلمدکجه ـ اوقودقجه ، اوقومدقجه)

بو صیغه برجملهٔ شرطیه‌ده بولنور ومضمونی هرنه زمان وقوع بولورسه مضمون جزانك‌ده بهمه حال وقوع بوله‌جغنی بیلدیرر. مثلا: (انسانك چالشدقجه ذکاوتی آرتار.) سوزنده‌کی (انسانك چالشدقجه) عباره‌سی جملهٔ شرطیه ، (ذکاوتی آرتار) عباره‌سی‌ده جملهٔ جزائیه‌در.

§

تمرین ــ آشاغیده‌کی ماضیٔ شهودیلردن صیغهٔ توقیتیه تشکیل اولنه‌جق:

قالان کلمه‌نك، آخرینه متحرك ایسه « نجه‌یه » ساکن ایسه حرکه‌لنه‌رك « نجه‌یه » لفظلری علاوه وبونلره (دك ـ قدر) ادات انتهالرندن بری الحاق قیلنان کلمه‌یه دینور.

«دك» لی صیغهٔ انتهائیه‌لر نظمه مخصوصدر . « قدر »لی صیغهٔ انتهائیه‌لر ایسه نظم ایله پك ایتلاف ایده‌مدکلری ایچون نثرده مستعملدر .

برر مثال:

« نه‌لر کورر سرغوره شراب اولنجه‌یه‌دك »

§

— افندی کلنجه‌یه قدر صبر ایت .

— اخطار —

اوللری صیغهٔ انتهائیه اوله‌رق (کیرنجه ـ باشلاینجه) کلمه‌لری‌ده قوللانیلیرمش . شمدی (کیرنجه ـ باشلاینجه) کبی کلمه‌لر یالکز صیغهٔ تعقیبیه اوله‌رق استعمال اولنیور.

— استطراد —

(دك ـ قدر) ادات انتهالری اسملره‌ده لاحق اولوب «دك» نظمده، «قدر» هم نظمده، هم‌ده نثرده استعمال ایدیلیر بعضاً (دك ـ قدر) کلمه‌لری «تا» ایله تأکید اولنور.

اوللری صیغهٔ انتهائیه‌لر (دك ـ قدر) کلمه‌لریله یاپلدیغی کبی (دکین) لفظنك الحاقیله‌ده تشکیل اولنور وبو لفظ اسملره‌ده لاحق اوله‌رق استعمال ایدیلیرمش:

شمدی بو لفظ یالکز محررات رسمیه‌ده استعمال اولنوب

اولسون ــ مفرد غائبنه «لی» الحاق ایدیله‌رك وجوده کلن کلمه‌یه دینور: ایده‌لی ــ ایتمیه‌لی

بو صیغه‌یه بعضاً (دن بری) لفظی الحاق اولنور: کیده‌لیدن بری

— استطراد —

«لی» نسبت و صاحبیت اداتی اوله‌رق فتحه و یا کسره‌دن عبارت برحرکه‌سی بولنان ، یاخود صوك حرکه‌سی فتحه ویا کسره اولان اسملره‌ده لاحق اولور:

تللی، یرلی ــ بروسه‌لی، آمدلی

فقط ضمه‌دن عبارت برحرکه‌سی بولنان ویا صوك حرکه‌سی ضمه اولان اسملر ایله القاب رسمیه‌یه «لو» صورتنده لاحق اولور: زورلو ــ استانبوللو ــ عزتلو

صیغهٔ مذکوره‌یه «دن» سز «بری الحاق» جائز دکلدر . مثلا: (کوره‌لیدن‌بری) موقعنده (کوره‌لی بری) دینلمز .

تمرین — آشاغیده‌کی فعل التزامیلردن صیغهٔ ابتدائیه تشکیل اولنه‌جق:

(کوره ــ یازمیه ــ آکلایه ــ بیله ــ کسه ــ کله ــ باقه ــ سویلمیه ــ چیقه ــ یازه ــ قاچه ــ کیره ــ آکلایه)

صیغهٔ انتهائیه

صیغهٔ انتهائیه ــ مصدرلردن (مق مك) آتلدقدن صکره

اولسون ـ ادات مصدر آتلدقدن صکره قالان کلمه‌نك آخرینه ساکن ایسه حرکه‌لنه‌رك «نجه» ، متحرك ایسه «ینجه» علاوه ایدیلن کلمه‌یه دینور:

کلنجه، قیرنجه ـ سویلینجه. اوقوینجه

— اخطار —

اوللری صیغهٔ تعقیبیه اوله‌رق (کلیجك ـ قیریجق ـ سویلیجك ـ اوقویجق) کبی کلمه‌لر قوللانیلیرمش، شمدی بو صورت مهجوردر.

بعضاً (اولنجه ـ وبولنجه) کبی کلمه‌لر (اولدقده ـ بولدقده) معناسنده استعمال ایدیلیر مثلا:

«بر کره طوقونسه‌ك تلنه ساز درونك»

«بیك درلو نوازشله دوزلمز بوزولنجه»

بیتنده‌کی (بوزولنجه) کلمه‌سی ، (بوزولدقده) موقعنده ایراد ایدلمشدر.

تمرین — زیرده‌کی مصدرلردن صیغهٔ تعقیبیه تشکیل اولنه‌جق:
(کورمك ـ آکلامق ـ ازمك ـ اوقومق ـ چیقارمق ـ کسمك ـ یازلمق ـ قاچمق ـ باغرمق ـ دیکمك ـ دلمك ـ اورسه‌لمك ـ قاماشمق ـ طاملامق ـ تتره‌مك ـ سریمك ـ صاللامق)

(صیغهٔ ابتدائیه)

صیغهٔ ابتدائیه ـ فعل التزامینك ـ مثبت اولسون ، منفی

صیغهٔ عطفیه‌یه بعضاً « ده » الحاق اولنور. بو « ده » لفظی صیغهٔ مذکوره‌یه بتیشدیرلمز، آیری یازیلیر:

کوروب‌ده ـ سویلیوب‌ده

نظمده صیغهٔ عطفیه ـ یرینه کوره ـ مربوط بولنه‌بیله‌جکی افعال وکلماتدن تأخیر اولنه‌بیلیر:

«ایلر بنی طوره‌وب زیارت»

«بیت الحزنمده بیك مسرت»

ایشته بو بیتده (طورمیوب) صیغهٔ عطفیه‌سنك مربوط بولندیغی (ایلر) فعلی کندندن اول کلمشدر.

تمرین ـــ آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولنان صیغهٔ عطفیه‌لرك نصل تشکیل اولندقلری و هانکی صیغه‌لره مربوط بولندقلری بیان ایدیله‌جك:

(اوغلم! تحصیل کمال ایدوب آدم اولمه‌نك جاره‌سنه باق ـ احمد افندینك اورایه کیدوب کلمه‌سی تام بر ساعت سورر ـ بر هفته‌یه قدر محمدافندی بروسه‌یه کیدوب کله‌جك ـ سنك بومسئله‌یی آکلایوب آکلامدیغك نه‌دن‌معلوم ـ بورایه کلوب‌ده نه یاپه‌جقسك؟ ـ بوکون زقاقه چیقمیوب درسه چالشه‌جغم ـ سوزمی دیکله‌میوب اویون ایله مشغول اولورسه‌ك پشیمان اولورسك)

(صیغهٔ تعقیبیه)

صیغهٔ تعقیبیه ـ مصدرلردن ـ مثبت اولسون ، منفی

(طریق تعلمده جداً چالشمیوب مجالس عرفایه ملازمت ایدلمدکجه انسان کامل اولمق مشکلدر.)

(برشاکرد اویون ایله مشغول اولوب درسنه چالشمدیغی حالده آدم اوله‌ماز)

بو عباره‌لرده‌کی (قالدیروب ــ چالشمیوب ــ اولوب) صیغهٔ عطفیه‌لری (قالدیران ــ چالشمدقجه ــ اولدیغی) تقدیرنده‌در.

بعضاً صیغهٔ عطفیه‌نك مربوط اولدیغی کلمه منفی اولورده صیغهٔ عطفیه مثبت اولدیغی حالده منفی حکمنده بولنور؛

(تنبل اولوب اویون ایله وقت کچیرمه، درسه چالش)

ایشته بو عباره‌ده‌کی (اولوب) صیغه عطفیه‌سی مثبت اولدیغی حالده منفی حکمنده‌در. چونکه عباره (تنبل اولمه ــ اویون ایله وقت کچیرمه) تقدیرنده‌در.

— تنبیه —

صیغهٔ عطفیه‌نك مابعدنده افعال و کلمات مذکوره‌دن بر قاچ دانه‌سی بولنه‌بیلیر. صیغهٔ مذکوره بونلردن هر وقت برنجیسنه ربط اولنماز، بعضاً مقامه مناسب هانکیسی ایسه آکا مربوط اولور

(... نم ایچون اك موافق حرکت قطعیاً مقابله‌یه تصدی ایتمیوب اویله بر حکیمك بنی نصل مؤاخذه ایتمکده اولدیغنی کوره‌رك ممکن مرتبه حصه‌یاب انتباه اولمقدن عبارتدر.)

ایشته بو عباره‌ده‌کی (ایتمیوب) صیغهٔ عطفیه‌سی (ایتمکده اولدیغنی) تقدیرنده دکلدر، کوره‌رك حکمنده‌در. یعنی «ایتمیه‌رك» دیمکدر.

فعل مثبت اولورده صیغهٔ عطفیه منفی ، فعل منفی اولورده صیغهٔ عطفیه مثبت اوله‌بیلیر :

(فلانك اسمی ذکر اولنوب نره‌لی اولدیغی کوسترلمه‌مشدر .)

بو جمله‌ده فعل منفی اولدیغی حالده صیغهٔ عطفیه مثبت اوله‌رق ایراد ایدلمشــدر . عباره (فلانك اسمی ذکر اولنمش ونره‌لی اولدیغی کوسترلمه‌مشدر) تقدیرنده‌در .

برده تعقیب ایدن فعلك مثلا مفرد غائب اولمه‌ســیله صیغهٔ عطفیه‌نك‌ده مفرد غائب حکمنده بولنمه‌سی لازم کلز ، بعضاً فعل ، مفرد متکلم اولورده ــ سوق کلام اقتضاسنجه ــ صیغهٔ مذکوره مفرد غائب حکمنده بولنور :

(دنیاده نه قدر اکدار وار ایســه جمله‌سی باشمه اوشوب بی‌اختیار زقاقه فیرلادم .)

ایشته بو عباره‌ده‌کی (اوشوب) صیغهٔ عطفیه‌سی (اوشدی) تقدیرنده‌در .

فقط فعــل جمع اولوب ده صیغهٔ عطفیه‌نك مفرد حکمنده بولنمه‌سنه مساغ یوقدر .

صیغهٔ عطفیه ــ اسم فاعل ، اسم مفعول ، مصدر ، حال ترکیبی ایله صله ، ربط صیغه‌لرندن برینه مربوط اولورســه یا ایکیسی‌ده مثبت ، منفی ویا بری مثبت ، دیکری منفی اوله‌بیلیر .

بر قاچ مثال :

(خاندان عباسی شعبه‌سنی اورته‌دن قالدیروب ملوك عثمانیه‌یی خلیفهٔ انام ایدن سلطان سلیمدر .)

§

آخرینه ساکن ایسه حرکه‌لنه‌رك (وب)، متحرك ایسه (یوب) علاوه قیلنان کلمه‌یه دینور :

یازوب — اوقویوب

— اخطار —

بو صیغه کلامه حسن ویرمك ایچون قوللانیلوب بر فقره‌ده ایکیدن زیاده‌سی خوش کورلمز. حتی لزوم کورلدکجه برفقره‌ده بردن زیاده صیغهٔ عطفیه بولندرماملیدر.

صیغهٔ عطفیه ، افعال بسیطه ومرکبه‌دن ویا اسم فاعل اسم مفعول ، مصدر وحال ترکیبی ایله صله ، ربط صیغه‌لرندن برینه مربوط بولنور .

افعال بسیطه ومرکبه‌دن برینه مربوط بولنورسه او فعل هانکی زمانه دلالت ایدرسه بونده دخی او زمان اعتبار .

مثال :

— جاهللر سائقهٔجهالته موقع اعتباردن دوشوب هرکسك منفوری اولورلر .

ایشته بو جمله‌ده (دوشوب) صیغهٔ عطفیه‌سی مابعدنده کلن (اولورلر) فعلنك دلالت ایتدیکی زمانه دلالت ایدر . عباره (جاهللر سائقه جهالتله موقع اعتباردن دوشرلر وهر کسك منفوری اولورلر) تقدیرنده‌در .

هروقت فعل مثبت اولورسه صیغهٔ عطفیه‌نك ده مثبت، فعل منفی اولورسه صیغهٔ عطفیه‌نك‌ده منفی اولمسی اقتضا ایتمز . بعضاً

(ایسه) لفظیله مشتقاتی اکثریا وقوعی مشکوك اولان اموروده استعمال اولنور .

مثال :

ــ نصیحت دیکلرسه‌ك آدم اولورسین .

ایشته بوجمله‌ده نصیحتك دیکلنمه‌سی امر مشکوکدر.

§

تمرین ــ آشاغیده‌کی عباره‌لرده بولنان جملهٔ شرطیه‌لر ایله جملهٔ جزائیه‌لر تعیین اولنه‌جق وجمله ایله کلام بیننده‌کی فرق کوستریله‌جك :

(صاحب کمال اولورسه‌ك هر یرده رغبت کوررسین ــ کنجلکده چالشیر ایسه‌ك اختیارلقده راحت ایدرسك ــ یاز کلدیکی زمان صولره کیده‌لم ــ درسکه چالشمازسه‌ك بن ده سنی سومم ــ سن شاعر ایسه‌ك بن‌ده کاتبم ــ اوکلیر ایسه بن کیدرم)

§

﴿ صیغ ربطیه ﴾

لساننزده کلامی ربط و وصل ایتمك اوزره مستعمل برطاقم صیغه‌لر واردر . بونلر، (صیغ ربطیه) عنوانیله یاد اولنورلر. فاعله ، نائب فاعله نسبتلری معتبر اولمامقله برابر بعضاً مفعوله تعلق ایدرلر .

صیغ ربطیه ــ آلتی نوعدر : صیغهٔ عطفیه، صیغهٔ تعقیبیه، صیغهٔ ابتدائیه، صیغهٔ انتهائیه، صیغهٔ توقیتیه، صیغهٔ صله.

﴿ صیغهٔ عطفیه ﴾

صیغهٔ عطفیه ــ مصدرلردن ــ مثبت اولسون ، منفی اولسون ــ ادات مصدر حذف ایدلدکدن صکره قالان مادهٔ‌نك

مشغول اولورسه) و : (تحصيل كمالدن كرى قالير) تركيبلرينه جمله دينلديكى حالده كلام اطلاق اولنه‌ماز .

بو تركيبلرك برنجيسنه « جملهٔ شرطيه » ايكنجيسنه‌ده «جملهٔ جزائيه» تعبير اولنور .

— اخطار —

(ايسه ، ايسه‌لر ، ايسه‌ك ، ايسه‌كز ، ايسه‌م ، ايسه‌ك) لفظلرندن ويا بونلرك مخففلرندن بريله نهايت بولان جملهٔ شرطيه‌لر ، بعضاً شرط اداتى اولان « اكر» كلمه‌سيله مصدر بولنور :

(اكر بيوك آدم اولمق ايسترايسه‌ك اوقاتى تحصيل معارفه صرف ايت .)

ايشته بو مثالده « ايسه‌ك » لفظيله نهايت بولان جملهٔ شرطيه « اكر » اداتيله تصدير اولنمشدر.

(اكر) ك (كر) صورتنده تخفيفى . نظمه مخصوصدر ، نثرده يوريمز .

(وقت) ، (زمان) ، (ده) لفظلرندن بريله نهايت بولان تركيبلر ، بعضاً (جملهٔ شرطيه) اولورلر.

مثال :

— بهار كلديكى وقت سيره كيده‌لم .

ايشته بو كلام (بهار كلديكى وقت) جملهٔ شرطيه‌سيله (سيره كيده‌لم) جملهٔ جزائيه‌سندن تركب ايتمشدر.

بولنه‌رق استعمال ایدلمکده اولان کلمات عربیه ، یا صفتدر ، یا دکلدر.

صفت ایسه «حال»در. مثلا : (ماشیا کلدك) جمله‌سنده حال اولان « ماشیاً » لفظی یوریجی معناسنه کلن « ماشی » صفتندن یاپلمشدر.

بعضاً تأویل ایله اسملرده حال اولورلر. مثلا: (شفاهاً سویلوم] جمله‌سنده حال اولان «شفاهاً»، « مشافهاً » تأویلنده اوله‌رق بوجمله‌ده حال واقع اولمشدر.

صفت دکل ایسه یامصدر اولور، یا اسم.

مصدر ویااسم اولورسه «جه» تقدیر اولنه‌بیلدیکی صورتده «تمیز» اولور.

«جه» تقدیر اولنه‌میوب‌ده «ده» تقدیر اولنه‌بیلیرسه مفعول فیه، «ایچون» تقدیر اولنه‌بیلیرسه مفعول‌له اولور.

حال موقعنده بعضاً ده (بغیر حقٍ ــ من غیر تعمدٍ) کبی تعبیرات عربیه ایراد اولنور.

§

— جمله ایله کلام بیننده‌کی فرق —

هر جمله‌یه کلام دینمز، فقط هر کلامه جمله دینور.

مثلا: (الله بردر) ترکیبنه جمله دینلدیکی کبی کلام‌ده دینیلیر قفط:) بر چوجق اویون ایله مشغول اولورسه تحصیل کمالدن کری قالیر) عباره‌سنی تشکیل ایدن (برچوجق اویون ایله

صورتنده یازمق جائز دکلدر.

٥ — مصادر اصلیه‌نك آخرینه «سزین» علاوه اولنه‌رق تشکیل اولنور:

— صورمقسزین برشی اوکرنیله‌مز.

— کورمکسزین برشی دیه‌مم.

٦ — عربی تمیز کبی تشکیل اولنور:

— زید ضاحکاً کلدی.

— عمر وباکیاً کیتدی.

بو جمله‌لرده‌کی (ضاحکاً ـ باکیاً) قاعدهٔ عربیـه اوزره حالدر. «ضاحکاً» کوله‌رك، «باکیاً» آغلایه‌رق دیمکدر.

تمیزده جریان ایدن قواعد املا بونده‌ده بتمامها جاریدر.

§

تمرین — زیرده‌کی عباره‌لره حال اولوب اولمدیغی واولدیغی تقدیرده نه‌صورتله تشکیل ایدلدکلری بیان اولنه‌جق وذی‌الحالی کوستریله‌جك:

[اکید تنبیه اولنـدی — ویردیککز سوزه اعتماداً کلدم —پیغمبریمزك اثرینه اقتفاءً طالب رضای آلهی اولیورز — او مکه‌ده ایکن بن مدینه‌ده ایدم ـ قایغه بینه‌رك عزیمت‌ایتدی ـ تحصیلی معارفه‌سعی‌ایتمدیکك حالده آدم‌اوله‌مازسك ـ چالشمقسزین برشی اوکرنلمز ـ چالشه چالشه عربجه‌یی الده ایتدم.]

— تمه —

لساننزده منصوب ومنون اوله‌رق یعنی آخرنده ایکی‌اوستون

حالنك مفعول اليهنه (مبنی ـ بناءً) لفظلرندن بری الحاق اولنورسه حال اولور:

ـــ سن تنبل اولدیغنه مبنی آفرین آلەمیورسك.

ـــ هركس سنی چالشقان اولدیغنه بناءً سویيور.

هر ایکی صورتلەدەیاپیلان حاللر معنای تعطیلی متضمن اولور.

§

٤ ـــ بعض کلمەلرك آخرینه (ایکن) لفظی علاوه اولنەرق تشکیل اولنور:

ـــ او اوقور ایکن بن یازییور ایدم

ـــ بن مفتی ایکن او قاضی ایدی.

ـــ بن مکتبده ایکن او جامعده ایمش.

ـــ بن زنکین ایکن اوزوکورت ایدی.

ـــ او کاغدجی ایکن بن کتابجی ایدم.

ـــ او کلمکده ایکن بوکیدییوردی.

ـــ تنبیه ـــ

(ایکن)ك (ا، ی)سی حذف اولنەرق (کن) صورتنه قونور. فقط بوصورتده لاحق اولەجنی کلمەنك آخرنده حرف منفصلەدن بری بولنمسنه مشروطدر . مثلا (او کلیر ایکن بن کیدییوردم) جملەسندەکی «کلیر ایکن» ، «کلیر کن» صورتنه قونەبیلیر. بویله اولمازسه «ایکن»ك تخفیفی تجویز اولنماز.

مثلا: «کاتب ایکن» یرنده «کاتبکن» دیمك ویا «کاتب کن»

— احمد افندی رسمده چیزه بوزه خیلی مهارت کسب ایتدی). (چیزه بوزه) . (چیزه‌رق و بوزه‌رق) تقدیرنده‌در. بعضاً ده (چیزه‌رك، بوزه‌رق) صورتنده استعمال اولنور.

هرایکی صورتده‌ده ادات عطف اولان «و» حذف ایدیلیر. اثباتی شیوهٔ لشانه مغایردر. یعنی (دوشه قالقه) یاخود (دوشه‌رك قالقه‌رق) دینیلیرده (دوشه وقالقه) یاخود (دوشه‌رك وقالقه‌رق) دینلمز.)

§

٢ — عدد اصلیلر ایله اسما وصفاتدن بعضلری مکرر ذکر اولنه‌رق تشکیل اولنور:

— افندیلر! بر بر کلیکز.

— چوجقلر کومه کومه اوطورمشلر.

— بوزمه شاشقین شاشقین نه باقیورسك.

§

٣ — ماضئ شهودینك جمع متکلمندن یاپیلان «صیغهٔ صله» نك آخرینه (حالده) لفظی علاوه اولنه‌رق تشکیل اولنور:

— برشاکرد چالشمدیغی حالده نصل صنف کچه‌بیلیر؟

«چالشمدیغی»، ماضئ شهودینك جمع متکلمندن اصاغه ایدلمش بر صیغهٔ صله‌در . بوکا (حالده) لفظی الحاق اولنه‌رق حال یاپلمشدر.

بعضاً (حالده) مقامنده (تقدیرده صنفدن دونرسك.

برده صیغهٔ صله‌نك مفعول الیهیله مصدر تخفیفنك مضاف

— عمر کوله‌رك کلیور.
— بن خرسزی قاچرکن کوردم.
بو جمله‌لرده‌کی (کوله‌رك ـ قاچارکن) حالدر. (کوله‌رك) لفظی فاعل اولان «عمرك»، (قاچارکن) لفظی‌ده مفعول اولان «خرسزی»ـك هیئتی کوستریور.
شونی‌ده بیلملی‌که: حال، کیمك هیئتنی کوستریورسه آکا (ذی الحال) تعبیر اولنور. بوتقدیرجه برنجی مثالدر (عمر)، ایکنجی مثالده‌ده (خرسزی) ذی الحال اولمش اولور.

— تنبیه —

لسانمزده «حال» بش صورتله تشکیل اولنور:
١ — فعل التزامینك مفرد غائبه، خفیفلرده (رك) . ثقیللرده (رق) الحاقیله یاپیلیر:
— عمر، بو یازی‌یی اوزنه‌رك یازمش.
— زید، کتابه باقه‌رق اویویه قالمش.
ایشته (اوزنه‌رك ـ باقه‌رق لفظلری بو وجهه ایله تشکل ایتمشلردر. بوصورتله یاپیلان صیغه‌لره (حال ترکیبی) دینور.
فعل التزامینك مفرد غائبی عیناً تکرار اولنورسه حال اولور:
— زید، چالشه چالشه صنفك برنجیسی اولدی .
ایشته بو جمله‌ده « زید » ك هیئتی اولان (چالشه چالشه) لفظی حالدر.

— تنبیه —

بعضاً بویله «حال» واقع اولان لفظلر بر برینك عینی اولماز

اکر تمیز یاپیله‌جق کلمه‌نك آخرنده تاء اصلیه وارسه شکلی بوزلمقسزین برالف علاوه اولنه‌رق اوزرینه ایکی اوستون وضع ایدیلیر:

— بو آکا نباتاً فائقدر:

کلمه‌نك آخرنده تا، اصلی اولمیوب‌ده زائد اولورسه تمیز حالنده ـ ایستر هاء رسمیه شکلنده بولنسون، ایسترسه تاء طویله‌یه تبدیل ایدلمش اولسون ـ اصلنه ارجاع اولنه‌رق اوزرینه ایکی اوستون قونور:

— بو عباره قاعدةً بوزوقدر.

— بو سوز حکمةً مردوددر.

بو جمله‌لرده‌کی (قاعدةً حکمةً) لفظلری تمیزدر . بونلر (قاعده ـ حکمت) کلمه‌لرندن یاپلمشلردر. ایشته مذکور کلمه‌لرك آخرنده تاء زائده‌دن بوزلمه هاء رسمیهٔ ایله تاء طویله واردر .

§

تمرین — عبارهٔ آتیه‌ده‌کی تمیزلر تعیین اولنه‌جق و هانکی قاعده ایله ایلدقلری کوستریله‌جك:

(بو نفر جرأةً اوته‌کنه فائقدر ـ بدايةً اقامهٔ دعوی ایلدی ـ احمد افندی اخلاق جهتیله اقراننه ترجیح اولنور ـ بو افندی دراتجه شایان ستایشدر.)

﴿ حال ﴾

حال — فاعلك ویا مفعولك هیئتی کوسترن لفظه دینور .

جهتله نادر الاقراندر.) دینلسه معنایه خلل کلمدیکندن ادات تمیزدر . فقط (عمر افندی عربجه پك آز بیلیر .) جمله‌سنده‌کی «جه»، «جهتله» لفظنه تبدیل ایدیله‌مز، ایدیله‌جك اولسه بر معنی چیقماز . چونکه « عربجه »ده‌کی «جه» ادات نسبتدر.

﴿ اسلوب عربی اوزره تمیز ﴾

اسلوب عربی اوزره تمیز — عربی اسملرله مصدرلرك آخرینه برالف واوزرینه ایکی اوستون قونه‌رق تشکیل اولنور

— احمد افندی، بنده‌کزدن سناً بیوکدر .

— محمد افندی علماً دکل اخلاقاً اقرارینه ترجیح اولنور ، ایشته بو جمله‌لرده‌کی (سناً ـ علماً ـ اخلاقاً) لفظلری تمیزدر . بونلر (سن جهتله ـ علم جهتیله ـ اخلاق جهتیله) دیمکدر:

— تنبیه —

اسلوب عربی اوزره تمیز اوله‌جق کلمانك آخرنده الف مقصوره وارسه ـ هیئتی بوزلمیه‌رق ـ اوزرینه یالکز ایکی اوستون وضع اولنور:

— بو آندن معنیً کوزلدر.

اکر آخرنده الف ممدوده وارسه، محذوف اولان همزه‌سی اعاده اولنه‌رق اوزرینه ایکی اوستون قونور:

— استشفاءً بر آز زمزم شریف ایچدی.

بکه معلومات جهتندن فائق اولدیغنی کوستریور. یالکز: (احمد افندی محمد بکه فائقدر) دینلمش اولسه احمد افندینك محمد بکه نه جهتدن فائق اولدیغی آکلاشیله‌میوب قاپالی قالیردی. ایشته بو ابهامی یعنی قاپالی قالشی ازا ایچون جمله‌ٔ مذکوره‌ده «معلوماتجه» قیدینك اتیانینه لزوم کورلمشدر.

لسانمزده تمیز اسلوب ترکی، اسلوب عربی اولمق اوزره

(اسلوب ترکی اوزره تمیز)

اسلوب ترکی اوزره تمیز ـ اسملرله اسم حکمنده اولان بعض کلمه‌لرك آخرینه «جه» ویا «جهتله» لفظی علاوه اولنه‌رق تشکیل اولنور:

ــ عبدالله افندی. مصطفی بکدن سنجه بیوکدر.

ــ نوری افندی ذکاوت جهتیله نادر الامثالدر.

ــ اخطار ــ

اسملرله اسم حکمنده‌کی کلمه‌لره لاحق اولان « جه » ادات تمیز اولدیغی کبی «نسبت» اداتی‌ده اولور.

ادات تمیز اولان «جه»یی، ادات نسبت اولان « جه » دن فرق ایتمك ایچون « جهتله » لفظنه تبدیل ایتمك کفایت ایدر. مثلا: (احمد افندی درایتجه نادر الاقراندر)، جمله‌سنده‌کی « جه » ، «جهتله» لفظنه تبدیل ایدیله‌رك (احمد افندی درایت

يدرمكدن يدرتمك } كبی
اوقومقدن اوقوتدرمق }

بونلر واسطه‌نك تعدّدينی اشعار ايدرلر .

(آزمق ـ آقمق ـ ايچمك ـ اوچمق ـ ياتمق ـ بيتمك ـ پيشمك ـ چيقمق ـ چوكمك ـ دوشمك ـ شاشمق ـ شيشمك ـ طاشمق ـ طويمق ـ قويمق ـ قاچمق ـ كچمك ـ كوچمك ـ كورمك ـ ياتمق) مصدرلرينك متعديلری قاعده‌نك خلافنه اوله‌رق : (آزيتمق ـ آقتمق ـ ايچيرمك ـ اوچورمق ـ باتيرمق ـ بيتيرمك ـ پيشيرمك ـ ـ چيقارمق ـ چوكرمك ـ دوشورمك ـ شاشيرمق ـ شيشيرمك ـ طاشيرمغی ـ طويورمق ـ قوپارمق ـ قاچيرمق ـ كچيرمك ـ كوچور ـ كوسترمك ياتيرمق) صورتنده كلير .

— تنبيه —

متعديلر ، يالكز مفعول به صريحه تعلق ايتميوب بعضاً هم مفعول به صريحه ، هم ده مفعول به غير صريحه تعلق ايدر .

∴

(تمييز)

تمييز ـ ذاتده ياخود نسبتده اولان ابهامی قالديروب تفسير ايدن لفظه دينور .

مثلا : (احمد افندی محمد بكه معلوماتجه فائقدر .)

جمله‌سنده‌كی (معلوماتجه) لفظی تمييز اولوب احمد افنديك محمد

بیلمکدن ، بیلدیرمك
یازمقدن ، یازدرمق
سویلمکدن، سویلتمك
اوقومقدن ، اوقوتمق
کبی

— اخطار —

مثلا : (برادری حجازه‌کوندردم .) ترکیبی بر جملهٔ فعلیه‌در. ایشته بوجمله‌ده متعدی اولان « کوندردم » فعلی هم مفعول‌به صریح ، هم مفعول به غیر صریح آلمشدر . فعل مذکورك مفعول‌به صریحی « برادری » غیر صریحی‌ده «حجازه» لفظیدر .

یالکز مفعول‌به صریح الان فعللره (متعدیٔ ناقص) ، هم مفعول‌به صریح ، هم‌ده مفعول‌به غیر صریح آلان فعللره‌ده (متعدیٔ کامل) دینور .

ثلاثی ، رباعی خماسیلرده ادات مصدرك ماقبلی « ر » دن باشقه حرف ساکن ایسه « در » ساکن اولوب‌ده « ر » ویا متحرك ایسه « ت » علاوه قلنیر :

(ایناتمق) دن (ایناندرمق)
(ایمرنمك)دن (ایمرندرمك)
(شیمارمق) دن (شیمارتمق)
(قورتار) دن (قورتارتمق)

« در » ایله متعدی یاپیلان مصدرلره « ت » ، « ت » ایله متعدی یاپیلان مصدرلره‌ده « در » علاوه اولنه‌رق بر قات دها متعدی یاپیلیر .

کلمه‌سی فاعل ، (بارداغی) لفظی مفعول به ، (قیردی) ده فعلدر . بو جمله‌ده (قیردی) فعلی ، متعدی اولدیغندن مفعول به اقتضا ایتمشدر . چونکه فاعلدن صادر اولان قیرمقلق فعلی کندی نفسنده قالمیور ، (بارداغی) لفظنه تعلق ایدییور .

— تنبیه —

متعدی ایکی قسمدر : سماعی قیاسی .

۱ — متعدیٔ سماعی ـ بر ادات واسطه‌سیله یاپلمیوب اصلنده متعدی اولان کلمه‌لردر .

۲ — متعدیٔ قیاسی ـ برادات واسطه‌سیله متعدی یاپیلان کلمه‌لردر .

ترکجه‌ده ادات تعدیه (در — ت) کلمه‌لریدر .

ترکجه مصدرلر ، مادهٔ اصلیه‌لرینك اوقونشلری اعتباریله بش قسمدر : فرادی ، ثنائی ، ثلاثی ، رباعی ، خماسی .

مادیه اصلیه‌سی اوقونشده بر حرفلی اولانلره فرادی ، ایکی حرفلی اولانلره ثنائی ، اوچ حرفلی اولانلره ثلاثی ، درت حرفلی اولانلره رباعی ، بش حرفلی اولانلره خماسی تعبیراولنور.

فرادیلر (در) ایله متعدی یاپیلیر :

دیمکدن ، دیدرمك } کبی
یمکدن ، یدرمك }

ثنائیلرده ادات مصدرك ماقبلی ساکن ایسه « د » متحرك ایسه « ت » علاوه اولنور :

﴿ لازم — متعدی ﴾

مسند اولان « فعل » بعضاً لازم ، بعضاً ده متعدی اولور .

﴿ لازم ﴾

مصدرك معناسی فاعلك برحالی اولوب مفعول به اقتضا ایتمزسه اومصدر وآندن اخذ اولنان فعللره لازم دینور .

مثلا : (چوجق اویودی) جمله‌سنده « چوجق » کلمه‌سی فاعل ، « اویودی » کلمه‌سی ده فعلدر . بوجمله‌ده « اویودی » فعلی لازم اولدیغندن مفعول به اقتضا ایتمه‌مشدر . چونکه فاعلدن صادر اولان اویومقلق حالی کندی نفسنده قالیور ، باشقه‌سنه تجاوز ایتمیور .

— تنبیه —

بعض لازملر ، مفعول به غیرصریح آلیرلر .

مثلا : (چوجقلر آغاجه چیقمشلر .) ترکیبی برجمله‌در . بوجمله‌ده (چوجقلر) کلمه‌سی فاعل ، (آغاج) لفظی مفعول الیه (چیقمشلر) ده فعلدر .

ایشته (چیقمشلر) کلمه‌سی لازم ایسه‌ده مفعول الیه اولان (آغاجه) لفظنه تعلق ایتمشدر .

﴿ متعدی ﴾

مصدرك معناسی فاعلك برایشی اولوب مفعول به اقتضا ایدرسه اومصدر وآندن مشتق اولان فعللره متعدی دینور .

مثلا : (اوشاق بارداغی قیردی .) جمله‌سنده (اوشاق)

برایکی مثال :

« موافقدر ینه البت مزاجه شیوهٔ حکمت »

« طبیبك اولسه‌ده کذبی مریضك صحتن سویلر »

§

« حسب حالك ایتمه هر دانادانه عرض »

برنجی مثالده (صحتن) لفظی مضافك مفعول‌به حالیدر . اصلی « صحتنی » اولوب ضرورت‌وزن‌ایچون علامت‌مفعول اولان « ی » حذف اولنه‌رق « صحتن » صورتنه قونمشدر :

ایکنجی مثالده‌ده « حالك » مضافك مفعول‌به حالیدر ، بونك‌ده اصلی « حالکی » اولوب ضروت وزن ایچون علامت مفعول حذف اولنه‌رق « حالك » صورتنه قونمشدر :

اوللری نثرده‌ده مضافك مفعول‌به حالندن علامت مفعول حذف اولنورمش ، شمدی بوصورت قطعیاً جائز دکلدر .

مفعول بهه ، مفول‌به صریح ، ماعداسنه‌ده مفعول‌به غیر صریح نامی ویریلیر .

§

تمرین — آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولنان‌مفعوللر کوستریله‌جك .

(هرکسك قدری همتنه کوره اولور — هرکس اکدیکنی بیچر — آشنانك جوری‌نك بیکانه‌نك رعایتندن اولادر — ادبی اولمیان صحبت ایتمکه لایق دکلدر — اشرا ایله دوشوب قالقان ایبلك کورمز — هنرلی شاکردك استادینه نازی کچر — کیجه یاتاغمده دخی کمالدن خالی قالمام ، دیباده‌کی صورت بکا سکوت درسی ویرر — کسلمش دال بهاره التفات ایتمز)

ـ سوزیکزه امنیت اولنور .

ـ سمتمزدن خشنودز .

ایشـته بومثاللرده (پدرمی ـ سوزیکزه ـ سمتمزدن) لفظلری مضافك مفعول حاللریدر . پدرمی مفعول به . سوزیکزه مفعول الیه ، سمتمزدن مفعول عنهدر .

مضاف الیهی اسم ویاضمیر غائب اولان مضافلرك مفعول به . مفعول الیه ، مفعول فیه ، مفعول عنه حاللری برجـه آتی تشکیل اولنور .

آخرنده ضمیر اضافی اولان « ی » حذف اولنه‌رق یرینه بر « ن » کتیرلدکدن صکره اسـملر کبی مفعول بهده « ی » ، مفعول الیهده « ه » علامتلریله مفعول فیهـده « ده » ، مفعول عنهده « دن » کلمه‌لری الحاق اولنور .

برر مثال :

(پدر ومادریکك نصـیحتنی طوت ـ آنلرك امرلرینـه اطاعت ایله ـ الله یولنده بولون ـ خواجه افندینك سـوزندن چیقمه)

اسملرك مفعول له ، مفعول معه حاللرنده جریان ایدن قاعده مضافلرده بعینه جاریدر .

(مهمه)

نظمده مضـافلرك مفعول به حالندن علامت مفعول اولان « ی » بعضاً حذف اولنور .

مصدر ثقيللرده « له » ادات تعليل اولديغی زمان قاف غينه تبديل ايديلير .

ـ احمد افنديڭ بوبابده‌كی فكری طوغری اولمغله شايان آفريندر .

ادات تعليل اولان « ايله » ايله « له » نڭ لاحق اولديغی كلمه‌يه « مفعول‌له » دينور .

— مهمه —

مصــدر ايله اسم فاعل ، اسم مفعول ، صفت مشــبهه‌نڭ فاعله ، نائب‌فاعله نسبتلری يوقسه‌ده بعضاً فعللر كبی مفعول آليرلر .

برر مثال :

ـ والدينی اينجيتمه‌مك واجبدر .

ـ هر سوزه قاريشان ابدالدر .

ـ مكتبده اوقونان كتابلر پك منتظمدر .

ـ انسان ايچون اڭ كوزل مسلك ، تحصيلدر .

ايشــته بومثاللرده (اينجيتمه‌مك) مصدر ، (قاريشــان) اسم فاعل ، (اوقونان) اسم مفعول ، (كوزل) صفت مشابهه اولديغندن (والدينی ـ ســوزه ـ مكتبده ـ انســان ايچون) مفعوللرينه تعلق ايلمشلردر .

مضاف‌اليهی مخاطب ، متكلم ضميری اولان مضافلر ، طبقی اسملر كبی مفعول اولورلر :

ـ پدرمی سودم .

« ی » دن ماعدا حرف مد ، حروف املادن بریله ویاهاء رسمیه ایله نهایت بولای کلمه یه الحاق ایدیله جك « ایله » ، تخفیف اولنه ماز .

کلمه نك آخرنده حروف مددن ویا حروف املادن « ی » بولنان کلمه لره « ایله » اداتی ایکی صورتله ده الحاق اولنه بیلیر :

کمی ایله ــ کمیله

مفتی ایله ــ مفتیله

دستی ایله ــ دستیله

فقط اواخرنده « ی » ویا « سی » بولنان مضافلره « له » صورتنده الحاق اولنور . مثلا : (پدری ایله ، عمجه سی ایله) دیمك جائز ایسه ده (پدریله ، عمجه سیله) دینلمك اولادر .

« ایله » نظمه مخصوص اولمق اوزره صوك حرکه سی مفتوح اولان کلماته « یله » صورتنده ده لاحق اولور :

« یارب نه مطیه یله کزر قالب عالم »

« لا »

مقارنت اداتی اولان « ایله » یه بعضاً تأکید ایچون « برابر » لفظ فارسیسی علاوه اولنور :

ــ محمد افندی ذکی اولمقله برابر چالشقانده ایدی .

« له » بعضاً مقارنت ، وساطت ، تعلیل اداتی اوله رق مصدر اصلیلره لاحق اولور .

مصدر اصلی یه لاحق اولان « له » ادات وساطت اولورسه « برابر » لفظی علاوه ایدیله من .

— اخطار —

(چونکه) بعضاً ادات توقیت اوله‌رق « مادامکه » موقعنده استعمال اولنور وسوز باشنده بولنور :

ـ چونکه آدم اولمق ایستیورسکز ، نیچون مکتبدن قاچیورسکز ؟

﴿ مفعول معه ﴾

مفعول معه ـ آخرینه (ایله) اداتی علاوه قیلنسان کلمه‌یه دینور . مثلا : (هر ایش سعی ایله بیتر) جمله‌سنده‌کی (ایله) اداتنك لاحق اولدیغی (سعی) کلمه‌سی مفعول معه‌در .

— مهمه —

« ایله » : (مقارنت ـ وساطت ـ وتعلیل) اداتیدر .

ایکی شیئی بر برینه مقارن کوستررسه ادات مقارنت اولور :

جهانه عبرت ایله نظر قیل .

برشیئه دیکرشیئی واسطه کوستررسه ادات وساطت اولور :

بوحال قلم‌ایله توصیف اولنه‌ماز .

برشیئی دیکر شیئه سبب کوستررسه ادات تعلیل اولور :

کوکل ، بی تابیٔ فراق ایله آه ایتمز اولدی .

— اخطار —

بعضاً « ایله » تخفیف اولنه‌رق « له » صورتنه قونور :

— یالکز سوزله ایش بیتمز .

« ایله » نك بوصورتله تخفیفنده قاعدهٔ آتیه‌یه رعایت ایدلمك لازمه‌دندر :

برده « ایچون » آخرنده حرف مد ، حروف املان بری ویاهاء رسمیه اولمیان کلمه‌لرده تخفیف اولنه‌رق « چون » صورتنه قونور . بوصورت نظمه وحالت اضافته مخصوصدر .

کلمه‌نك آخرنده « ی » دن ماعدا حروف مد ، حروف املادن بری بولنور ویاهاء رسمیه اولورسه « ایچون تخفیف اولنه‌ماز .

— تتمه —

لساننزده مستعمل (لسبب ـ لغرض ـ لحکمة ـ لمصلحة ـ لله ورسوله) کبی بعض تعبیرات عربیه‌ده‌کی لام مکسوره « ایچون » معاسنه ادات تعلیلدر . لام مذکوریه بعضاً « اجل » کلمه‌سی الحاق اولنور :

لاجل المصلحة

لاجل الامتحان

لاجل الزیارة

فارسیده ادات تعلیل اولان « برای » کلمه‌سی‌ده لساننزده استعمال اولنور :

(برای مصلحت ـ برای خاطر ـ برای تجربه)

« چونکه ـ زیرا » کلمه‌لری‌ده ادات تعلیلدر . برحکمك علتنی بیان ایچون سوق اولنان جمله‌لره ادخال اولنورلر :

ـ خواجه افندی سنی سومیور . چونکه درسه چالشمیورسك .

ـ چالشمقدن کری طورماملی ، زیرا ترقی چالشمقله اولور .

برقاچ مثال دها:

— احمد افندی بروسه‌دن کلمش

— بوصباح اودن برده چیقدم

— دون روزکاردن پنجره آچه‌مدق

— بو کتابدن چوق استفاده ایتدم

مفعول منه، «مفعول عنه»ده اطلاق اولنور.

— تنبیه —

«دن» اداتنك فارسیده مقابلی «از»، عربیده «من ـ عن» کلمه‌لریدر. لسانمزده بو کلمه‌لر بعض تعبیراتده مستعملدر:

برر مثال:

— ازدل وجان سزی سورم.

— احمد افندی من جهة بنی اضرار ایتدی.

— محمد افندی بوسوزی عن جهل سویلدی.

— مفعول له —

مفعول له — آخرینه «ایچون» اداتی علاوه اولنان کلمه‌یه دینور.

مثلا: (بونی برادر ایچون آلدم) جمله‌سنده‌کی «ایچون» ادات تعلیلنك لاحق اولدیغی «برادر» کلمه‌سی «مفعول‌له» در.

— مهمه —

ایچون ـ نظمه مخصوص اولمق اوزره ـ آخرنده «ی» حرل املاسی بولنان کلماته تخفیف اولنه‌رق «چون» صورتنده‌ده الحاق اولنور:

(ییل ـ آی ـ کون) کبی ازمنه اسملرینه (ظرف زمان)، (مکتب ـ او ـ اوطه) کبی امکنه اسملرینه‌ده (ظرف مکان) اطلاق اولنور.

(ده) اداتی بویله ازمنه وامکنه اسملرینه لاحق اوله‌بیله‌جکی کبی بونلردن معدود اولمیان کلمه‌لره‌ده لاحق اوله‌بیلیر. بعضاً ظرف زمانلردن (ده) اداتی حذف ایدیلیر.

— بو کون امتحان اوله‌جغم.

بو جمله‌ده (کون) کلمه‌سی ظرف زماندر. آخرنده‌کی (ده) حذف اولنمشدر. اعاده‌سی جائزدکلدر. (بوکون امتحان اوله‌جغم) مقامنده (بو کونده امتحان اوله‌جغم) دینیله‌مز.

بعضاً ده ظرف زمانلردن (ده) اداتنك حذفی جائز اولماز. مثلا: (بویله برکونده نصل شاد اولمیایم) موقعنده (بویله برکون نصل شاد اولمیه‌یم) دینیله‌مز.

(فی ـ در ـ اندر) ادات ظرفلرینـك داخل اولدقلری کلمه‌لره مفعول فیه دینیله‌جکی کبی (ظرف)ده تعبیر اولنور:

آخرنده ایکی اوستون بولنان: (ظاهراً ـ باطناً) کبی بعض تعبیرات عربیه‌ده (مفعول فیه) اوله‌رق قوللانیلیر.

مفعول منه

مفعول منه — آخرینه (دن) اداتی علاوه قیلنان کلمه‌یه دینور. مثلا: (بوسنه مکتبدن برنجی اوله‌رق چیقدم) جمله‌سنده‌کی (مکتبدن) لفظی مفعول منهدر.

(کتابه باقدم ـ مکه‌یه کیتدم)

برنجی جمله‌ده «باقدم» فعلنك مفعول الیهی اولان « کتاب » کلمه‌سنك آخرینه ساکن اولدیغی ایچون مفتوح قیلنه‌رق بر « ه » یازلمش، ایکینجی جمله‌ده‌ده « کیتدم » فعلنك مفعول الیهی اولان « مکه » کلمه‌سنك آخرینه متحرك اولدیغی ایچون «یه» علاوه قیلنمشدر :

(درسه چالش ـ حقه‌یه مرکب قوی ـ خواجه افندی‌یه رعایت ایلیك ـ والده‌یه اطاعت ایتملی)

— تنبیه —

بر کلمه‌نك «مفعول الیه» اولدیغنی آکلامق ایچون (کیمه ـ نه‌یه) سؤاللرندن برینی ایراد ایتمك کافیدر .

مفعول الیه اولان لفظ بو سؤاللردن برینه جواب اولور . ایشته (پدره راست کلدم) جمله‌سنده مفعول الیه اولان (پدره) لفظی (کیمه) ، (هوایه کوکندم) جمله‌سنده مفعول الیه اولان (هوایه) لفظی‌ده (نه‌یه) سؤالنه جواب اولیور :

راست کلدم، کیمه؟ پدره. کوکندم، نه‌یه؟ هوایه.

— مفعول فیه —

مفعول فیه — آخرینه (ده) ادات ظرفی علاوه اولنان کلمه‌یه‌دینور. مثلا: (چالشقان طلبه‌مکتبده صیقلماز.) جمله‌سنده‌کی (مکتبده) لفظی بمفعول فیه‌در.

— مهمه —

جملەسندە مفعول بە اولان (محمدی) لفظی (کیمی)، (مکتوبی کوندردم) جملەسندەدە مفعول بە اولان (مکتوبی) لفظی (نەیی) سؤالە جواب اولیور: کوردم، کیمی؟ محمدی. کوندردم، نەیی؟ مکتوبی.

مفعول بهدن بعضاً علامت مفعول حذف اولنور:

(کتاب اوقودم ـ یازی یازدم) فعللری متعدیدر. هر متعدینك بر مفعول بهی اولور. «اوقودم» فعلنك مفعول بهی «کتاب» کلمەسی، «یازدم» فعلنك مفعول بهیدە «یازی» کلمەسیدر. مفعول بە اولان (کتاب ـ یازی) کلمەلرندن علامت مفعول حذف ایدلمشدر. بو جملەلر: (کتابی اوقودم ـ یازی‌یی یازدم) تقدیرندەدر.

مفعول بهدن علامت مفعولك حذفی نکرەلرە مخصوصدر. (کتاب اوقودم ـ یازی یازدم) جملەلرندە «مفعول بە» اولان (کتاب ـ یازی) لفظلری نکرە اولدقلرندن آخرلرندەکی علامت مفعول حذف اولنمشدر.

بر قاچ مثال دها:

(صو ایچدم ـ مثل دیکلیور ـ اوزوم یدم ـ اوروج طوتەجغم)

— مفعول الیە —

مفعول الیە — آخرینە ساکن ایسە مفتوح قیلنەرق علامت اولمق اوزرە «ە»، متحرك ایسە «یە» علاوە اولنان کلمەیە دینور.

— متعلقات فعل —

متعلقات فعل ـ فعللری بر رصورتله تقییدایدن مفعوللردر.

﴿ مفعول ﴾

مفعول — آلتی نوعدر : مفعول به، مفعول الیه، مفعول فیه، مفعول منه، مفعول له، مفعول معه .

— مفعول به —

مفعول به ـ آخرینه ساکن ایسه مکسور قیلنه‌رق علامت اولمق اوزره (ی)، متحرك ایسه (یی) علاوه‌اولنان کلمه‌یه‌دینور. مثلا: (بو سنه نحوی بیتره‌جکز) جمله‌سنده (بیتره‌جکز) فعلنك مفعول بهی اولان (نحو) کلمه‌سنك آخرینه ساکن اولدیغی‌ایچون مکسور قلنه‌رق علامت اولمق اوزره بر (ی) یازلمش و (شو لوحه‌یی برادرم یازدی) جمله‌سنده‌ده (یازدی) فعلنك مفعول بهی اولان (لوحه) کلمه‌سنك آخرینه متحرك اولدیغی ایچون(یی) قیلنمشدر.

برقاچ مثال :

(کتابی ویریکز ـ اوغلم! دستی‌یی طولدر ـ بو خانه‌یی بن آلدم ـ صوبایی یاقك)

— تنبیه —

بر کلمه‌نك (مفعول به) اولدیغنی آکلامق ایچون (کیمی ـ نه‌یی) سواللرندن برینی ایراد ایتمك کافیدر (مفعول به) اولان لفظ بو سؤاللردن برینه جواب اولور. ایشته (محمدی کوردم)

عربیده نکره علامتی ایکی اسره‌در که کلمه‌نك آخرینه وضع اولنور .

لغرضٍ = بر غرض ایچون
لنکتةٍ = بر نکته ایچون

بر صفتله توصیف اولنان اسم جنسلر تخصیص کسب ایدرلر. بونلره (نکرهٔ مخصصه) تعبیر اولنور. مثلا : (تربیه‌لی چوجق سویلیر.) جمله‌سنده‌کی (چوجق) کلمه‌سنه ــ تربیه‌لی صفتیله تخصص کسب ایتدیکندن ــ نکرهٔ مخصصه دینور.

§

تمرین ـــ آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولنان معرفه‌لر ایله نکره‌لر تعیین اولنه‌جق:

(عالم آدم شایان حرمتدر ــ احمد بکك مخدومی پك چالشقاندر ــ بنده‌کز آکا برشی سویلمدم ــ اوباغچه پك کوزلدر ــ بو چوجق پك تربیه‌لیدر ــ استانبول دارالعرفاندر.)

فاعل، نائب فاعل ایله فعله ، مبتدا ، خبر ایله رابطه‌یه (ارکان اصلیه‌یه دنیلیر.)

بونلر ــ یرینه کوره ــ بر طاقم قیدلر ایله تقیید اولنورلر. برجمله‌ده قید نه قدر چوق اولورسه فائده‌سی اوقدر اتم اولور. قیود مذکوره‌یه «متممات جمله» دینور .

❁ متممات جمله ❁

متممات جمله ــ اوچدر : متعلقات فعل ، تمییز ، حال .

مثلا: [علی] معرفـه‌در. برذات معینك علمیدر. بو کلمـه، تلفظ اولندیغی زمان متکلم ایله مخاطب بیننده معلوم اولور.

اسم‌خاصلر معرفه‌در. یعنی کبی ضمیر شخصیلر، اسم‌اشارتلر لام تعریفلی کلمه‌لر ایله منادالرده معرفه‌در.

اسم جنسلرك اولنه [او] کلمه‌سی ویا [معهود] لفظی علاوه اولنه‌جق اولورسه معرفه اولور:

[او قلمی کتیر! ـ معهود او صاتلدیمی؟]

بو جمله‌لرده‌کی [قلم ـ او] کلمـه‌لری اسم جنس اولدقلری حالده [او ـ معهود] لفظلریله مصدر بولندقلرندن تعریف کسب ایتمشلردر.

بعضاً (او) موقعنده (اول) استعمال اولنور.

اسم جنسلر، برده معرفه‌یه اضافتله تعریف کسب ایدرلر.

مثلا: (احمدك پدری عاقلدر.) جمله‌سنده‌کی (پدر) کلمه‌سی اسم جنس اولدیغی حالده معرفه اولان (احمد) کلمه‌سنه اضافتله تعریف کسب ایتمشدر. یعنی معرفه اولمشدر.

﴿ نکره ﴾

نکره ـ برشیء غیر معینه وضع اولنان کلمه‌یه دینور.

مثلا: (ارکك) کلمه‌سی نکردر. بو کلمه عقلادی ذکورك هر فردینه اطلاق اولنه‌بیلدیکندن غیر معیندر.

لساننمزده نکره اداتی (بر) کلمه‌سیدر.

کلمه‌نك اولنه (او) کتیریلنجـه معرفه اولدیغی کبی (بر) کتیریلنجه‌ده نکره اولور.

[ای شیخ ـ ای شیخ الشیوخ]، [ای مرد ـ ای مرد نیکبخت]، [ای قومشو ـ ای قومشونك سوکیلیسی]

«ای» اکثریا حذف اولنور :

افندی! درسکه چالش .

اوغلم! سوزمی دیکلرسه‌ك آدم اولورسك.

[افندی ـ اوغلم] لفظلری منادی اولوب ادات ندالری حذف اولنمشدر. بونلر [ای افندی! ـ ای اوغلم] تقدیرنده‌در.

[ای] کبی [هی] ده عربی ، فارسی ، ترکی کلمات وترکیباته داخل اوله‌بیلیرسه‌ده اوله [به] علاوه اولنه‌رق اکثریا مقام تحقیرده استعمال اولنور :

به هی احمق! ـ به‌هی جاهل!

[یا] ادات نداسی یالکز عربی کلمات وترکیباته داخل اولور:

یانبی ـ یا نبی الرحمه

[ایا] کلمه‌سی ایسه لسانمزده ترکیبات فارسیه‌ده مستعملدر:

ایا پادشاه جهان

بو صورت نظمه مخصوص کبیدر.

فارسینك ادات نداسی اولان [ا] ده لسانمزده بعضاً قوللانلیر.

پادشاه ـ خدایا

(معرفه)

معرفه ـــ برشیٔ معینه وضع اولنان کلمه‌یه دینور .

روزکار کسلدی ــ یاغمور یاغیور ــ هوا سیسلندی ــ اوزوملر قارارد ی ــ یمك پیشیور ــ جامعه کیده‌لم ــ بورایه کل ــ سوز دیکلیك ــ درسمزی بللیه‌لم ــ دون بزه کلشسکز ــ صنفك برنجیسی اولمق ایسته‌ین درسه چالیشیر ــ وقتنی اویون‌ایله کچیرن پشیمان اولور)

— اخطار —

مبتدا ایله فاعل، نائب فاعله [مسندالیه] خبر ایله فعلـه‌ده [مسند] تعبیر اولنور:

— الله ، کریمدر .

— خواجه افندی کلدی .

— درس اوقوندی.

مبتدا اولان « الله » ، فاعل اولان « خواجه » نائب فاعل اولان «درس» کلمه‌لرینه «مسندالیه» دینلدیکی کبی «کریم» خبریله «کلدی ــ اوقوندی» فعللرینه‌ده «مسند» دینیلیر،

(منادی)

منادی (ای ــ هی ــ یا ــ ایا) ادات ندالرینك داخل اولدقلری کلمات وترکیباته دینور. مثلا: (ای اوغل! آدم اولمق ایسترسه‌ك تحصیل کمالدن بر آن خالی اولمه) جمله‌سنده‌کی « ای »، ادات ندا، «اوغل»ده منادادر .

— ای —

ای کلمه‌سی عربی، فارسی، ترکی کلمات وترکیباته داخل‌اولور:

— خواجه افندی گلدی :
— اذان اوقوندی.

برنجی جمله‌ده‌کی [خواجه افندی] لفظی ، [کیم] سؤالنه جواب اوله‌بیله‌جکندن فاعلدر . ایکنجی جمله‌ده‌کی [اذان] کلمه‌سی‌ده ، [نه] سؤالنه جواب اوله‌بیله‌جکندن نائب فاعلدر : کلدی، کیم؟ خواجه افندی. اوقوندی. اوقوندی، نه؟ اذان.

اکر فعل. معلوم ایسه [کیم — نه] سؤاللرندن برینه جواب اوله‌بیله‌جك کلمه‌یه فاعل ، مجهول ایسه نائب فاعل دیرسك .

ایشته «کلدی» فعلی معلوم اولدیغندن « خواجه افندی » یه فاعل، «اوقوندی» فعلی‌ده مجهول اولدیغندن « اذان » کلمه‌سنه نائب فاعل دینلدی .

§

تمرین — آشاغیده‌کی جمله‌ٔ فعلیه‌لردن هانکیسنك فاعل ایله فعل معلومدن، هانکیسنك نائل فاعل ایله فعل مجهولدن ترکب ایتدیکی کوستریله‌جك ومحذوف اولان فاعللر دخی تقدیر اولنه‌جقدر:

(شکوفه‌لر صولدی — آی‌طوتلدی — نماز قیلندی — مکتبه قید ایدلدم — عالم هریرده حرمت کورر — بونی عمر افندی یازدی — جاملر سیلندی — احمد سلانیکه کیتدی — بو بحثی قولایجه اوکرندك — بز بر ایکی کونه قدر امتحانه کیرجکز — جوجق آغلایور —

نائب فاعلدر. بوجملەده مقصد اصلی مکتوبك یازلمسی اولدیغندن فاعل ، ذکر اولنمامشــدر . مفعول اولان (مکتوب) کلمەسی فاعل مقامنه قائم اولمشدر.

بونك اصلی مثلا : (احمد مکتوبی یازدی) اولوب مکتوبی یازان مطلوب اولمدیغنـدن فاعل اولان (احمد) کلمەسی ذکر اولنمیەرق مفعولی بولنان (مکتوبی) لفظندن علامت مفعولك حذفیله فاعل مقامنه اقامه اولنمش وجمله : (مکتوب یازلدی) صورتنده ایراد ایدلمشدر .

فاعله نسبت اولنان فعله (معلوم) ؛ نائب فاعله یعنی مفعوله تعلق ایدن فعلەده (مجهول) تعبیر اولنور.

دها آچیقجه سویلیەلم: (معلوم)، فاعلی بیلینن، (مجهول)ده فاعلی بیلنمین فعله دینور .

— کون طوغدی .

— هوا آچلدی .

(طوغدی) فعلی معلومدر ، چونکه فاعلی اولان (کون) بیلنمیور .

— تنبیه —

بر کلمەنك فاعل ویا نائب فاعل اولدیغی شــویله بولنور : (کیم — نه) لفظلرندن بریله ایدیلن سؤاله جواب اولەبیلەجك کلمه فاعلدر :

بيلمين صوصسون.
شهادتنامه‌يى چاليشان آلير.
چالشميان مأيوس قالير.

ايشته بوجمله‌لرده (بيلن، بيلمين ــ چاليشان ، چالشميان) كلمه‌لرى محذوف اولان موصوفلرى اعتباريله فاعل اولمشلردر . بونلر : (بيلن كيمسه ، بيلمين كيمسه ــ چالشان شاكرد ، چالشميان شاكرد) تقديرنده‌در .

فاعل اولان متكلم، مخاطب ضميرلرى اكثريا حذف اولنور:

ــ بوهفته حضرت خالده كيده‌لم .
ــ مكتبه هانكى كون كيديورسكز؟

بوجمله‌لرده فاعللر حذف اولنمشلردر.

محذوف اولان فاعلى بولمق يك قولايدر . فعله نظر ايدرسك : اكر فعل، مفرد متكلم ايسه فاعل (بن)، جمع متكلم ايسه (بز) ، مفرد مخاطب ايسه (سن) ، جمع مخاطب ايسه (سز) ضمير شخصيسيدر .

بناءً عليه برنجى جمله‌ده محذوف اولان فاعل (بز). ايكنجى جمله‌ده‌ده (سز) كلمه‌سيدر.

(نائب فاعل)

نائب فاعل ــ ادات مفعولى حذف اولنه‌رق فاعل مقامنه قـ. اولان مفعول به‌ه دينور.

مثلا : (مكتوب يازلدى) جملسنده (مكتوب) كلمه‌ى

[بهار کلدی] جمله‌سی فاعل ایله فعل معلومدن، [کللر آچلدی] جمله‌سی‌ده نائب فاعل ایله فعل مجهولدن تشکل ایتمشدر .

(فاعل)

فاعل — کندیسندن بر فعل ویا بر حال صادر اولدیغی آکلاشیلان اسمه دینور .

مثلا : [احمد کلیور — محمد کولیور] برر جملهٔ فعلیه‌در. بوجمله‌لرده [احمد — محمد] اسملری فاعلدر . [احمد] دن کلمکلك فعلنك، [محمد]دن‌ده کولمکلك‌حالنك صادر اولدیغی آکلاشیلیور.

فاعل، اسم اولدیغی کبی اسم حکمنده بر کلمه‌ده اولور.

برر مثال :

چالشمق، انسانی آچیور.

او، بو اقشام بزه کلیر.

بن. یارین امتحانه کیره‌جکم .

سن، جمعه کونلری درسه چالشملیسك .

بو جمله‌لرده فاعل اولان : [چالشمق — او — بن — سن] کلمه‌لری اسم دکلدر. (چالشمق) مصدر ، (او — بن — سن) کلمه‌لری‌ده ضمیر شخصیدر .

بعضاً صفتلر دخی محذوف اولان موصوفلری اعتباریله فاعل اولورلر .

بر قاچ مثال :

بیلن سویلسون .

علم وعمل

مهر وماه

پدر و والده

قلم وکاغد

بومثاللردن معطوف علیه اولان [علم – مهر – پدر – قلم] کلمه‌لرینك آخرلرنده حرف مد اولمدیغی کبی هاء رسمیه‌ده بولنمدیغندن واو عاطفه اوقونمیوب مذکور کلمه‌لرك آخرلری مضموم اوقونیور .

جمله باشنده بولنان واو عاطفه‌لر مفتوح اوقونور . مثلا : [احمد افندی پك عقلیدر وهله تربیه‌سنه هیچ بر دیه‌جك یوقدر .] عباره‌سنده‌کی واو عاطفه جمله‌نك باشنده بولندیغی ایچون مفتوح اوقونیور .

لسانمزده مستعمل تعبیرات عربیه‌ده‌کی واو عاطفه‌لرك مفتوح اوقونه‌جغنی اخطاره حاجت یوق ظن ایدرم :

بالصحة والعافیة

بالعز والشرف

(جملهٔ فعلیه)

جملهٔ فعلیه — فاعل ایله فعل معلومدن ونائب فاعل ایله فعل مجهولدن تشکل ایدن سوزه دینور . فاعل ، نائب فاعل اول ، فعل صکره کلیر .

مثلا : [بهار کلدی – کللر آچلدی] برر جملهٔ فعلیه‌در .

معطوف علیهك آخرنده حروف مددن بری ویاهاء رسمیه اولورسه واو عاطفه مضموم اوقونور :

صفا وکدر

آهو وشیر

کشتی وملاح

خانه وکاشانه

بومثاللرده (صفا ـ آهو ـ کشتی ـ خانه) کلمه‌لری معطوف علیه ، (کدر ـ شیر ـ ملاح ـ کاشانه) کلمه‌لری ده معطوفدر .

(صفا ـ آهو ـ کشتی) کلمه‌لرینك آخرنده حرف مد ، « خانه » کلمه‌سنك آخرنده هاء رسمیه بولندیغی ایچون واو عاطفه‌لر مضموم اوقونیور .

معطوف ، معطوف علیهك هرایکیسی ترکجه ویابری ترکجه ، دیکری عربی ویافارسی اولورسه واو عاطفه مفتوح اوقونور :

صو وا کمك

قپو وحلقه

بیاض وصاری

تخته وچیوی

یورغی ودستره

معطوف ، معطوف علیهك هر ایکیسی عربی ، فارسی ویا بری عربی دیکری فارسی اولور ومعطوف علیهك آخرنده حرف مد ، هاء رسمیه اولمازسه واو عاطفه اوقونماز. معطوف علیهك آخرینی مضموم اوقودر .

ایکنجی جمله خبر اولان (چالشـقان ، ذکی ، تربیـهلی) کلمهلری‌ده عطف واسطه‌سیله مبتدا اولان (فلان) لفظنه اسناد اولنمشدر .

بویله یرلرده رابطه صوك خبره لاحق اولور .

ـ سز ذکی وچالشقانسکز .

ـ بز عالم وعابدز .

(عطف)

عطف ــ میل ایتدیرمك دیمکدر . لسانمزده ادات عطف اوله‌رق برچوق کلمه استعمال ایدلمکده ایسه‌ده بورادہ الك زیاده شایان بحث وایضاح اولانی « واو عاطفه » در .

ــ واو عاطفه ــ

واو عاطفه ــ عربیدن آلنمشــدر . کلمهلری ، جملهلری بربرینه عطف ایدر .

واو عاطفه‌دن اول کلن کلمه وجمله‌یه « معطوف علیه » ، واو عاطفه‌دن صـکره کلن کلمه وجمـله‌یه‌ده « معطوف » تعبیر اولنور .

ــ تنبیه ــ

واو عاطفه ــ ایکی کلمه بینـنده بولنوب ایکیسی‌ده عربی ویا فارسی ، یاخود بری عربی ، بری فارسی اولورسه معطوف علیهك آخرینه نظر اولنور .

ـ دیکلمینه نصیحت ویرمك بی فائده‌در .

ـ درسنه چالشمیان عقلسزدر .

§

بعضاً جملهٔ مثبته‌ده (وار) ، جملهٔ منفیه‌ده‌ده (یوق) کلمه خبر اولور .

برر مثال ؛

ـ آنك بکا چوق ایلکی وار .

ـ بنم آکا هیچ برفنالغم یوقدر.

برنجی مثالده مضاف اولان « ایلکی » لفظی مبتدا ، « وار » کلمه‌سی خبر ، « در » ده‌ادات خبردر .

ایکنجی مثالده‌ده مضاف اولان « فنالغم » لفظی مبتدا ، « یوق » کلمه‌سی خبر ، « در » ده ادات خبردر .

بوکلمه‌لردن بعض‌کره « در » ادات خبری حذف اولنور :

ـ الحمدلله هرشیئمز وار .

ـ هیچ برشیئه احتیاجمز یوق .

§

برقاچ مبتدا عطف طریقیله برخبره ربط اولنه‌بیله‌جکی کبی برقاچ خبرده بوصورتله مبتدایه اسناد اولنه‌بیلیر :

ـ فلان وفلان وفلان چالشقاندرلر .

ـ فلان افندی ، چالشقان وذکی وتربیه‌لیدر .

برنجی جمله‌ده مبتدا اولان (فلان وفلان وفلان) لفظلری عطف واسطه‌سیله (چالشقان) خبرینه ربط اولنمشلردر .

ـ مجلس ساعت اونه‌قدردر .

ـ ایش دیدیکم کیمدر .

§

شمدی‌یه قدر مثال اوله‌رق ایرادایدیلن جمله‌لرك برایکیسندن ماعداسی مثبتدر . جملهٔ منفیه ایسه بروجه آتی تشکیل اولنور :

برجملهٔ مثبته‌یی منفی یاپمق ، رابطه‌دن اول ادات نفی اولان (دكل) کلمه‌سنی ایراد ایتمکه وابسته‌در . مثلا : (احمد ذکیدر ـ بن اختیارم) جمل مثبته‌سی (احمد ذکی دکلدر ـ بن اختیار دکلم) صورتنه قونجه منفی اولور .

برقاچ مثال :

مثبت	منفی
ـ عثمان‌افندی چالشقاندر .	ـ عثمان‌افندی چالشقان دکلدر .
ـ سز تنبلسکز	ـ سز تنبل دکلسکز .
ـ بز اختیارز .	ـ بز اختیار دکلز .
ـ آنلر چوجقدرلر .	ـ آنلر چوجق دکلدرلر .

§

بعضاً جملهٔ منفیه‌ده خبره (غیر ـ نا ـ بی ـ سز) کلمه‌لرندن بری علاوه اولنور :

برر مثال :

ـ درس زمانلرینی اویونله کچیرمك غیر جائزدر .

ـ جاهله سوز آکلاتمق ناقابلدر .

ـ شوکتن مصطفانك برادریدر .

ـ نوری بك بنم عمجه‌مدر .

بو مثاللرده‌ده مضافِ اولان (برادری ـ عمجه‌م) لفظلری خبر واقع اولمشلردر .

فارسی ، عربی ترکیبـلر دخی بر کلمه حکمنده طوتیـله‌رق مبتدا خبر اولور .

بر ایکی مثال ؛

ـ مراجعتگاه یگانه کتاب‌اللهدر .

ـ رمضان‌المبارك شهر مغفرتدر .

برنجی مثالده (مراجعتگاه‌یگانه) ترکیب فارسیسی مبتدا ، (کتاب‌الله) ترکیب عربیسی‌ده خبر واقع اولمشدر .

ایکنجی مثالده‌ده (رمضان‌المبارك) ترکیب عربیسی مبتدا ، (شهرمغفرت) ترکیب فارسیسی‌ده خبر واقع اولمشدر .

بعض کره‌ده ظرفلرله (دن ـ ایچون ـ ایله ـ اوزره ـ قدر ـ کبی) اداتلرینك لاحق اولدقلری کلمه‌لر «خبر» اولورلر .

برر مثال :

ـ پدرم اوده‌در .

ـ عنایت اللهدندر .

ـ ایتدیکم خدمت حق ایچوندر .

ـ انسانك مزیتی کمال ایله‌در .

ـ احمدافندی حجازه کیتمك اوزره‌در .

سرمایه‌در ـ ادب الك خیرلی میراثدر ـ برك كله نسیم سحر سد راهدر)

— تنبیه —

خبرده اصل اولان صفت اولمقدر . فقط بعضاً خبر اسم ویا اسم حكمنده بركلمه اولور :

ـ شو كورینن اولكردر .

ـ انسانی احیا ایدن چالشمقدر .

[illegible]

غزته‌لر) جمع اولدقلری حالده خـبرلری مفرد اوله‌رق ایراد اولنمشدر .

مبتدا ، ضمیر شـخصینك متكلمی ویا مخـاطبی اولورسـه خبرلرینه (م ، ز ، سك ، سكز) ضمیر نسبیلری لاحق اولور . « م » متكلمك مفردینه « ز » جمعنه مخصوص اولدیغی كبی « سك » مخاطبك مفردینه ، « سكز » ده جمعنه مخصوصدر :

— بن كاتبم .

— بز عاقلز .

— سن ذكیسك .

— سز چالشقانسكز .

— اخطار —

ضمیر شخصینك متكلمنه خبر اوله بیله جك كلمه ، آخری متحرك ایسه (م ـ ز) ضمیر نسـبیلری ، بر « ی » علاوه اولنه‌رق (یم ـ یز) صورتلرنده ایراد اولنور .

— بن عثمانلی‌یم .

— بز عقللی‌یز .

§

تمرین — اشاغیده‌كی جمله‌لرده‌كی مبتدالر ایله خبرلر تعیین اولنه‌جق :

(الكفنا آرقداش جهلدر ـ امورك حسن جریانه سـبب طوغریلقدر ـ طمع اسـارت دائمه‌در ـ چالشـمق الك خیرلی

ایشـــته مبتدا اولان (انســانلر) کلمه‌سی جمع اولمقله برابر اسمك ذوی‌العقول قسمندن بولندیغی جهتله خبرینه « لر » ادات جمعی ، « در » لفظندن صکره کتیرلمشدر . کذلك مبتدا اولان « آنلر » کلمه‌سی ضمیر شـخصینك جمع غائبی اولدیغندن خبرینه « لر » ادات جمعی ، « در » لفظندن صکره علاوه قیلنمشدر .

برده مؤنث حقیقینك ذوی‌العقولی مبتـدا اولدیغی وقت مطابقت شریطه‌سنه رعایةً خبری‌ده مؤنث‌اوله‌رق ایراداولنور :

زینت خانم عاقله‌در .

بوقادین صالحه‌در .

بوصورت ، خبر واقع‌اوله‌جق کلمه ، عربجه اولدیغنه کوره . بناءً‌علیه (فلان خانم اختیاره‌در) دیمك کولنج اولور .

شـوراسنی‌ده عرض ایده‌لم که بومطـابقته بزجه هریرده رعایت لازم دکلـدر . بز (زینت خانم عاقلدر) دیمکی (زینت خانم عاقله‌در ،) دیمکه ترجیح ایدرز .

§

اسـمك ذوی‌العقول طاقمندن اولمیان مبتدا جمع اولسـه‌ده اکثریا خبری مفرد اوله‌رق ایراد اولنور .

یوللر کنیشدر .

آغاجلر صیقدر .

غزته‌لر اوجوزدر .

ایشته ــ بومثاللرده مبتدا واقع اولان (یوللر ــ آغاجلر ــ

واجبدر ـ یوك چكن مركب آدم ییرتان آرسلانه مرجحدر ـ بز چالشقانز)

(خبر)

خبر — صفت یاخود اسم ویا اسم حكمنده بر كلمه‌دركه كندیسنده اسناده دلالت ایدر بر كلمه بولنور . بوكلمه ایسه « در » ادات خبریله (م ، ن ، سك ، سكز) ضمیر نسبیلریدر . بونلره « رابطة » دینور .

مبتدا اسم ویا اسم حكمنده بر كلمه اولورسه خبرینه « در » اداتی لاحق اولور .

بر مثال :

كونش پارلاقدر

او ، كاتبدر .

چالشمق ، فائده‌لیدر .

شو مثاللرده مبتدا واقع اولان « كونش » اسم ، « او » ضمیر غائب ، « چالشمق » مصدر اولدیغندن بونلرك خبرلرینه « در » اداتی علاوه قیلنمشدر .

— تنبیه —

ذوی‌العقولدن اولان اسم ایله ضمیر غائبك جمعی ، مبتدا اولدیغی وقت خبری اكثریا جمع اوله‌رق ایراد اولنور واداة جمع اولنان « لر » كلمه‌سی « در » ادات خبرندن صكره كتیریلیر :

انسانلر عجولدرلر .

آنلر چالشقاندرلر .

[كيمسه] كلمه‌سيدر . جمله [تحصيل معارفه چالشميان كيمسه آحمقدر .] تقديرنده‌در .

برقاچ مثال دها :

— هنرور هريرده محترمدر .

— ادبى اولميان صحبته لايق دكلدر .

— كندى عقلنى بكنته نصيحت ويرن برناصحه محتاجدر .

§

بعضاً اسم اشارتده محذوف اولان مشاراليهى اعتباريله مبتدا اولور .

مثلا : [بو ، چوق ذكيدر .] جمله‌سنده اسم‌اشارت اولان [بو] كلمه‌سى محذوف اولان مشاراليهى اعتباريله مبتدا اولمشدر . بوجمله (بوافندى چوق ذكيدر .) تقديرنده‌در .

برقاچ مثال دها :

— اوپك تربيه‌ليدر .

— شو درسده برنجيدر .

— بو ، صنفك اك چالشقانيدر .

§

تمرين — آشاغيده‌كى جمله‌لرده‌بولنان مبتدالر تعيين‌اولنه‌جق ؛ (عثمانليلر ، مرحمتليدر — اوقويوب يازمق بيلمين هريرده محقردر — دولت عليه‌نك پاى تختى استانبول شهريدر — حق شناس كلب ، نانكور آدمدن اييدر — بيكانه‌دن احتراز ايتمك

«مبتدا واقع اولان (طـاش) کلمه‌سی اول ، «خبر» واقع اولان (قاتی) کلمه‌سی‌ده صکره کلمشدر.

(مبتدا)

مبتدا — اسم ویا اسم حکمنده برکلمه‌درکه خبر آکا اسـناد اولنور.

ایشته (طاش قاتیدر) جمله‌سنده خبر واقع اولان (قاتی) کلمه‌سی، مبتدا واقع اولان (طاش) کلمه‌سنه اسناد اولنمشدر.

بوجمله‌ده مبتدا واقع اولان (طاش) کلمه‌سی اسـمدر . جمل آتیده‌کی مبتدالر ایسه اسم دکل، اسم حکمنده برر کلمه‌در:

— چالشمق ایيدر.

— بن چالشقانم.

بو جمله‌لرده مبتدا واقع اولان (چالشمق — بن) کلمـه‌لری اسم دکلدر . فقط اسم حکمنـده اولدقلرندن بوراده مبتـدا اولمشلردر. (چالشمق) مصدر، (بن)ده ضمیر شخصیدر .

(مهمه)

بعضاً صفتلر محذوف اولان موصوفلری اعتباریله مبتـدا اولورلر.

مثلا : (تحصیل معارفه چالشمیان احمقدر.) جمله‌سـنده اسم فاعل اولان (چالشمیان) کلمه‌سی محـذوف اولان موصوفی اعتباریله مبتدا اولمشدر. بوراده محـذوف اولان موصوف

شکل ـ گزین ـ فرمای ـ گذار ـ گشاد ـ گستر ـ کش
نما ـ پوش)

﴿ ترکیب تام ﴾

ترکیب تام ـ مخاطبه فائدهٔ تامه افاده ایدن سوزه دینور .
مثلا: (هوا کوزلدر)، (بهار کلدی) عباره‌لری برر ترکیب تامدر . مخاطب ، برنجیسندن هوانك کوزل اولدیغنی . ایکنجیسندن‌ده بهارك کلدیکنی آکلامغله مستفید اولور . شو استفاده‌یه سبب ، بوعباره‌لری تشکیل ایدن کلمه‌لرینك بینلرنده اسنادك بولنمسیدر.

«اسناد» لغةً (نسبت ایتمك، ایدلمك) معناسنده مستعملدر ، اصطلاحاً ایسه (مبتدا ایله خبر ، فاعل ویا نائب فاعل ایله فعل بیننده‌کی نسبت تامه)یه دینور.

ترکیب تام، (جمله، کلام) نامیله‌ده یاد اولنور:

﴿ جمله ﴾

جمله ـ ایکی قسمدر: جملهٔ اسمیه، جملهٔ فعلیه

ـ جملهٔ اسمیه ـ

جملهٔ اسمیه ـ مبتدا خبر ایله رابطه‌دن تشکل ایدن سوزه دینور.

ترکجه‌ده (مبتدا) اول، (خبر) صکره کلیر . مثلا : (طاش قاتیدر) سوزی بر جملهٔ اسمیه‌در ، ایشته بو جمله‌ده

وجه اخیراوزرنده یاپیلان وصف ترکیبلردن بعضلری‌اسم ایله امر حاضر میاننه ناء نافیه ادخال ایدیله‌رك منفی صورتنـه قونور.

سخن ناشناس

نصیحت ناپذیر

ناء نافیه‌یی اوله کتیره‌رك (ناسخن شناس ـ نانصیحت پذیر دیمك جائز دکلدر.

برقاچ مثال

آتش افشان = آتش صاچیجی، صاچان

آتشبار = آتش یاغدیریجی، یاغدیران

آرامساز = آرام ایدیجی، ایدن

آشتی پرور = صلحی التزام ایدیجی، ایدن

آفرین‌خوان= آفرین دییجی، دیین

خیر خواه = خیر ایستییجی، ایستین

دسترس = نائل. موفق اولیجی، اولان

دانه‌چین = دانه طوپلایجی، طوپلایان

تمرین ــ آشاغیده‌کی امر حاضرلره مناسب بر اسم علاوه ایدیله‌رك وصف ترکیبی یاپیله‌جق:

(بخش ــ نویس ــ یاب ــ کوی ــ بین ــ ران ــ دان ــ در ــ پیرا ــ آزمای ــ آور ــ افروز ــ فکن ــ آموز ــ اندوز ــ انکیز ــ بوس ــ باف ــ باز ــ جوی ــ ربا ــ زن ــ

ایکی کلمه‌دن مرکب اولان وصف ترکیبلر بر کلمه حکمنده اولدیغندن بونلری تشکیل ایدن کلماتدن برنجی کلمه‌نك آخری حروف متصله‌دن ایسه ایکنجی کلمه‌نك اولکی حرفنه ـ حسن خطه چرکینلك ویرمدیکی، اوقونشده‌ده کوچلك چکلمدیکی حالده ـ بیتشدیریلیر.

ایشته (روشندل ـ آهندل ـ دلتنك ـ کلرخ ـ رهنما ـ دلبر) وصف ترکیبلری بووجه ایله یازلمشدر.

بونلرك (روشن دل ـ آهن دل ـ دل تنك ـ کل رخ ره‌نما ـ دل بر) صورتلرنده یازلملری جائز دکلدر.

بعض وصف ترکیبلر ایکی صورتله‌ده یازیله‌بیلیر:

سعادتنمون

سعادت نمون

حسن خطه چیرکینلك ویردیکی ، اوقونشده‌ده کوچلك چکلدیکی صورتده آیری یازلملری لازمه‌دندر.

مثلا : (عالی مشرب ـ جم مسند ـ علی کوکبه ـ آهن سرشت ـ دست شوی ـ زینت فزا) وصف ترکیبلری بتیشدیریله‌رك : (عالیمشرب ـ جمسند ـ علیکوکبه ـ آهنسرشت ـ دستشوی ـ زینتفزا) صورتنده یازلملری خوش اولماز.

چونکه بونلرك کیمیسنك حسن خطه چرکینلك ویردیکی کیمیسنك‌ده اوقونشنده کوچلك چکلدیکی پك نظرده کوریلور

[قانلی صو] دیمك اولان خوناب] وصف ترکیبیسنك اصلی [خون آب] درکه واو عاطفه‌نك حذفیله [خوناب] شکلنه قونمشدر.

— اخطار —

بعض تراکیبدن رابطه‌نك حذفیله‌ده وصف ترکیبی یاپیلیر:

خانه بردوش

دست دربغل

ایشته بو مثاللرك اصللری [خانه بر دوشست ـ دست دربغلست] اولوب ادات خبر اولان [است]لرك حذفیله وصف ترکیبی اولمشلردر.

**
*

٧ — امر حاضرك اولنه مناسب برکلمه علاوه اولنه‌رق تشکیل اولنور:

معرفت کستر

هنر پرور

ایشته «دوشه» معناسنه اولان (کستر) ایله «بسله» معناسنه اولان (پرور) امر حاضرلرینك اوللرینه (معرفت ـ هنر) کلمه‌لری علاوه اولنه‌رق تشکیل ایدلمشلردر. بونلر (معرفت ـ دوشه‌یجی هنربسله‌یجی) دیمکدر.

— تنبیه —

وصف ترکیبلرك صورت املاسنده طوتیله‌جق اصول شوندن عبارتدر.

هر ترکیب توصیفیدن موصوفك کسره‌سنك حذفیله وصف ترکیبی یاپیله‌ماز.

مثلا: [قیرمزی کل] دیمك اولان [کل احمر] بر ترکیب توصیفی ایسه‌ده بوترکیبده موصوف بولنان [کل] کلمه‌سندن کسرهٔ وصفیه حذف ایدیله‌جك اولسه‌ده وصف ترکیبی اولماز

*
* *

٥ — فارسی اسم مفعولك اوزرینه معمولی یعنی مناسب برکلمه تقدیم ایدیله‌رك تشکیل اولنور.

بلازده

کم کشته

ایشته بونلر برر وصف ترکیبی اولوب اسم مفعول اولان [زده‌ـ کشته] کلمه‌لرینك (بلا ـ کم) کلمه‌لری ادخال ایدیله‌رك تشکیل قلنمشلردر.

بووجه ایله یاپیلان وصف ترکیبلردن اسم مفعولك آخرنده‌کی هاء رسمیه بعضاً حذف ایدیلیر مثلا : [غم آلود] وصف ترکیبسنك اصلی [غم آلوده] اولوب آخرنده‌کی هاء رسمیه حذف ایدلشدر.

* *
*

٦ — ادات عطفك حذفیله تشکیل اولنور:

خوناب

ترکیب تشبیهی	معناسی	وصف ترکیبی	معناسی
سروقد	= سرو کبی بوی	= سر و قد	= سرو بویلو
کل رخ	= کل کبی یوز	= کلرخ	= کلی یوزلو
آینهٔ رو	= آینه کبی یوز	= آینه رو	= آینه یوزلو

— تنبیه —

هر ترکیب تشبیهدن بو وجه ایله وصف ترکیبی تشکیل ایدیله‌مز.

مثلا: [نور کبی معرفت] دیمك اولان [نور معرفت] ترکیب تشبیهیسندن کسرهٔ اضافیه قالدیریله‌جق اولسه وصف ترکیبی اوله‌میه‌جنی کبی بر معناده افاده ایتمز.

*
* *

٤ — فارسی ترکیب توصیفیلردن موصوفك کسره‌سی حذف ایدیله‌رك تشکیل اولنور.

مثلا: [مسرور کوکل] دیمك اولان [دل شاد] ترکیب توصیفیسندن موصوفك کسره‌سی حذف ایدیلیورنجه [دلشاد] صورتنه کیروب [مسرور کوکللو] معناسنی مفید وصف ترکیبی اولور.

ترکیب توصیفی	معناسی	وصف ترکبی	معناسی
دل تنك	= دلتنك	طار کوکل=	طار کوکللو
خانهٔ خراب	= خراب او خانه خراب	= جاهل، مفلس	

— تنبیه —

ترکیب اضافی	معناسی	وصف ترکیبی	معناسی
سمات فضیلت	فضیلتك علامتی	فضیلت سمات	فضیلت علامتلی
شعار لطافت	لطافتك شعاری	لطافت شعار	لطافت علامتلی
جاه جم	جمك مسندی	جمجاه	جم مسندلی
کوکبهٔ علی	علینك کوکبه‌سی	علی کوکبه	علی کوکبه‌لی

— تنبیه —

اضافتی، لامیه اولسه‌ده هر ترکیب اضافیدن، وصف ترکیبی یاپیله‌ماز.

مثلا: [صفای دل] ترکیب اضافیسی، [دل صفا] صورتنه قونه‌جق اولسه هیچ بر معنی چیقماز.

بعضاً‌ده مضاف الیه. مضافه مجرد تخفیف ایچون تقدیم قلنیر

مثلا: [سیلاب] کلمه‌سنك اصلی [آب سیل] اولوب مضاف الیه اولان [سیل] کلمه‌سی، مضافی بولنان [آب کلمه‌سنه تقدیم ایدیله‌رك [سیلاب] شکلنه قونمشدر. بو تقدیم و تأخیر مجرد تخفیف ایچوندر. زیرا [آب سیل] کبی [سیلاب]ده [سیل صویی] دیمکدر.

*
* *

٣ — فارسی ترکیب تشبیهیلردن کسرهٔ اضافیه‌یی حذف ایله تشکیل اولنور.

مثلا: [ماه‌رو] آی کبی یوز معناسنه بر ترکیب تشبیهی اولوب مشبه‌به اولان [ماه] کلمه‌سندن کسرهٔ اضافیه قالدیریلیورنجه [آی یوزلو] معناسنی مفید وصف ترکیبی اولور.

— تنبيه —

هر ترکیب توصیفیدن بو صورتله وصف ترکیبی یاپیله‌ماز . مثلا؛ (کاشانهٔ عالی) ترکیب توصیفیسی (عالی کاشانه) صورتنه قونه‌جق اولسه وصف ترکیبی اولماز . زیرا (کاشانهٔ عالی) کبی (عالی کاشانه)ده یوکسك کوشك دیمکدر .

بعضاً ده صفت ، موصوفنه مجرد تخفیف ایچون تقدیم اولنور .

مثلا: (خوشاب)ك اصلی (آب خوش) اولوب صفت اولان (خوش) کلمه‌سی، موصوف بولنان (آب) کلمه‌سنه تقدیم قلنه‌رق تخفیف اولنمشدر .

*
* *

٢ — فارسی ترکیب اضافیلردن — اضافت، لامیه اولدیغی صورتده — مضاف‌الیه، مضافه تقدیم ، مضافده آخرنده‌کی کسرهٔ اضافیه‌دن تجرید قلنه‌رق تشکیل اولنور .

مثلا: (آی ضیاسی) دیمك اولان (پرتو ماه) فارسی‌اصولیله یاپلمش بر ترکیب اضافیدر ، اضافتی‌ده لامیه‌در . بو ترکیبده مضاف‌الیه اولان (ماه) کلمه‌سی، مضافی بولنان (پرتو) کلمه‌سنه تقدیم ، (پرتو) کلمه‌سی‌ده آخرنده‌کی کسرهٔ اضافیه‌دن تجرید ایدیلیویرنجه (ماه پرتو) صورتنه کیروب (آی ضیالی) معناسنی مفید وصف ترکیبی اولور.

قطعهٔاولی — سکز غروش — فصل‌سادس — کلمهٔ منجیه — اونجی او ـ سکزنجی درس ـ یوزنجی سنه ـ قاعدهٔ رابعه ـ

§

﴿ وصف ترکیبی ﴾

وصف ترکیبی — کندیسنده صفت مشبهه، اسم منسوب ، اسم مفعول، اسم فاعل معناسی بولنان واکثریا بر موصوفه صفت اوله‌رق قوللانیلان مرکباته دینور.

وصف ترکیبی، باشلیجه یدی نوعدر:

١ — فارسی ترکیب توصیفیلردن صفت موصوفنه تقدیم وموصوفك آخری کسرهٔ وصفیه‌دن تجرید ایدیله‌رك تشکیل اولنور .

مثلا: [دامن پاك] فارسی اصولیله یاپلمش بر ترکیب توصیفی اولوب «تمیزاتك» دیمك اولدیغی حالده صفت واقع اولان (پاك) کلمه‌سی موصوفی بولنان (دامن) کلمه‌سنه تقدیم، موصوف مذکورده کسرهٔوصفیه‌دن تجرید ایدیلیورنجه (پاك دامن) صورتنه کیروب تمیز اتکلی معناسنی مفید بروصف ترکیبی اولور.

ترکیب توصیفی	معناسی	وصف ترکیبی	معناسی
سخن شیرین	=طاتلی سوز	=شیرین سخن	=طاتلی سوزلو
بوی خوش	=کوزل‌قوقو	=خوشبو	=کوزل قوقولو
خوی نیك	=کوزل‌خوی	=نیکخو	=کوزل خویلو
قدبالا	=اوزون‌بوی	=بالاقد	=اوزون بویلو

ایشته (بش نفوس) ترکیبنه قاعده‌یه مغایر استعمـاله موافق اولدیغندن «شاذ» تعبیر اولنور .

§

عدد وصفیلر برر موصوفه صفت اوله‌رق استعمال ایدلمکده اولدقلرندن بونلردن تشکل ایدن تراکیبه (ترکیب توصیفی) دینیلیر :

بشنجی او
قرقنجی خطوه
اللنجی سنه
سکزنجی صیره

ایشته بو ترکیبلرده‌کی : (بشنجی ــ قرقنجی ــ اللنجی ــ سکزنجی) کلمـه‌لری صفت ، (او ــ خطوه ــ سنه ــ صیره) کلمه‌لری‌ده موصوف عد اولنور :

عربینك اعـداد وصفیه‌لرده قاعـدهٔ فارسیه اوزره برر موصوفه صفت اوله‌بیلیرلر:

باب اول
فصل ثانی

بو ترکیبلرده (باب ــ فصل) کلمه‌لری موصوف، (اول ــ ثانی) کلمه‌لری‌ده صفتدر .

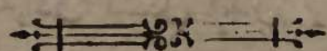
§

تمرین ــ آشاغیده‌کی ترکیبلردن هانکیسنك ترکیب تعدادی، هانکیسنك ترکیب توصیفی اولدیغی کوستریله‌جك .

(بش صندوق ــ ایکی آرابه ــ اوچ قایق ــ بحث عاشر ــ

قاعدهٔ فارسیه اوزره‌ده عربی ترکیب توصیفیلر ، مضـاف اولورلر .

(غرهٔ شوال المکرم) کبی تراکیبده دخی اصل مضاف الیه موصوفلردر .

﴿ ترکجه ترکیب تعدادی ﴾

ترکجه‌ده عدد اول، معدود صکره کلیر :

اون کتاب

بش قلم

سکسان سنه

بیك غروش

بو ترکیبلرده‌کی (اون ــ بش ــ سکسان ــ بیك) کلمه‌لری عدد، (کتاب ــ قلم ــ سنه ــ غروش) کلمه‌لری‌ده معدوددر .

ترکجه‌ده معــدودلر بویله مفرد اوله‌رق ایراد اولنوب هیچ بروقت جمع اولمـازلر. بناءً علیه (بش کلمه‌لر) کبی ترکیبلر غلط عد اولنور. فقط شاذ اوله‌رق «بش نفوس» دینور.

— استطراد —

استعماله موافق، قاعده‌یه مغایر اولانه شاذ دیرلر .

(بش نفوس) ترکیبنده‌کی (نفوس) کلمه‌سی ، (نفس)ك جمع مکسری اولدیغنــدن قاعده‌یه مغایر اوله‌رق ایراد ایدلمشــدر . چونکه قاعدهٔ «نفوس» یرنده «نفس» دینلمك اقتضا ایدردی .

فارسیده اولدیغی کبی — ترکجه ترکیب توصیفیلرك عکسنه اوله‌رق موصوف اول ، صفت صکره کلیر . هم موصوف ، هم‌ده صفت معرفه اولور . فقط موصوفده حرف تعریف بولنماز .

اسلوب عربی اوزره یاپیلان ترکیب اضافیلرده‌کی قاعدهٔ قرائت بونده دخی جاریدر .

برقاچ مثال:

خدیجة الکبری

رمضان المبارك

جمادی الاولی

﴿ مهمه ﴾

مضافی ، صفت واقع اولان عربی ترکیب اضافیلر ، فارسی قاعده‌سی اوزره بر موصوفه صفت اوله‌رق استعمال اولنورلر :

خواجهٔ معمورالدار

ایشته بو مثالده «خواجه» کله‌سی موصوف ، (معمورالدار) ترکیب اضافیسی‌ده صفت واقع اولمشدر .

بعضاً ده عربی ترکیب توصیفیلر قاعدهٔ ترکیه اوزره مضاف الیه اولورلر :

شوال المکرمك غره‌سی

بو کبی تراکیبده اصل مضاف الیه موصوفلردر .

نه «ذو»نك دخول ایتدیکی کلمه‌یه «ذی»، نه‌ده « ذی » نك دخول ایتدیکی کلمه‌یه «ذو» داخل اوله‌بیلیر . مثلا : [حکیم ذو فنون] دیه‌جك یرده [حکیم ذی فنون) دینلمدیکی کبی (نبی ذی شان) مقامنده‌ده (نبی ذوشان) دینلمز. بناءً علیه (حضرت اولوالامر) تعبیری یاکلش عد ایدیله‌رك (حضرت اولی‌الامر) صورتنده ایراد ایدلمه‌ملیدر .

فارسی اسلوبی اوزره موصوف اوله‌جق کلمه‌لرك آخرلرینی حروف متصله‌دن اولدیغی زمان بونلره صفت اوله‌جق کلمه‌لرك اولکی حرفلرینه بیتشدرمك جائزدکلدر. بناءً علیه (جامع شریف ـ مجلس منیر) ترکیب توصیفیلرینك (جامعشریف ـ مجلسمنیر) صورتنده یازمق غلط عد اولنور.

§

تمرین — آشاغیده‌کی ترکیب توصیفیلرك نصل تشکل ایتدکلری کوسترلمکله برابر صفت وموصوفی تعیین اولنه‌جق :

(مرد عاقل ـ حرمین محترمین ـ کلمات نصیحه ـ ادبای عثمانیه ـ مشایخ واصلین ـ علمای عاملین ـ مفسرین عظام ـ حکمیات اسلامیه ـ فیوضات آلهیه ـ قصیدهٔ غرا ـ قرآن کریم ـ طفل ذکی ـ مرد هنرور ـ پادشاه معارفپرور ـ باغ دلکشا ـ قصر عالی ـ حکمت بالغه ـ صحبت دیرینه ـ افکار عالیه ـ فلاسفهٔ مشهوره ـ صلوات زاکیات)

§

❁ عربجه ترکیب توصیفی[1] ❁

لسانمزده جریان ایدن عربجه ترکیب توصیفیلرده‌ده —

یاء ممدوده ایله نهایت بولان عربی کلمه‌لرك فارسی اصولیله موصوف اولدقلری زمان « ی » لری — مضاف حاللرنده اولدیغی کبی — اکثریا مخفف ، بعضاً ده مشدد اوله‌رق قوللانیلیر.

مخفف اوله‌رق استعمالی حالنده برهمزهٔ مکسوره علاوه اولنور:

مثنویٔ شریف

صبیٔ ذکی

مشدد اوله‌رق قوللانلدیغی وقت ایسه یاء مذکوره — آخرلری هاء رسمیه وحروف مددن خالی اولان کلمه‌لر کبی — مکسور اوقونور:

سخی بی نظیر

خارجی عنید

§

[جمع مذکر سالم] صیغه‌سی اسلوب فارسی اوزره بر موصوفك صفتی اولنجه عربیده اولدیغی کبی — حالت نصب وجر بیننده مشترك اولان صیغه‌نك ایرادی لازم کلمز ، یرینه کوره هر ایکیسی قوللانیلیر:

حکمای آلهیون

مشاهیر سیاحین

لسانمزده مستعمل « ذوفنون » کبی تعبیرلرك برموصوفه فارسی اصولیله صفت واقع اولنجه «ذو»لری «ذی» یه تبدیلی اقتضا ایتمز.

آخرنده الف ممدوده بولنان عربی کلمه‌لرك موصوف حاللرنده محذوف اولان همزه‌لری ـ لزوم کورلمدکجه ـ اعاده ایدلمز. مثلا [حکمای اسلامیه ـ صحرای دلکشا] ترکیبلرنده موصوف اولان [حکما ـ صحرا] کلمه‌لرینك محذوف اولان همزه‌لرینی اعاده ایله [حکماء اسلامیه ـ صحراء دلکشا] دیمز. فقط «با ـ تا» کبی برهجالی کلمه‌لرك موصوف حاللرنده ـ مضاف حاللرنده اولدیغی کبی ـ همزه‌لری اعاده ایدیلیر:

باء موحده

تاء طویله

خاء معجمه

اواخرنده الف مقصوره بولنان [معنی ـ فتوی] کبی کلمه‌لر فارسی اصولیله موصوف اولدقلری وقت ایکی صورتله قوللانیلیر.

عربلر کبی اوقونورسه آخرنده‌کی الف مقصوره الف ممدوده‌یه تحویل ایدیلوب بریاء مکسوره علاوه قیلنیر:

معنای لطیف

فتوای شریف

عجملر کبی تلفظ اولنورسه برهمزهٔ مکسوره الحاق ایدیلیر:

عیسیٔ معجزدم

دعویٔ نابجا

بو صورت نظمه مخصوص کبیدر.

لسان هرج ومرج ایدلمش اولور. بوایسه مسامحه ایدیلیرموادن دکلدر.

دوائر رسمیه‌دن برر مقامك اسمی اولان [طوپخانهٔ عامره ـ پوسته‌خانهٔ عامره] تعبیرلری مضاف الیهك مضافه تقدیمیله تشکل ایتمش برر ترکیب اولوب برنجیسنك جزء اولی ترکجه، ایکیسنك جزء اولی ایسه ترکجه حکمنده اجنبی برکلمه اولدیغندن وحال بوکه فارسی اصولیله یاپیلان ترکیبلرك هیچ برجزئی ترکجه اوله‌میه‌جغندن ذاتاً خلاف قاعده تشکل ایتمش اولان بوترکیبلره برده «عامره» کلمه‌سنی صفت اوله‌رق الحاق ایدوب [طوپخانهٔ عامره ـ پوسته خانهٔ عامره] دینلمسی مخالف اصول ایسه‌ده غلط اوله‌رق مذکور تعبیرلر ایله امثالی استعمال ایدلمکده‌در. فقط بونلره قیاساً [یازیخانهٔ لطیف ـ قاصهٔ مصنعه] ترکیبلری ترتیب ایدیله‌مز.

§

عربجه‌ده‌مصادرك تأنیث وتذکیری مساوی‌ایسه‌ده لسانمزده تاء زائده‌لی مصدرلرك صفتلری مفرد مؤنث، تاء زائده‌سز مصدرلرك‌ده صفتلری مفرد مذکر اوله‌رق ایراد اولنور:

خلقت حسنه

لطف مسبوق

آخرنده الف زائده بولنان بعض کلمه‌لرك تأنیثی معتبردکلدر:

صحرای واسع

فتوای شریف

موصوفله صفتدن هر ایکیسی فارسی ویا بری فارسی، بری عربی اولورسه بینلرنده مطابقت شرط دکلدر :

یاران خوش صحبت

ادبای سخن شناس

معاصرین نادره کو

مضامین ناکفته

فقط بعضاً موصوف اولان [درویشان ـ عارفان] کبی جموعك صفتلری‌ده جمع اوله‌رق ایراد ایدیلیر :

درویشان دلریشان

عارفان نکته‌پردازان

لسانمزده ـ یرینه کوره ـ جمعه‌ده نسبت جائز اولدیغندن: [جمع مصححلر کبی جمع مکسرلرده عندالنسبه مفردینه رد اولنور.] قاعدهٔ عربیه‌سنه رعایت ایدلمز. بناءً علیه [خلق ـ حکمت ـ دولت ـ کلمه‌لرینك جمع مکسرلری اولان [اخلاق ـ حکم ـ دول] کلمه‌لرینه یاء نسبت الحاقیله برر موصوفه صفت یاپیلیر :

مسائل اخلاقیه

کلمات حکمیه

محافل دولیه

بو ترکیبلر قاعدهٔ مذکوره‌یه تبعاً [مسائل خلقیه ـ کلمات حکمیه ـ محافل دولیه] صورتنده ایراد ایدیله‌جك اولسه شیوهٔ

قاعدهٔ فارسیه اوزره یاپیلان ترکیبلر - دکل بر رکنی ، ایکی رکنیده عربی اولسه فارسی عد ایدیله‌جکندن - موصوف اولدقلری زمان صفتله موصوف شریطه‌سنك حکمی قالمیه‌جغی جهتله [اوامر نامهٔ سامیه] کبی مرکبات غلط عد اولنور .

لساننزده مستعمل مؤنث سماعیلره مذکر معامله‌سی اولنور . یعنی موصوف اولدقلری وقت صفتلری مذکر اوله‌رق ایراد ایدیلیر:

طریق واسع

شمس منیر

لسان فصیح

بونلردن « نفس » کلمه‌سی ایسه : [نفس ناطقه - نفس مطمئنه - نفس لوامه] تعبیرلرنده کورلدیکی اوزره اکثریا مؤنث ، [نفس نفیس] ترکیبنده اولدیغی وجه ایله بعضاً ده مذکر اعتبار اولنور . « ید » کلمه‌سی بعضاً مؤنث اوله‌رق استعمال اولنور : (ید بیضا - ید علیا)

مؤنث سماعی اولان حروف هجا اسملری ایسه موصوف اولدقلری وقت دائما مؤنث اوله‌رق ایراد اولنور :

الف ممدوده

جیم مفتوحه

صاد مهمله

یاء ساکنه

تاء طویله

موصوف جمع مؤنث اولورسه صفتی اکثریا مفرد مؤنث ، بعضاً جمع مؤنث اولور :

مقالات بليغه

جنات عاليات

موصوف جمع مذکر اولورسه صفتی اکثریا جمع مکسر ، بعضاً جمع مذکر ، بعضاًده مفرد مؤنث اولور :

مورخين عظام

مصنفين محققين

سياحين مشهوره

— تنبيه —

[شقهٔ محبی] تعبيرنده کورلديکی اوزره بعض تراکيبده صفتك آخرنده‌کی یاء نسبت، عربی اعتبار ایدیله‌رك [شقهٔ محبیه] دینیله‌جك اولسه لسانه خوش کلمز . بر موصوفك صفتی اوله‌بيله‌جك عربی برکلمه‌نك آخرنده‌کی یاء نسبت، فارسی عدایدلمك بویله ترکيباته مخصوصدر. بوصورت هر یرده یوریمز .

ادوات فارسیه‌نك داخل ولاحق اولدیغی کلمات عربیه ، فارسی عداولندقلرندن صفت اولدقلری وقت موصوفلریله بینلرنده مطابقت آرانماز . مثلا «اعذار» کلمه‌سنه ادات نفی اولان « نا » نك ادخاليله «مشروع» کلمه‌سی صفت یاپیله‌جق اولسه مطابقته رعایت ایدلميوب [اعذار نا مشروع] دینیلیر . بوراده مشروع کلمه‌سی « نا » نك دخوليله فارسی حکمنی آلدیغندن مطابقته رعایت ایدیله‌رك [اعذار نا مشروعه] دینیله‌مز .

اکر موصوفده صفتده عربی اولورسه شروط آتیه‌یه رعایت لازمه‌دندر :

موصوف مفرد مذکر اولورسه صفتی‌ده مفرد مذکر ، تثنیه مذکر اولورسه صفتی‌ده تثنیه مذکر اولور :

صبح صادق

امامین همامین

موصوف مفرد مؤنث اولورسه صفتی ده مفرد مؤنث ، تثنیه مؤنث اولورسه صفتی‌ده تثنیه مؤنث اولور :

کلمهٔ فصیحه

دولتین علیتین

موصوف جمع مکسر عاقل اولورلرسه صفتی مفرد مؤنث ، جمع مکسر، جمع مذکرده اوله‌بیلیر :

ممالك اسلامیه

علمای عظام

ادبای متأخرین

حکمای آلهیون

موصوف جمع مکسر غیر عاقل اولورسه صفتی اکثریا مفرد مؤنث، بعضاً‌ده جمع مکسر اولور :

افکار عالیه

مسائل شتی

موصوف وصفتدن هر ایکیسی فارسی ویا عربی اوله بیله جگی کبی بونلردن بری فارسی، بری عربی‌ده اوله بیلیر.

ایکیسی‌ده فارسی اولدیغنه مثال :

ماه رخشان

مرغ زیرك

چشم سیاه

خواجهٔ دانا

ایکیسی‌ده عربی اولدیغنه مثال :

وجه حسن

شیخ کامل

نور لامع

خلق جمیل

موصوف فارسی، صفت عربی اولدیغنه مثل :

یار صادق

شکوفهٔ رعنا

خانهٔ واسع

آینهٔ مجلا

موصوف عربی، صفت فارسی اولدیغنه مثال :

قد بالا

کلام شیرین

مصراع برجسته

فکر تابان

گل سرخ

مرد دانا

بو مثاللرده آخرلری مکسور اوقونان [گل – مرد] کلمه‌لری موصوف، [سرخ – دانا] کلمه‌لری‌ده صفتدر .

– تنبیه –

موصوف اوله‌جق کلمه‌نك آخرنده یاء ممدوده ویا هاء رسمیه بولنورسه – مضافلرده اولدیغی کبی – بر همزه علاوه قیلنوب مکسور اوقونور :

ماهیٔ دلنشینه

غنچهٔ رعنا

بو مثاللرده موصوف اولان « ماهی » کلمه‌سنك اخرنده یاء ممدوده ، «غنچه» کلمه‌سنك آخرنده‌ده هاء رسمیه بولندیغندن بر همزهٔ مکسوره الحاق ایدلمشدر .

موصوف اوله‌جق کلمه‌نك آخرنده حروف مددن الف ویا واو بولنورسه – مضافلرده اولدیغی کبی – بر « ی » الحاق ایدیلوب مکسور اوقونور :

بنـای متین

بوی خوش

بو مثاللرده موصوف اولان « بنا » کلمه‌سنك آخرنده الف ممدوده، «بو» کلمه‌سنك آخرنده‌ده واو ممدوده بولندیغندن بر یاء مکسوره علاوه قیلنمشدر .

اسم اشارت ایله مشارالیهدن تشکل ایدن هیئته « ترکیب توصیفی » دینیلیر . مثلا : [شو قوناق] بر ترکیب توصیفیدر . اسم اشارت اولان « شو » کلمه‌سنه صفت ، مشار الیهی بولنان « قوناق » لفظنه‌ده موصوف تعبیر اولنور .

ـ اخطار ـ

اسم اشارتك بر مشارالیهی بولنمق لازم ایسه‌ده بعضاً مشارالیهسز قوللانیلیر .

ـ انسانیت اوددرکه الندن کلدیکی ایلکی کیمسه‌دن دریغ ایتمیه .

بعضاً [شو ـ او] موقعنده [شول ـ اول] قوللانیلیرسه‌ده بونلر ـ لزوم کورلمدکجه ـ استعمال ایدلمه‌ملیدر .

§

تمرین ـ زیرده‌کی عباره‌لرده بولنان اسم اشارتلر ایله مشارالیهلری کوستریله‌جك :

[بو قیش کوزل وقت کچیردك ـ شو افندی پك ذکیدر ـ او او صاتیله‌لی چوق اولدی ـ عارف او درکه دنیایه التفات ایتمیه ـ شو صیره‌ده‌کی افندیلر پك چالشقاندرلر ـ بو کون پدرم بروسه‌یه کیتدی]

§

(فارسی ترکیب توصیفی)

فارسی ترکیب توصیفیلر ترکجه‌نك عکسنه اوله‌رق تشکل ایدر . یعنی موصوف تقدیم . صفت تأخیر اولنور ، موصوفك آخری‌ده ـ مضافلر کبی ـ مکسور اوقونور :

(صفت سببیه)

صفت سببیه ـ طوغریدن طوغری‌یه موصوفنه عائد اولمیوب موصوفنك متعلقنه عائد اولان صفته دینور . مثلا : (کوزل یوزلو آدم) ترکیبنده (کوزل یوزلو) صفتنه طوغریدن طوغری‌یه موصوفی بولنان « آدم » کلمه‌سنی اوکمیوب متعلقنی یعنی آدمك یوزینی اوکدیکندن صفت سببیه اولور .

برقاچ مثال :

قیرمزی یوزلو یورغان

صاری بویالی کوشك

یشیل بویالی صندال

(اسم اشارت)

اسم اشارت ـ کندیسیله برشیئی معینه اشارت اولنان (بو ـ شو ـ او) کلمه‌لرینه دینور . « بو ـ شو » قریبه ، « او » بعیده موضوعدر :

ـــ بوکتاب فائده‌لیدر .

ـــ شوچوجق ذکیدر .

ـــ او آدم غنیدر .

اسم اشارتلرك کوستردکلری کلمه‌لره « مشار الیه » تعبیر اولنور .

امثلهٔ مذکوره‌کی (بو ـ شو ـ او) اسم اشارتلرینك مشارالیهلری (کتاب ـ چوجق ـ آدم) کلمه‌لریدر .

ماضئ نقلینك مفرد غائبنك مجهولی ، اسم مفعول ایله مشترك اولدیغندن اسم مفعول اولدیغی وقت اسم فاعللری کبی برر موصوفه صفت اولورلر :

باصلمش کتاب

یازلمش یازی

اینشته بوترکیبلرده‌کی (باصلمش ـ یازلمش) کلمه‌لری اسم مفعولدر .

تمرین ـ آشاغیده‌کی ترکیبلرده کوریلن کلمه‌لرك هانکیسنك صفت ، هانکیسنك موصوف اولدیغی تعیین اولنه‌رق نصل تشکل ایتدکلری بیان ایدیله‌جك :

(کسلمش دال ـ چالشقان شاکرد ـ یازمه مصحف ـ عقللی چوجق ـ کورر کوز ـ فصیح سوز ـ بیلن آدم ـ بیوك او ـ صرف ایتدیکی پاره ـ سوزلمش یوغورد)

§

(مهمه)

صفت ـ ایکی قسمدر : صفت حقیقیه ، صفت سببیه .

(صفت حقیقیه)

صفت حقیقیه ـ طوغریدن طوغری‌یه موصوفنه عائد اولنان صفته دینور . مثلا : (عالم آدم) ترکیبنده‌کی « عالم » صفتنه ، طوغریدن طوغری‌یه موصوفی بولنان « آدم » کلمه‌سنی اوکدیکندن صفت حقیقیه دینور .

برنجی مثالده (قوناغك) مضاف الیه ، (مردیوانلی قپوسی) مضاف ـ ایکنجی مثالده (بیوك آغاجك) مضاف الیه ـ (کولکه‌سی) ده مضافدر ـ بوترکیبلرده اصل مضاف الیه ـ (قوناق ـ اغاج) کلمه‌لری، مضافده (قاپو ـ کولکه) لفظلریدر .

(مهمه)

(ماضیٔ نقلی ـ مضارع ـ مستقبل) لك مفرد غائبلری بعضاً برر موصوفه صفت اوله‌رق استعمال اولنورلر :

صولمش چیچك

یانار طاغ

کله‌جك سنه

فعل التزامینك مفرد غائبی‌ده نادراً صفت اوله‌رق قوللانیلیر .

صاپه یول

ماضیٔ شهودینك جمع متکلمنك معلومی اسم فاعل ، مجهولی اسم مفعول معناسنده استعمال اولنه‌رق برر موصوفه صفت اولورلر .

بیلدك کیمسه

دینلمدك لاقیردی

بوترکیبلرده‌کی (بیلدك ـ دینلمدك) ، (بیلن ، دینلمین) تقدیرنده‌در .

صیغهٔ صله‌لرده اکثریا صفت اوله‌رق قوللانیلیرلر .

کوستردیکی هنر

یازه‌جغی یازی

بونلر: (زنکین آدملر)، (زوکورت کیمسه‌لر) تقدیرنده‌در. بوترکیبلرده‌موصوف‌اولان(آدملر ــ کیمسه‌لر) لفظلری حذف اولنه‌رق صفتلری بولنان (زنکین ــ زوکورت) کلمه‌لری بونلرك مقامنه قائم اولدقلری ایچون جمعلنمشلردر .

موصوفلر ــ مفرد اولسون ، جمع اولسون ــ بعضاً بویله حذف اولنه‌رق صفتلری کندی مقاملرینه قائم اولور .

ــ تنبیه ــ

اسلوب ترکی اوزره یاپیلان ترکیب توصیفیلرده صفت وموصوفدن هرایکیسی ترکجه ، عربجه ، فرسجه اوله‌بیله‌جکی کبی بونلردن بری ترکجه دیکری‌ده عربی ویافارسی اوله‌بیلیر :

کوزل کوشك

عالی قصر

سیاه رنك

کسکین قلم

ذکی چوجق

برجسته مصراع

قیرمزی کل

دلکشا سوز

ترکجه ترکیب توصیفیلر ــ برکلمه عداولنه‌رق ــ قاعدهٔ ترکیه اوزره مضاف ، مضاف‌الیه اولورلر :

قوناغك مردیوانلی قپوسی

بیوك آغاجك کولکه‌سی

لساننزده اوچ درلو (ترکیب توصیفی) جریان‌ایدر : ترکی ، فارسی عربی .

﴿ ترکجه ترکیب توصیفی ﴾

ترکجه ترکیب توصیفیلرده صفت‌اول ، موصوف صکره کلیر . مثلا : (کوزل او) ترکجه برترکیب توصیفیدر . « کوزل » صفت ، « او » موصوفدر . ایشته‌صفت‌اولان « کوزل » کلمه‌سی ، اسم اولان « او » کلمه‌سنك کوزللك ایله متصف اولدیغنی بیلدیرییور .

ـ تنبیه ـ

ترکجه ترکیب توصیفیلرده « موصوف » جمع اولسه‌بیله « صفت » مفرد اوله‌رق ایراد اولنور :

بیوك آدملر

کوچك چوجقلر

ایشته بوترکیبلرده موصوف اولان (آدملر ـ چوجقلر) جمع اولدقلری حالده صفتلری بولنان (بیوك ـ کوچك) کلمه‌لری مفرد اوله‌رق ایراد ایدلمشدر .

قاعده ـ صفتلر . محذوف اولان موصوفلری اعتباریله جمعلنیرلر :

زنکینلر

زوکورتلر

تمرین ـ آشاغیده‌کی مفرد کلمه‌لر جمع . جمع اولانلر ، مفرد یاپیله‌جق :

(فتاوی ـ غیوب ـ غصون ـ غزات ـ غصص ـ غرفه ـ غریم ـ غصه ـ غره ـ غلمان ـ عقل ـ علوم ـ عصات ـ عقلا ـ موحدین ـ عیال ـ علیل ـ عظیم ـ عوالم ـ فائده ـ عنادل ـ علامت ـ علائق ـ عطایا ـ عظیمه ـ اعادی ـ ظریف ـ ظنون ـ ظواهر ـ طبل ـ حکایات ـ شاعره ـ کلمه ـ صالح ـ اولیا ـ نبی ـ طرائق عنایات ـ خرافه)

§

تمرین ـــ آشاغیده‌کی مفرد کلمه‌لر جمع یاپیله‌جق :

(فم ـ فوج ـ قدح ـ اقرب ـ قفص ـ اکبر ـ آکل ـ کیل ـ لب ـ حکایه ـ مشتهد ـ مکرم ـ معلمه ـ لوا ـ اماره ـ امانت ـ خدمت ـ میل ـ مکان ـ نفس ـ شاکر ـ قلم ـ نهر ـ اول ـ آخر ـ اوسط ـ ورق ـ ورد ـ هول ـ روایت ـ ایالت ـ باب ـ درهم)

صفت

صفت ـ بر اسمك حال وکیفیتنی بیلدیرن کلمه وترکیبه دینور . صفتك حال وکیفیتنی بیلدیردیکی اسمه « موصوف » تعبیر اولنور . صفتله موصوفدن تشکل ایدن هیئته‌ده (ترکیب توصیفی) نامی ویریلیر .

[افعل ـ افعال ـ افعله ـ فعله] وزنلرینه (جمع قلت) ، ماعداسنه (جمع کثرت) دینور .

لسانمزده بوخصوصه رعایت ایدلمز . هرقاچ اولورسه اولسون بووزنلردن ایستدیکمزی قوللانیرز .

حتی ترکی ، فارسی جمعلر کبی بردن‌زیاده شیلرده‌ده استعمال ایدرز . مثلا ایکی ودها زیاده مکتبه « مکاتب » دیرز .

بوبحثه ختام ویرمزدن اول شونی‌ده بیان ایده‌لم :

عربی مفرد برکلمه‌نك جمع مکسرینی بولمق ایچون صرف کتابلرنده تعداد ایدیلن وزنلره مراجعت ایتمك کفایت ایتمز . بوبابده قناعت کامله ویره‌جك لغت کتابلریدر .

(افعل ـ افعال ـ افعله) وزنلرنده اولان جمع مکسرلر جمع اقصی صیغه‌سیله تکرار جمعلنیرلر . بویله جمعلره « جمع الجمع » تعبیر اولنور .

مفرد	جمع	جمع الجمع
ید	ایدی	ایادی
قول	اقول	اقاویل
اسم	اسما	اسامی

(قوم ـ عشیرت ـ خیل ـ عسکر) کبی معناسنده جمعیت اولان کلمه‌لره « اسم جمع » ، (ورق ـ شجر ـ ثمر) کبی واحدی تاایله تمیز ایدن کلمه‌لره‌ده (شبه جمع) دینور .

مؤنث سالم صیغه‌سیله جمعلنیر : [اکرامات ـ تعریفات ـ سنوحات]
مؤنث سماعیلردن کتب لغتده مؤنث اعتبار اولنـان کلمه‌لرله حروف هجا اسملرده جمع مؤنث سالم صیغه‌سیله جمعلنیرلر :

ذراعات

واوات

« جمع مکسر »

جمع مکسر ـ مذکراولسون ؛ مؤنث‌اولسون ـ مفردلرینك صیغه‌لری بوزیله‌رق یاپیلان جمعلره دینور .

کتـابدن ـ کتب } کبی
رساله‌دن ـ رسائل }

هرمفردك بر ویا برقاچ جمع مکسری اولور :

سیوف

اسیاف

بونلر قلیچ معناسنه اولان « سیف » کلمه‌سنك جمع مکسریدر .

— تنبیه —

جمع مکسرلرك وزنلری پك چوقدر . بونلردن بعضیلری اوچدن اونه‌قدر ، برطاقمی‌ده اوندن زیاده‌یه دلالت ایدر .

اوچدن اونه قدر دلالت ایدن جمع مکسرلره « جمع قلت » اوندن زیاده‌یه دلالت ایدن جمع مکسرلره‌ده « جمع کثرت » اطلاق اولنور .

متأخرين

متكلمين

محدثين

متقدمين

(ارض ـ عالم ـ ابن ـ سنه) کلمه‌لری شاذ اوله‌رق جمع مذکر سالم صیغه‌سیله جمعلنیرلر:

ارضین

عالمین

بنین

سنین

§

(جمع مؤنث سالم)

جمع مؤنث سالم ـ تاء زائده‌لی کلمه‌لرك تالری حذف اولنه‌رق ادات جمع اولان «ت» الحاقیله تشکیل اولنور:

معجزات

کرامات

بونلرك مفردلری (معجزه کرامت) کلمه‌لریدر.

اخطار ـ (خدمت ـ صحرا ـ اولو ـ جبهه ـ رقبه ـ ذات ـ بنت ـ صورت ـ ادات ـ صلات ـ وفات ـ متوفات) کلمه‌لرینك جمع مؤنثلری : (خدمات ـ صحراوات ـ اولات ـ جبهات ـ رقبات ـ ادوات ـ ذوات ـ بنات ـ اخوات ـ صلوات ـ وفیات ـ متوفیات) در.

(اکرام ـ تعریف ـ سنوح) کبی بعض کلمه‌لرده جمع

(جمع)

عربجه‌ده جمع اوچ نوعدر: جمع مذکر سالم، جمع مؤنث سالم، جمع مکسر.

— جمع مذکر سالم —

جمع مذکر سالم — مفردلرینك صیغه‌لری بوزلمیه‌رق آخرینه «ی،ن» ویا «و، ن» علاوه ایدیلن کلمه‌یه دینور. «ی، ن» نك ماقبلی مکسور، «و، ن» نك ماقبلی‌ده مضموم اوقونور.

مؤمنین = مؤمنون

منکرین = منکرون

بونلرك مفردلری (مؤمن ـ منکر) کلمه‌لریدر.

— تنبیه —

(ی، ن) ایله یاپیلان جمع مذکر سالملر، عربجه‌ده حال منصوبیت ومجروریته، «و، ن» ایله یاپیلانلری‌ده حال مرفوعیته مخصوصدر.

فقط لسانمزده بو حاللر نظر اعتباره آلنمیوب ـ یرینه کوره ـ هرایکی صورت‌ده استعمال اولنور.

جمع مذکر سالم صیغه‌سی، لسانمزده آخرنده تاء زائده بولنمیان صفتك ذوی‌العقول قسمندن تشکیل اولنور:

تثنیه یاپیلان کلمه‌نك اصـلی مذکر ایسه ، «تثنیه مذکر» ، مؤنث ایسه «تثنیه مؤنث» دینور .

مثلا مفرد مذکر اولان [عاقل ـ کتاب] کلمه‌لرینك تثنیه‌لری بولنان [عاقلین ـ کتابین] کلمه‌لرینه «تثنیه مذکر» دینـدیکی کبی مفرد مؤنث اولان [اخت ـ روایت] کلمه‌لرینك تثنیه‌لری بولنان (اختین ـ روایتین) کلمه‌لرینه‌ده (تثنیه مؤنث) تعبیر اولنور .

— تثنیه —

لسانمزده تاء زائده‌لری هاء رسمیه‌یه تحویل ایدلمش اولان کلمه‌لر تثنیه یاپیله‌جغی زمان تاء زائده‌لری اعاده قیلنیر .

مثلا (امرأه ـ عباره ـ حکایه) کلمه‌لرینـك اصللری (امراة ـ عبـارة ـ حکایة) اولوب آخرلرنده‌کی تاء زائده‌لرك نقطه‌لری آتیله‌رق هاء رسمیه شکلنه قونمش اولدقلرندن تثنیه‌لرنده نقطه‌لری اعاده ایدیله‌رك (امرأتین ـ عبارتین ـ حکایتین) دینیلیر .

§

تمرین — آشاغیده‌کی کلمه‌لردن تثنیه اولانلر مفرد ، مفرد اولانلر تثنیه یاپیله‌جق :

(امامین ـ شیخین ـ کلامین ـ کلتـین سنبلتین ـ باب ـ رسـاله ـ بنت ـ شـاهد ـ مسجـد ـ مکتب ـ شاعره ـ حجرین ـ جمل ـ یوسف ـ حولین ـ دولتین ـ عبـدین ـ بلدتین ـ حرمین ـ لسان ـ مصراع ـ قصیـده ـ سفینه ـ قمرین)

مذکر . [ید] کلمه‌سی‌ده اکثریا مذکر، بعضاً مؤنث اوله‌رق قوللانیلیر .

§

تمرین — آشاغیده‌کی کلمه‌لرك هانکیلری مذکر ، هانکیلری مؤنث اولدقلری تعیین اولنه‌جق:

[حمرا ـ حلیله ـ غلام ـ حدیقه ـ خضرا ـ خطوه ـ ید ـ بئر ـ خطه ـ دعوی دفتر ـ دوحه ـ واو ـ رحمت ـ خاله ـ دجاجه ـ خال ـ اخت ـ شائبه ـ شبکه ـ اثبات ـ وقت ـ شرفه ـ شعبه ـ شمس ـ لسان ـ شام ـ طریق ـ مکه]

﴿ تثنیه — جمع ﴾

عربجه‌ده ـ ترکجه‌نك، فارسینك خلافنه اوله‌رق ـ ایکیدن زیاده‌یه دلالت ایدن کلمه‌یه «جمع» دینور . ایکی‌یه دلالت ایلرسه «تثنیه» تعبیر اولنور .

« تثنیه »

عربی مفرد کلمه‌لرك ـ کرك مذکر وکرك مؤنث اولسون ـ آخری مفتوح قیلنه‌رق « ی، ن » ویا « ا ، ن » علاوه ایدیلان وایکی شخصه ویا ایکی شیئه دلالت ایلین کلمه‌یه دینور . مثلا [رجلین ـ رجلان] . [شجرین ـ شجران] کلمه‌لری تثنیه اولوب « رجل ـ شجر » کلمه‌لرندن یاپلمشلردرکه ایکی ارکك ، ایکی آغاج دیمکدر.

«ا،ن» ایله یاپیلان تثنیه‌لر، لسانمزده پك آز قوللانیلیر.

كتب لغتده مؤنث اعتبار ايديلن كلمه‌لرده ايكی قسمدر : اتفاقی، اختلافی.

— اتفاقی —

اتفاقی — لسان عربده دائما مؤنث اعتبار اولنان كلمه‌لردر. بونلردن لسانمزده مستعمل اولانلری شونلردر :

[اضبع ـ ارض ـ ارنب ـ افعی ـ ابهام ـ بئر ـ ثعلب ـ جهنم ـ جحيم ـ حرب ـ خمر ـ درع ـ دار ـ دلو ـ ذهب ـ ذراع ـ ريح ـ سن ـ سعير ـ سقر ـ ساق ـ سراويل ـ شمس ـ شمال ـ عين ـ عصا ـ عقرب ـ عروض ـ عنكبوت ـ فلك ـ فخذ ـ فرس ـ قدم ـ قوس ـ كتف ـ كأس ـ كف ـ كبد ـ ملح ـ منجنيق ـ نفس ـ نار ـ نعل ـ يد ـ يمين ـ يسار]

— اختلافی —

اختلافی ـ لسان عربده بعضاً مؤنث، بعضاً مذكر اعتبار ايديلن كلمه‌لردر . بونلردن‌ده لسانمزده مستعمل اولانلری شونلردر .

[اوان ـ حال ـ رحم ـ سكين ـ سلاح ـ سلم ـ سبيل ـ ضحی ـ طريق ـ عنق ـ قدر ـ قفا ـ ليث ـ مسك]

— تنبيه —

لسانمزده اتفاقيسی‌ده ، اختلافيسی‌ده دائما مذكر اوله‌رق استعمال اولنور. يالكز [نفس] كلمه‌سی اكثريا مؤنث ، بعضاً

(الف تأنيث ممدوده)

الف تانيث ممدوده ـ كنددن صكره بر همزه بولنان واوسط طرفنده‌كى حرفك فتحه‌سنى يوقارى‌يه چكن الفه دينور :

صحراء

علماء

— تنبيه —

علامت تانيث اولان الف ممدوده‌لر ، حروف اصليه‌نك خارجنده‌در . مثلا : [بناء ـ سماء ـ ابتداء ـ استعفاء] كلمه‌لرينك آخرنده‌كى الف ممدوده‌لر، حروف اصليه‌دن مقلوب اولدقلرى ايچون علامت تأنيث دكلدر .

الف ثانيثه، «الف زائده»ده دينور.

لسانمزده الف ممدوده‌لى كلمه‌لر ـ علامت تأنيث اولسون . اولمسون ـ همزه‌سز استعمال اولنورلر : [صحرا ـ علما ـ سما ـ بنا ـ ابتدا ـ استعفا] كبى.

(مؤنث سماعى)

مؤنث سماعى ـ علامت تأنيثدن خالى اولديغى حالده مؤنث اعتبار ايديلن كلمه‌يه دينور. بش نوعدر :

١ــ تاسز اولان قادين اسملرى: [مريم ـ زينب] كبى.

٢ــ تاسز اولان قبيله، مملكت اسملرى: [مضر ـ مصر] كبى.

٣ــ حروف هجا اسملرى: [الف ـ با ـ تا...]

٤ــ تالى، تاسز جمعلر: [اواخر ـ اجوبه] كبى.

٥ــ لغت كتابلرنده مؤنث اعتبار اولنان كلمه‌لر.

دعوی

فتوی

قاعده — الف تانیث مقصوره اوچ حرفلی کلمه‌لرده اصلنه نظراً یازیلیر. کلمه‌نك اصلی یائی ایسه [ی] شکلنده. واوی ایسه «ا» شکلنده رسم اولنور:

هدی

عصا

حرفی اوچدن زیاده اولان کلمه‌لرده کندندن اول یا اولمدقجه «ی» شکلنده یازیلیر:

اعلی

مستثنا

— تنبیه —

حروف اصلیه‌دن مقلوب اولان الف مقصوره‌لر علامت تأنیث عد ایدلمز. مثلا [معنی — مسمی — مصطفی] کلمه‌لرینك آخرلرنده‌کی الف مقصوره‌لر، حروف اصلیه‌دن مقلوب اولدقلری ایچون علامت تأنیث دکلدر.

اگر کندندن اول یا بولنورسه «ا» شکلنده رسم اولنور:

ثریا

دنیا

علیا

قضایا

دهات = (داهی) نك جمعی. داهی = غایت ذکی
ولات = «والی»نك جمعی
تاء تأنیثه، «تاء زائده»ده دینور.

استطراد

بعض عربی کلمه‌لرك آخرنده تاء مبسوطه بولنور واسمندن دخی آکلاشیله‌جغی اوزره اوزون یازیلیر. بوتاء زائد اولمیوب نفس کلمه‌دن بولندیغی جهتله هیچ برزمان هیئتنه خلل کلمز، یعنی دائما [ت] صورتنده رسم بولنور.

لسانمزده اك زیاده مستعمل اولانلری شونلردر:

[بنت ـ التفات ـ ثبت ـ ثبوت ـ ثبات ـ اثبات سبت ـ سمت ـ صمت ـ سکوت ـ اسکات ـ صیت ـ وقت ـ میقات]

[آیات ـ معجزات ـ ابیات] کبی جمعلر ایله [اخت ـ بنت هیهات ـ ذات ـ جبروت ـ عنکبوت] کلمه‌لرنده‌کی تالرده دائما بویله اوزون یازیلیر.

تاء مبسوطه‌یه، «تاء طویله»ده دینور.

(الف تأنیث)

الف تأنیث ـــ ایکی نوعدر: مقصوره، ممدوده.

ـــ الف تأنیث مقصوره ـــ

الف تأنیث مقصوره ـ کلمه‌نك آخرینه اکثریا [ی] اشکالنده یازیلوب الف کبی اوقونان حرفه دینور:

﴿مؤنث قیاسی﴾

مؤنث قیاسی — علامات تأنیثدن بری بولنان کلمه‌یه دینور. علامت تأنیث ایکیدر: تاء تأنیث، الف تأنیث.

— تاء تأنیث —

تاء تأنیث — اصل کلمه‌دن اولمیوب صکره‌دن علاوه ایدیلن تایه دینورکه داخل اولدیغی کلمه‌نك آخری حروف منفصله‌دن ایسه شو [ة]، حروف متصله‌دن ایسه بو [ـة] صورتله یازیلیر.

صلاةالمغرب

رحمةالله

— تنبیه —

تاء تأنیثك ماقبلی ایکیدن خالی دکلدر: یا مفتوح بولنور ویا الف اولور.

اگر تاء تأنیثك ماقبلی مفتوح اولورسه لساننزده یا نقطه‌لری آتیله‌رق هاء رسمیه شکلنه قونور ویا تاءطویله‌یه تبدیل اولنور:

عباره

حمایه

حکمت

اگر تاء تأنیثك ماقبلنده الف غیر ملفوظه بولنورسه دائما تاء طویله‌یه تحویل ایدیله‌رك قوللانیلیر:

حیات = دیریلك

صلات = نماز § پیغمبره دعا

خط = یازی § چیزکی

قرطاس = کاغد

شجر = آغاج

حجر = طاش

بیت = او§ایکی مصراعدن مرکب نظم

مکتب =

کتاب =

قلم =

— مؤنث —

مؤنث — مدلولی یعنی دلالت ایتـدیکی شی دیشی اولان کلمـهیه دینور . مؤنث اولان کلمـهلرك مدلولی یا حقیقةً دیشی اولور، یا اولماز .

مدلولی حقیقةً دیشی اولانلره «مؤنث حقیقی» دینور.

ام = آنا

اخت = قیزقارداش

بنت = قیز

ناقه = دیشی دوه

رمکه = قیسراق

اتان = دیشی مرکب

مدلولی حقیقةً دیشی اولمیوب فقط دیشی اعتبار ایدیلنلره «مؤنث اعتباری» دینور.

مؤنث اعتباری ایکی قسمدر: قیاسی، سماعی .

جناب سـيدالكونين] صورتنـه قويا ماز. بوكلمه لرك آخرلرى بنه مضموم اوقونور .

∴

(مذكر مؤنث)

عربجه كلمه لر ايكى يه آيريلور. برطاقمنه مذكر بر طـاقمنه ده مؤنث دينور . مذكرلك ، مؤنثلك عربجـه يه مخصوصـدر . بو خاصه تركجه ده، فارسيده يوقدر.

— مذكر —

مذكر — مدلولى يعنى دلالت ايتـديكى شى اركك اولان وعلامات تأنيثدن خالى بولنـان كلماته دينور . اوكلمه نك مدلولى ياحقيقةً اركك اولور يااولمه ماز.

مدلولى حقيقةً اركك اولانه مثال:

رجل = اركك

اب = بابا

اخ = اركك قارداش

ابن = اوغل

ديك = خروس

جمل = اركك دوه

حمار = مركب

حصان = آيغير

مدلولى حقيقةً اركك اولميوب اركك اعتبار ايديلنه مثال :

عربی ترکیب اضافیلر ، اسلوب ترکی ، اسلوب فارسی اوزره مضاف، مضاف الیه واقع اوله‌بیلیر:

دار التعلیمك معلمینی

معلمین دار التعلیم

مهمه

مضافك مضاف الیهی جر ایتمسی یعنی مضاف الیهك آخرینی مکسور اوقوتمسی عربی‌یه مخصوص برقاعده‌در . بونك تراکیب فارسیه‌ده حکمی اوله‌ماز.

بناءً علیه عربی ترکیبلری قاعدهٔ فارسیه اوزره بر مضافه مضاف الیه اولدقلری زمان جزء اوللرینك اخری مکسور اوقونماز.

پیغمبر آخر الزمان

الطاف رب العالمین

جناب سیدالکونین

بو ترکیبلرده‌کی : [پیغمبر ـ الطاف ـ جناب] کلمه‌لری مضاف ، [آخر الزمان ـ رب العالمین ـ سیدالکونین] ترکیبلری‌ده مضاف الیهدر . کلمات مذکوره تراکیب مبحوث عنهانك جزء اوللرینك آخرلرینی مکسور اوقوتماز . یعنی [آخر ـ رب ـ سید] کلمه‌لرینك او اخرینی مکسور اوقوده‌رق [پیغمبر آخر الزمان ـ الطاف رب العالمین ـ

بعد القبول

فوق السما

تحت البحر

قبل الحکم

الف مقصوره‌لی کلمه‌لرکده الفلری اوقونمیوب الفدن اول واقع اولان حرفلری کذلك مفتوح اوقونور.

عیسی الزمان

معنی البیت

آخرنده یاء مخففهٔ ممدوده بولنان [قاضی ـ مفتی] کبی کلمه‌لر دخی اسلوب عربی اوزره مضاف اولدقلری زمان یالری اوقو ـ نمیوب یادن اول واقع اولان حرفلری مکسور اوقونور:

قاضی القضاة

مفتی الانام

مضاف واقع اولوب‌ده آخرنده یاء ممدودهٔ مشدده بولنورسه یائری مضموم اوقونور:

مقضی المرام

عربی العباره

تمرین ـ آشاغیده‌کی ترکیبلرده‌مضافلرك نصل اوقونه‌جقلری، کوستریله‌جکدر.

[شمس الحق ـ مجانی الادب ـ مرعی الاجرا ـ معنی الکتاب ـ امیر الجیش]

— تنبيه —

مضاف اليه اوله‌جق کلمه‌نك برنجی حرفی، حروف‌شمسیه‌دن ایسه حرف تعریفك نه الفی، نه لامی اوقونور:

دارالتعلیم

کریم الشیم

بومثاللرده مضاف الیه و اقع اولان [تعلیم ـ شیم] کلمه‌لرینك ابتدالرینی تشکیل ایدن «ت ـ ش» حرفلری حروف شمسیه‌دن اولدقلری ایچون اوللرنده بولنان حرف تعریفك نه الفی ، نه‌ده لامی‌اوقونیور. بونلرك مضافلری اولان [دار ـ کریم] کلمه‌لرینك آخرلری، ضمه‌لریله برابر حروف مذکوره‌یه چارپیلیور .

اکر مضاف الیه اولان کلمه‌نك برنجی حرفی ، حروف قمریه‌دن ایسه‌حرف تعریفك الفی اوقونمیوب فقط لامی اوقونور

نور الهدی

ماء البحر

ایشته بو مثاللرده مضاف الیه واقع اولان [هدی ـ بحر] کلمه‌لرینك ابتدالرینی تشکیل ایدن «ﻫ ـ ب» حرفلری حروف قمریه‌دن اولدقلری ایچون اوللرنده بولنان حرف تعریفك الفی اوقونمیوب یالکز لامی تلفظ اولنیور . بونلرکده مضافلری اولان [نور ـ ماء] کلمه‌لرینك آخرلری ضمه‌لریله برابر لام مذکوره‌یه چارپیلور.

— مهمه —

جهاته متعلق کلمه‌لرك — عربی قاعده‌سی اوزره مضاف واقع اولدقلری زمان ـ آخرلری مفتوح اوقونور:

شجر طوبی ـ موسای دوران ـ عیسیٔ زمان ـ مرغ دل ـ کنار دریا ـ سطح بحر ـ عنایات یزدان ـ طینت انسان ـ انکشاف ازهار ـ محراب مسجد ـ حرف واو ـ حساب ابجد ـ خط تعلیق ـ خلاف قاعده ـ ذیل رساله ـ سمت قبله]

§

عربجه ترکیب اضافی

اسلوب عربی اوزره یاپیلان ترکیب اضافیلرده دخی ـ فارسی ترکیب اضافیلر کبی ـ ترکجه‌نك خلافنه اوله‌رق ـ مضاف اول، مضاف الیه صکره کلیر.

عربجه‌ده جریان ایدن تراکیب اضافیه‌دن لسانمزده استعمال ایدیلنلری بروجه آتی تشکیل اولنور:

مضاف ، اسم ویا صفت اولوب حرف تعریف دینیلن «ال» لفظندن خالی بولنه‌رق آخری مضموم اوقونور. مضاف الیه صفت اوله‌میوب اسم ویا اسم حکمنده برکلمه اولوب حرف تعریف ایله مصدر بولنور.

مثال

شجر الصنوبر

نافظ الکلم

برنجی مثالده هم مضاف همده مضاف الیه اسمدر. ایکنجی مثالده ایسه مضاف صفت، مضاف الیه اسمدر.

برنجی مثالده «استانبول» کلمه‌سی هرنه قدر ترکجه ایسه‌ده اسم خاص اولدیغندن فارسی اصولیله مضاف ، ایکنجی مثالده‌ده «دیکن» کلمه‌سی هرنه قدر اسم جنس ایسه‌ده معناسی مقصود اولمدیغندن فارسی اصولیله مضاف الیه واقع اولمشدر.

بو صورت لسانمزده شعره مخصوص کبیدر . نثرده بویله یرلره [استانبول شهری ــ دیکن لفظی] دینیلیر.

قاعده ــ مضاف اوله‌جق کلمه‌نك آخری ــ حروف متصله‌دن اولدیغی زمان ــ بوکا مضاف الیه اوله‌جق کلمه‌نك اولکی حرفنه بیتشدیرلمز:

خاك پای

پای تخت

بو ترکیبلری [خاکپای ــ پایتخت] صورتنده یازمق مغایر قاعده‌در.

تمرین ــ آشاغیده‌کی ترکیبلرك اضافتلری تعیین و نصل یاپلدقلری تعریف قیلنه‌جق و مخالف قاعده یازیلانلریله تشکل ایدنلری کوستریله‌جك:

[مهر عدالت ــ کاشانهٔ امیر ــ جلد کتاب ــ شمس حکمت ــ نهر نیل ــ شهر شیراز ــ شهر ادرنه ــ بابمسجد ــ نهر طونه ــ درخت کل ــ آغاج چنار ــ مفتئ بلده ــ باب علم ــ ضیای شمس ــ پایدیوار ــ نهال کل ــ قامت سرو ــ بوی عطر ــ

ولیّ نعمت

سمی نبی

اسلوب فارسی اوزره یاپیلان ترکیب اضافیلرده:

[اضافت لفظیه اولسون ، معنویه اولسون مضافك حکمی جمع، تثنیه نونلرندن مجرد اولەرق یولنمقدر]

قاعدهٔ عربیەسی یوریمز . یعنی [سنین عمرلری ــ جناحین حقیقت ومجاز] موقعنده مضاف اولان « سنین ــ جناحین » کلمەلرینك آخرلرندەکی نونلرك اسقاطیله [سنی عمرلری ــ جناحی حقیقت ومجاز] دینلمز . فقط « ابن » کلمەسنك جمع مذکری اولان «بنین» کلمەسی مضاف اولدیغی وقت آخرندەکی « ن » اسقاط اولنوو:

بنی هاشم

بنی بشر

فارسی ترکیب اضافیلرده مضاف، مضاف الیهك هر ایکیسی فارسی ، عربی ویا بری فارسی ، بری عربی اولەبیلیرسەده مضاف و مضاف الیهدن هیچ بری ترکجه اسم جنس اولەماز بناءً علیه [قبوی سجد ــ مرآت کوکل] کبی ترکیبلر یاکلش عد اولنور. فقط ترکجه اسم خاصلر ایله معناسی مقصوداولمیان ترکجه اسم جنسلره عربی، فارسی کلمەلر قاعدهٔ فارسیه اوزره مضاف، مضاف الیه اولەبیلیر:

شهر استانبول

لفظ دیکن

عربلر کبی اوقونورسه آخرنده‌کی الف مقصوره ، الف ممدوده‌یه تحویل ایدیلوب بر یاء مکسوره علاوه اولنور.

مغنای بیت

دعوای فضیلت

اکر عجملر کبی تلفظ اولنورسه ـ آخرنده یاء ممدوده بولنان کلمه‌لر کبی ـ بر همزهٔ مکسوره الحاق ایدیلور.

مغنیٔ بیت

دعوای فضیلت

بو ایکنجی صورت نظمه مخصوص کیبدر.

— تنبیه —

یاء ممدودهٔ مشدده ایله نهایت بولان عربی کلمه‌لر ، مضاف اولدقلری زمان « ی » لری اکثریا مخفف ، بعضاً ده مشدد اوله‌رق قوللانیلیر.

مخفف اوله‌رق استعمال اولندیغی وقت ، مضاف حالنده — سائر یاء ممدوده‌لی کلمه‌لر کبی — آخرینه بر همزهٔ مکسوره علاوه ایدیلیر:

مثنویٔ مولانا

مشدد اوله‌رق قوللانیلدیغی زمان ، مضاف حالنده یاء مذکوره ـ آخرلری هاء رسمیه و حروف مددن خالی اولان کلمه‌لر کبی ـ مکسور اوقونور:

آخرنده‌ده واو ممدوده بولنديغندن بونلره بروجه مشروح برر ياء مكسوره الحاق ايدلمشدر.

— تنبيه —

مضاف، عربجه بر كلمه اولوب‌ده آخرنده الف ممدوده بولنورسه ـ بر حركه‌لى اولمدقجه ـ محذوف اولان همزه اعاده ايدلمز. مثلا (عرفاى امت ـ صفاى دل) تركيب اضافيلرنده مضاف واقع اولان «عرفا ـ صفا» كلمه‌لرينك محذوف اولان همزه‌لرى اعاده ايديله‌رك (عرفاء امت ـ صفا دل) دينلمز. فقط آخرنده الف ممدوده بولنان بر حركه‌لى عربى كلمه‌لرك مضاف حاللرنده محذوف اولان همزه‌لرى اعاده ايديلير:

باء بسم الله

هاء هوز

ايشته بو مثاللرده مضاف اولان «با ـ ها» كلمه‌لرينك همزه‌لرى اعاده ايدلمشلردر.

آخرنده الف مقصوره بولنان «دعوى ـ عيسى ـ معنى» كبى عربى كلمه‌لر، فارسيده ياء ممدوده‌لى كلمه‌لر مثللى «دعوى ـ عيسى ـ معنى» صورتلرنده استعمال اولندقلرندن لسانمزده بويله كلمه‌لر مضاف اولدقلرى زمان ايكى صورتله‌ده قوللانيليرلر:

تشبيهيه) اولمق اوزره اوچ درلودر.

(رنك كل) تركيبنك اضافتى لاميه ، (درخت سرو) ايله (كليد زر) تركيبلرينك اضافتلرى بيانيه ، (آيينهٔ دل) تركيبنك اضافتى‌ده تشبيهيه‌در. بونلر ترجمه‌يه (كلك رنكى ـ سرو آغاجى ـ آلتون كليد ـ كوكل آيينه‌سى) ديه تحويل اولنور.

قاعده — مضاف اوله‌جق كلمه‌نك آخرنده ياء ممدوده ويا هاء رسميه بولنورسه بر همزه الحاق ايديلوب مكسور اوقونور.

كشتئ دل

خانهٔ مفتى

برنجى تركيبده مضاف اولان (كشتى) كلمه‌سنك آخرنده ياء ممدوده، ايكنجى تركيبده‌مضاف اولان (خانه) كلمه‌سنك آخرنده‌ده هاء رسميه بولنديغندن بونلره بروجه مشروح برر همزهٔ‌مكسور علاوه قلنمشدر.

قاعده — مضاف اوله‌جق كلمه‌نك آخرنده حروف مددن «الف» ويا «واو» بولنورسه بر «ى» علاوه اولنوب مكسور اوقونور:

غداى روح

آرزوى طبيعت

برنجى تركيبده مضاف اولان (غدا) كلمه‌سنك آخرنده الف مـ ‌وده، ايكنجى تركيبده مضاف اولان (آرزو) كـ ‌ـ ـ ـ ـ

(چنار آغاجی ـ دکز صویی ـ دمیر صندوق ـ پارسك شهری ـ کوکل آینه‌سی ـ کستانه آغاجی ـ تحته مناره ـ بلورکاسه ـ ادرنه شهری ـ مدانیه قضاسی ـ کراز آغاجی کلك آغاجی ـ معرفتك کونشی ـ طاش دیوار ـ قاپلیجه صویی ـ دمیر کورك ـ الماس کوبه ـ دوت اریکی ـ سرچه قوشی ـ اکمك ایواسی ـ کراز الماسی ـ سکود آغاجی)

*
* *

فارسی ترکیب اضافی

فارسی اصولیله یاپیلان ترکیب اضافیلرده ـــ ترکجه‌نك خلافنه اوله‌رق ـــ مضاف اول ، مضاف الیه صکره کلیر . مضافك اخری مکسور اوقونور:

رنك كل

درخت سرو

کلید زر

آینهٔ دل

بونلر فارسی اصولیله یاپلمش برر ترکیب اضافی اولوب (رنك ـ درخت ـ کلید ـ آینهٔ) کلمه‌لری مضاف ، (کل ـ سرو ـ زر ـ دل) کلمه‌لری‌ده مضاف الیهدر.

ترکجه‌ده اولدیغی کبی فارسیده‌ده اضافت (لامیه ـ بیانیه ـ

اخرنده ضمیر اضافی بولنور.

مثال:

كوكل كوشكی

لیمون ایواسی

برنجی مثالده كوكل كلمه‌سی كوشكه، ایكنجی مثالده ایوا كلمه‌سی لیمونه بكزه‌دیلیور.

كندیسنه برشی تشبیه ایدیلنه مشبه‌به: كندیسی برشیئه‌تشبیه اولنان مشبه دینور. بو صورتده برنجی مثالده (كوشك)مشبه‌به، (كوكل) مشبه، ایكنجی مثالده‌ده (لیمون) مشبه‌به، (ایوا) مشبه، اولمش اولور.

— تنبیه —

تركیب تشبیهلرده مضاف الیهك آخرینه اضافت لامیه‌لرده اولدیغی كبی (ك، نك) كتیریله‌مز.

مثلا: (معرفت كونشی) بر تركیب تشبیهدر. «معرفت» مشبه «كونش» ده مشبه بهدر. (كونش كبی اولان معرفت) دیمك اولور. مشبه یعنی مضاف الیه اولان (معرفت) ك آخرینه (ك) علاوه ایدیله‌رك (معرفتك كونشی) دینه‌مز.

§

تمرین — آشاغیده‌كی تركیب اضافیلرك اضافتلری كوستریله‌جكی كبی مخالف قاعده بر تركیب وارسه تصحیح اولنه‌جق:

هر جنس آغاج مندرجدر. الما اولسون ، آرمود اولسون ، نه‌جنس آغاج اولورسه هپسنه آغاج نامی ویریلیر. فقط الما آغاجنه آرمود، آرمود آغاجنه‌ده الما نامی ویریله‌مز .

۲ — نه‌مضاف الیهك آخرنده (ك، نك) . نه‌ده مضافك آخرنده ضمیر اضافی بولنور.

مثال :

آلتون ساعت

کوموش قوپه

بو مثاللرده مضاف‌الیه اولان (آلتون ـ کوموش) کلمه‌لری . مضاف اولان (ساعت ـ قوپه) کلمه‌لرینك اصلنی بیلدیردیکندن اضافتلری بیانیه‌در.

بو نوع اضافت بیانیه‌لرده مضاف ایله مضاف‌الیهدن هرایکیسی من وجه اعم، من وجه اخصدر . چونکه آلتوندن هم ساعت هم‌ده باشقه شی یاپیلدیغی کبی ساعت‌ده هم آلتوندن، هم‌ده باشقه شیدن یاپلدیغندن اعم اولور. فقط (آلتون ساعت ـ کوموش قوپه ترکیبلرنده (آلتون ، کوموش) کلمه‌لری (ساعت قوپه) کلمه‌لرینه، کذلك (ساعت، قوپه) کلمه‌لری‌ده (آلتون ـ کوموش) کلمه‌لرینه تخصص ایتدکلرندن اخصدرلر.

اوچنجیسی اضافت تشبیهیه‌درکه اکثریا مضاف، مضاف الیهه بعضاً‌ده مضاف الیهه مضافه بکزه‌دیلیر.

مضاف الیهك اخرنده (ك، نك) بولنماز. فقط . مضافك

(سمتمز کوزلدر ــ اومز یوکسکدر ــ چالشمقلغم یولنده‌در ــ تحصیل معارفه‌هوسم‌پك زیاده‌دو ــ پدرم جومرددر ــ برادرلرم ذکیدر ــ آرقداشلرم تربیه‌لیدر ــ معلمکز کیمدر ــ امتحانکز اولدیمی؟ ــ عمجه‌ك بروسه‌دن کلدیمی ؟ مخدومی مکتبه دوام ایدییورمی؟ عقلی وار ایسه ترك ایتمسون.)

ایکنجیسی اضافت بیانیه‌درکه مضاف الیه، مضافك جنسنی ویا اصلنی بیلدیرر.

ترکجه‌ده اضافت بیانیه ایکی درلودر.

١ ــ مضاف الیهك آخرنده (ك، نك) بولنماز . لکن مضافده (ی) ضمیر اضافیسی بولنور.

مثال:

چنار آغاجی

بروسه شهری

ایشته بو مثاللرده مضاف الیه اولان (چنار ــ بروسه) کلمه‌لری، مضاف اولان (آغاج ــ شهر) کلمه‌لرینك جنسنی بیلدیردیکندن اضافتلری بیانیه‌در.

بو نوع اضافت بیانیه‌لرده دائما مضاف الیه اخص، مضاف اعم اولور.

(چنار آغاجی) ترکیبنده (چنار) کلمه‌سی اخصدر . چونکه هر آغاجه (چنار) دینه‌مز (آغاج) کلمه‌سی اعمدر . چونکه نه آغاجی اولورسه اولسون آغاج دینور. آغاج مفهومی آلتنده

۲ــ مضاف‌الیه اولان ضمیر شخصیلر اکثریا حذف اولنور: (احمد افندی چالشقاندر ــ اخلاقی‌ده کوزلدر ــ خواجه‌مز غیرتلیــدر ــ سعیکز هبــا اولماز) عباره‌لرنده‌کی (اخــلاقی ــ خواجه‌مز ــ سعیکز) مضاف اولوب مضاف الیهلری حــذف ایدلمشــدر . بونلر: (آنك اخلاقی ــ بزم خواجه‌مز ــ سزك سعیکز) تقدیرنده‌در،

§

تمرین آشاغیده‌کی ترکیبلرك اضــافتلری ونصل کلمــه‌لردن ونه یولده تشکل ایتدکلری وآخرلرنده بولنان ضمیر اضافیلرك نوعلری کوستریله‌جك :

(کتابك یازیسی ــ یازی حقه‌سی ــ صو بارداغی ــ منقال ماشه‌سی ــ بنم عقلم ــ آنلرك کتابلری ــ اوقومه‌نك نهــایتی ــ پنجره‌نك جامی ــ عثمانك کلمکلکی ــ آنك چالشــدیغی ــ سنك آکلادیغــك ــ عمرك چالشمــه‌سی ــ هوانك آچیــله‌جغی ــ قلمــك اوجی ــ اوطــه‌نك طــاوانی ــ بزم اومز ــ آنلرك بدری ــ ابراهیم آغا چایری ــ زقاق قپوسی ــ حصــیر سوپورکه‌سی .)

آشاغیده‌کی عبــاره‌لرده مضاف الیهــلری محذوف اولان مضافلر کوستریله‌رك مضاف‌الیهلری تقدیر ایدیله‌جك:

مثال:

آنك اوقومقلغى

آنك اوقومه‌سى

يازمقلغك فائده‌سى

يازمه‌نك فائده‌سى

صيغهٔ صله‌لر، مضاف اولورلر، مضاف‌اليه اوله‌مازلر .

مثال :

آنك يازديغى

بنم كورديكم

سنك آكلايه‌جغك

بنم آكلايه‌جغم

— تنبيه —

۱ — تركجه تركيب اضافيلرده مضاف‌اليهك مضافه تقدمى واجب اولمقله برابر نظمده — ضرورت وزندن طولايى — مضاف تقديم، مضاف‌اليه تأخير اولنه‌بيلير.

مثال :

اثيم معترفه مرحمت مروتدر

قرين عفو اوله كلش خطاسى انسانك

ايشته بو بيتده مضاف اولان (خطا) كلمه‌سى مضاف اليه اولان (انسان) كلمه‌سنه — ضرورت وزندن طولايى — تقديم قيلنمشدر. يعنى ضرورت وزندن طولايى (انسانك خطاسى) دينيله‌ميوب (خطاسى انسانك) دينلمشدر.

آخرنده حروف مد، حروف املادن بری ویا هاء رسمیه اولورسه ضمیر اضافیدن اول بر (س) علاوه قیلنیر.

مثال :

آنك حقه‌سی
آنلرك حقه‌سی

ضمیر مخاطبك مفردنده، جمعنــده (ك) کتیریلیر. فقط بونلره مضاف اوله‌جق کلمه‌نك آخرینه مفردنده، (ك) ، جمعنده (كز) علاوه اولنور:

سنك سوزك
سزك سوزکز

ضمیر متکلمك مفردنده ، جمعنــده (م) کتیریلیر . فقط بونلره مضاف اوله‌جق کلمه‌نك آخرینه مفردنده (م) ، جمعنده (مز) علاوه اولنور :

بنم سوزم
بزم سوزمز

(یازمق ، چیزمك) کبی مصدر اصلیلر نه مضاف ، نه‌ده مضاف‌الیه اوله‌بیلیرلر . فقط مصــدر تأکیدیلر ایله مصــدر تخفیفیلر مضافده، مضاف‌الیه‌ده اولورلر .

مضاف اولان (صفا) کلمه‌سنك آخرنده کذلك حروف مددن (ا) بولندیغندن ضمیر اضافیدن اول بر (س) کیرلمشدر.

§

قاعده — اضافتی، لامیه اولان ترکیب اضافیلر، بر شیئه علم ویا اسم جنس اوله‌رق استعمال اولندقلری زمان مضاف الیهدن (ك ـ نك) حذف اولنور.

مثال:

چوبان چشمه‌سی

قپو حلقه‌سی

باغچه دیواری

ضمائر شخصیه‌نك مضاف الیه حاللری

ضمیر شخصیلر، مضاف اوله‌میوب مضاف‌الیه اولورلر، مفرد غائب ضمیری اولان (او) کلمه‌سی مضاف‌الیه اولدیغی زمان آخرنده‌کی (و) حرف املاسی حذف و (آ) شکلنه قونلدقدن صکره (نك) ، جمع غائب ضمیری اولان (آنلر) کلمه‌سی‌ده مضاف‌الیه اولدیغی زمان آخرینه (ك) علاوه اولنور.

بونلره مضاف اوله‌جق کلمه‌یه ، آخری ساکن ایسه حرکه‌لندکدن صکره (ی) ضمیر اضافیسی الحاق ایدیلیر.

مثال :

آنك کتابی

آنلرك کتابی

مثال :

دیوارك طاشی

آغاجك دالی

بو مثاللرده مضـاف الیه واقع اولان (دیوار ــ آغاج) كلمه‌لرینك آخرلرینه ساكن اولدقلرندن حركه‌لنه‌رك برر (ك)، مضاف واقع اولان (طاش ــ دال) كلمه‌لرینـك آخرلرینـه كذلك سـاكن اولدقلرندن حركه‌لنـه‌رك برر (ی) علاوه قیلنمشدر .

اكر مضاف‌الیهك آخرنده حروف مد ، حروف املادن بری بری ویا هاء رسمیه بولنورسه (ك) دن اول بر (ن) ، مضافك آخرنده‌ده كذلك حروف مد ، حروف املادن بری ویا هاء رسمیه بولنورسه ضمیر اضافیدن اول بر (س) علاوه قیلنیر.

مثال :

اوطه‌نك پرده‌سی

دریانك صفاسی

برنجی مثالده مضاف‌الیه اولان (اوطه) كلمه‌سنك آخرنده حروف املادن (ه) بولندیغندن (ك) دن اول بر (ن) ، مضاف‌اولان (پرده) كلمه‌سنك آخرنده‌ده هاء رسمیه بولندیغندن ضمیر اضافیدن اول بر (س) علاوه قیلنمشدر.

ایكنجی مثالده مضاف‌الیه اولان (دریا) كلمه‌سـنك آخرنده حروف مددن (ا) اولدیغنـدن (ك) دن اول بر (ن) ،

مثال:

احمدك كتابى

ابراهيم آغاچايرى

محله اختيارى

باغچه ديوارى

چنار آغاجى

كوكل اوى

ويشنه اريكى

ايشته بو مثاللرده مضاف‌اليه اولان (احمد ـ ابراهيم آغا ـ محله ـ باغچه ـ چنار ـ كوكل ـ ويشنه) كلمه‌لرى اول، مضاف اولان (كتاب ـ چاير ـ اختيار ـ ديوار ـ آغاج ـ او ـ اريك) كلمه‌لرى ده صكره كلمشدر.

شو مثاللردن آكلاشلديغى اوزره مضاف ايله مضاف اليه بيننده حاصل اولان مناسبت اوچ نوعدر:

برنجيسى اضافت لاميه‌دركه مضاف اليه، مضافك جنسى اولمامقله برابر تملك واختصاص معناسنى افاده ايدر.

— اضافت لاميه —

تركجه اضافت لاميه‌لرده مضاف‌اليهك آخرينه ساكن ايسه حركه‌لنه‌رك (ك)، مضافك آخرينه‌ده كذلك ساكن ايسه حركه‌لنه‌رك (ى) ضمير اضافيسى علاوه اولنور.

«ترکیب تام»، مخاطبه فائدهٔ تامه ایدن ترکیبه دینور.

« ترکیب ناقص » ، مخاطبه فائدهٔ تامه افاده ایتمین ترکیبه اطلاق اولنور .

اصل اولدیغی ایچون اول امرده ترکیب تاملردن بحث ایدلمك اقتضا ایدرسه‌ده ضبط مسائل خصوصنده شاکردانه دها سهولت بخش اوله‌جغندن — ترکیب تاملری تأخیر ایله — ترکیب ناقصلردن بدء اولنمسی مناسب کورلدی :

﴿ ترکیب ناقص ﴾

ترکیب ناقص — ایکی قسمدر : ترکیب اضافی ، ترکیب توصیفی .

﴿ ترکیب اضافی ﴾

— اضافت —

اضافت — بر کلمه‌یی دیکر بر کلمه‌یه ربط ایدوب بینلرنده‌کی مناسبتی بیان ایلمکدن عبارتدرکه بو کلمه‌لردن برینه مضاف ، دیکرینه‌ده مضاف‌الیه دینور وبویله مضاف ایله مضاف الیهدن تشکل ایدن مرکباته (ترکیب اضافی) نامی ویریلیر.

لسانمزده (ترکی ـ فارسی ـ عربی) اولمق اوزره اوچ‌درلو (ترکیب اضافی) جریان ایدر .

— ١ —

ترکجه ترکیب اضافی

اسلوب ترکی اوزره جریان ایدن ترکیب اضافیلرده مضاف الیه اول، مضاف صکره کلیر .

نحو عثمانی

نحو عثمانی — کلمه‌لرك اصول ترکیبنی بیلدیرن علمه دینور.

(ترکیب)

ترکیب — برکلمه‌یه بر ویا دها زیاده کلمه‌علاوه اولنه‌رق حصوله کلن هیئته تعبیر اولنور.

ترکیبی تشکیل ایدن کلمه‌لر بیننده بر نسبت بولنور، او نسبت‌ده یا تام ویا ناقص اولور.

بر مثال:

کونش پارلاقدر.

کوزل چیچك

(کونش پارلاقدر) بر ترکیبدر. بو ترکیب «کونش» کلمه‌سیله «پارلاق» صفتی و «در» اداتندن تشکیل ایدلمشدر. کونشه پارلاقلق نسبت اولنیور، ایشته بو نسبت، تامدر. چونکه بونده حکم واردر.

(کوزل چیچك) ده بر ترکیبدر. بو ترکیب «کوزل» صفتیله «چیچك» کلمه‌سندن تشکل ایتمشدر. چیچکه کوزلك نسبت اولنیور. فقط بو نسبت ناقصدر. چونکه بونده حکم یوقدر. [١]

---

[١] «نسبت» کلمه‌لرك معنیً بر برینه باغلانمه‌سندن عبارتدر. «حکم»ده «بو بویله‌در» ویا «بویله دکلدر» دیمکدر.

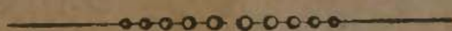
(طابع وناشری)
عموم مکاتب ملکیه و عسکریهٔ شاهانه کتابجیسی
قره‌بت

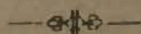

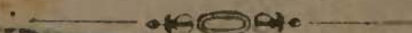
نحو عثمانی

مكاتب رشدیه اوچنجی سنه‌سنه مخصوص

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سی جانب عالیسندن عموم مكاتب
رشدیه‌ده اوقوندیرلمق اوزره قومیسیون مخصوصك تنسیبیله
شیخ وصفی افندی‌یه ترتیب ایتدیرلمشدر

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتیله طبع اولنمشدر

استانبول

(قره‌بت) مطبعه‌سی — باب عالی جاده‌سنده

١٣١٤